

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLVIII. • 2019/1.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Kutatások	(19)
Fórum	(29)
Néprajzi muzeológia	(50)
Alma mater	(77)
Szemle	(83)
In memoriam	(93)

NEGYVENNYOLCADIK ÉVFOLYAM
2019/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Sárkány Mihály: Álhír, gátlásos kommunikáció, inszINUÁCIÓ, avagy mit nem ért Biernaczky Szilárd? Hozzászólás Biernaczky Szilárd cikkéhez	3
Biernaczky Szilárd: Reagálás a reagálásra, avagy zúrzaravok Magyar László kötetének idegen nyelvű kiadása körül	11
Lukács László: Egyed Antal és kortársai	12
Tóth Arnold: Szabadfalvi József-emlékülés (Miskolc, 2018. november 19.)	16
KUTATÁSOK	19
Pócs Éva: Kutatási beszámoló a „Kelet-Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport öt éves tevékenységéről	19
FÓRUM	29
Bakos Áron: Részvétel, örökség, revitalizáció. Beszámoló a SIEF nyári egyeteméről (Portsoy, 2018. június 22–29.)	29
Mikos Éva: Értelmezés, hatás, utóélet. Arany János és a nép költészete (Budapest, 2018. október 4.)	31
A néprajztudomány helyzete és jövője I. Egy számvetés kezdetén	35
Borsos Balázs: Beszámoló a 2018. november 20-án az MTA Humán Tudományok Kutatóházában az MTA Néprajztudományi Bizottságának szervezésében megtartott konferenciáról	35
Paládi-Kovács Attila: A néprajztudomány helyzete és jövője. Bevezető gondolatok és az előzmények vázlata	42
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	50
Viga Gyula: A cigándi múzeumporta	50
Tömöri Szilvia: Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Közép-Európában. Múzeumfejlesztés és helyi közösségek a Visegrádi országokban (Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2018. május 18–21.)	60
Pölös Andrea: A XIV. Alföldi Fazekas Triennálé (Mezőtúr, 2018. május 31.–július 1.)	65
Kemecsi Lajos: Párhuzamosok találkozása. A magyar népi kerámia reprezentációja két 20. század második feléből származó magángyűjteményben. Kiállítás megnyitó (Debrecen, Déri Múzeum, 2018. augusztus 17.)	69
Ketten egy kiállításról. Poklade – a mohácsi busójárás megújuló hagyománya (Budapest, Hagyományok Háza, 2019. január 12.–2019. március 5.)	73
Kalina Veronika: Új kiállítótérek a Hagyományok Házában	73
Verebélyi Kincső: A rítustól a fesztiválig	74

ALMA MATER	77
R. Nagy József: Huszonöt éves a kulturális antropológia oktatása Miskolcon	77
SZEMLE	83
Filep Antal: Monográfia a káli-medencei lakóházzal	83
Iancu Laura: Új „Magyar népművészet”	88
Balassa M. Iván: Furu Árpád „Táji tagolódás Erdély népi építészetében” című könyvének bemutatója (Kolozsvár, 2018. március 8.)	90
IN MEMORIAM	93
Nagy Janka Teodóra: A magyar néprajztudomány „tiszteletbeli magántanára”. Emlékezés Dienes Erzsébetre	93
Bartha Júlia: In memoriam Fazekas Mihály (Karcag, 1934. augusztus 3.–Karcag, 2018. június 27.)	95

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Álhír, gátlásos kommunikáció, inszINUÁCIÓ, avagy mit nem ért Biernaczky Szilárd?

Hozzászólás Biernaczky Szilárd cikkéhez

A *Néprajzi Hírek* 2018-as 2. számában, amelyet 2019. februárjában vehetem kézbe a Magyar Néprajzi Társaság választmányának ülésén, megjelent Biernaczky Szilárdnak egy figyelmet érdemlő írása *Kétszáz éve született Magyar László – Az el nem végzett kutatási feladatokról és a hazai figyelmetlenségekről* (31–45. o.).

A bevezető *Információ és dohogás* című részben általa megemlékezésre érdemes néprajzkutatókról információkat oszt meg, és kesereg egy meg nem szervezett konferencia tervéről, amely a magyarországi afrikanisztika tudománytörténetét taglalta volna Magyar László születésének 200. évfordulója kapcsán. „*Magyar László volt a legnagyobb eredményeket elért magyar származású Afrikakutató*” – hogy Kéz Andort idézzem, aki a magyar nyelven a világ felfedezéséről írott legteljesebb áttekintésben (*A Föld Felfedezői és Meghódítói*), a sorozat II., *Észak és Dél Afrika* kötetében mutatta be Magyar László kutatói teljesítményét (Budapest, 1938. Révai, 303. o.), tehát valóban minden tiszteletet megérdemel, és örömmel nyugtázható, hogy ezt meg is kapta azokon az emlékkonferenciákon, amelyekre még 2018-ban sor került az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban október 18-án, november 13-án a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Információs Központja és az Angolai Nagykövetség rendezvényeként az MTA Könyvtárában, majd Rákóczi István, az ELTE Portugál Tanszéke vezetőjének szervezésében december 14–15-én a Szombathelyi Egyetemen. A rendezvényeken szerepeltek néprajzkutatók, Biernaczky Szilárd, Sárkány Mihály, Sebestyén Éva, Vajkai Zsófia, más tudományok képviselői mellett, és nem mindegyiken ugyanazok a személyek.

Az írás második részében (*Mit végeztünk és mit nem Magyar László hagyatéka tekintetében?*) Biernaczky Szilárd áttekinti a Magyar Lászlóval kapcsolatos vizsgálódás néhány kérdését és javaslatokat tesz további teendőkre, amelyek figyelmet érdemelnek, megvitatásuknak azonban valószínűleg nem egy tájékoztató hírmagazin a legmegfelelőbb fóruma. Ezt nyilván így vélte Biernaczky Szilárd is, mert az itt elmondottak jó részét közölte még két további írásában 2018-ban, a *Honismeret* 2018/6. számában, ahol Magyar László életéről és kutatómunkájáról adott áttekintést (3–9. o.), valamint a *Vasi Szemlében* (2018, 72. évf., 5. szám, 523–550. o.) egy nagyívű tanulmányban (*Magyar László szellemi hagyatékáról. Az elvégzett és az el nem végzett kutatási feladatokról – születése 200. évfordulóján*), amelyet közzétett az általa

létrehozott, szerkesztett, a kutatásokat nagyszerűen segítő Afrikai Tudástárban is (AHU MATT, 2018, pp. 1–42. old., No. 000.003.257 <http://afrikatudastar.hu>).

A szövegben azonban meghökkenve olvastam a következőt a 37. oldalon: „... Krizsán volt az, aki szorgalmazta volna (az egyébként életét Angliában leélő, mindemellett Magyar László külföldi megismertetését egy emblemikus könyvvel szolgáló Listowel Judit Kaposvárról elszármazott bárónővel összefogva) az 1859-es monográfia angol nyelvű kiadását. Mindmáig érthetetlen számomra az az akkor előállott helyzet, hogy ezt éppen az akkori évek legjelesebb és leginkább tevékeny magyar afrikanistái (Ecsedy Csaba, Füssi Nagy Géza és Sárkány Mihály) akadályozták meg azzal, hogy az Akadémiai Kiadót folyamatosan szembesítették egy kétségtelenül meglévő nagy szerkesztési gonddal: a Magyar-kötet új kiadásához mindenképpen be kellene azonosítani az általa említett, érintett, esetleg leírt, nagyszámú földrajzi hely nevét a mai megnevezésekkel. Megjegyzem, e feladat elvégzését újabban Nemerényi Zsombor (2008) elkezdte már, hiszen a Magyar-féle helynevek egy részének értelmezését, mai megjelölését függesztette listázva doktori disszertációja végére.”

Alaposan elolvastam erre a *Vasi Szemlében* megjelent kiadványt, és abban ugyanezt találtam (*Vasi Szemle*, id. mű, 527. o. AHU kiadás 9. o.).

Ezek után döntöttem úgy, hogy az állítás mellett nem mehetek el szó nélkül, hiszen ez a kérdésbe bújtatott állítás valójában vád.

A már elhunyt Ecsedy Csaba és Füssi Nagy Géza nevében nem nyilatkozhatok, bár meg vagyok győződve róla, hogy rájuk nézve sem igaz az állítás, hogy akadályozták volna a kiadvány megjelentetését, ha megoldandó feladatokra hívták fel a figyelmet. Magamra nézve viszont kijelenthetem, hogy az állítás hamis, következésképpen voltaképpen inszINUÁCIÓ.

Öntsünk hát tiszta vizet a pohárba!

Engem soha, senki, sehol, egyetlen kiadó sem kérdezett meg arról, hogy kiadja-e Magyar László műveit, kiváltképp könyvét angolul. Ha megkérdezett volna, biztosan azt mondom, hogy igen, miként nyilván ugyanezt mondta volna Ecsedy Csaba és Füssi Nagy Géza is.

Szerkesztőként két ízben volt alkalmam Magyar Lászlóval kapcsolatos írásokat megjelentetni, mindkettő szerzője Sebestyén Éva volt, Magyar László életének utolsó szakaszát és halálát megvilágító fontos forrásközlések ezek (*Africana Hungarica* 1. évf. [1998], 2. szám, 303–327. 2. évf. [2007], 1–2. szám, 157–184.). Szerkesztőként más, Magyar Lászlótól származó, vagy hozzá kötődő írást nem kaptam.

Lektorként egyszer kért fel Bodrogi Tibor, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatója 1979-ben, hogy egy neki az Akadémiai Kiadótól elküldött, Krizsán László által írott tanulmányról írjam meg a véleményemet, amely egy tervezett, Magyar László írásaiból válogatott angol nyelvű kiadványt vezetett volna be. Ugyanennek az írásnak a lektorálására Ecsedy Csabát is felkérte, onnan tudom, hogy véleményét akkoriban olvastam, bár tartalmára már nem

emlékszem. Hogy mi lett volna a kötetben, nem tudom, annak még a tartalomjegyzékét sem láttam, nemhogy a kéziratát. Tehát egyedül Krizsán szövegéről írtam lektori véleményt (*The life of László Magyar and the significance of his work for modern research on Africa*). Ebben megírtam, hogy amit Magyar László életéről Krizsán László előadott, az rendben van, viszont ami az írás második részét illeti, hiányzik abból Magyar László teljesítményének a kortársakkal való összevetése, téves adatok és megállapítások tarkítják azt, ezért csak átdolgozva javasolhatom a megjelenését, ebben a formában nem. A lektori vélemények elvileg anonimok, ám tekintettel erre a helyzetre, minthogy a lektori vélemény másolata birtokomban van, itt közlöm teljes terjedelmében. Ebből látható, hogy szót sem ejtek az afrikai földrajzi nevek átírásáról, más átírásról igen a bevezető tanulmányon belül, de mint olvasható, nem ezért, még csak nem is a szerző erősen vitatható szemléletmódjáért ítélték átdolgozandónak, hanem a hiányok és tévedések miatt. Ha van benne valami, amit ma tévedésnek látok a véleményemben, úgy a következő megengedő félmondat az: „Lehet, hogy a történeti irodalomban keveset hivatkoznak rá...”. Ma már tudom, hogy ez sem igaz, német nyelven megjelent közlései széles körben számon tartott források, erről éppen Szombathelyen, az említett konferencián tartott előadásomban beszéltem (*Magyar László kutatásainak utóélete a tudomány nemzetközi vérkeringésében*).

Minden magára adó tudományos kiadó készített lektori véleményt, peer review-t, és bár lehet, hogy nem öröm annak, akinek nem minden szavát kíséri hozsanna, de a cél az, hogy a tudományos munkák javuljanak, és téves adatok, állítások ne maradjanak bennük, ne gátolják az ismeretek gyarapítását és ne lopják feleslegesen más idejét, ami most is történik, amikor olyasmi cáfolatával vagyok kénytelen foglalkozni, aminek nincs alapja.

A lektori véleményt 1979. augusztus 25-én írtam, Krizsán László viszont még 1981-ben is úgy nyilatkozott, hogy az általa szerkesztett válogatás Magyar László írásaiból „a közeljövőben” megjelenik angol nyelven az Akadémiai Kiadó kiadásában (Néhány magyar kutató szerepe Afrika tudományos megismerésében [XVIII–XIX. század]. *Világtörténet* 198/1. 71–81. o. 8. számú jegyzet). Kevés esélyt látok arra, hogy egy 1981-ben még publikálás alatt álló mű megjelenését az én 1979-es lektori véleményem, ami csak a bevezetésre vonatkozott, akadályozta volna. Azt sem tudom, hogy a bevezetést átírta-e.

Krizsán László írásaival nem foglalkoztam 2012-ig, amikor ugyancsak egy Magyar Lászlóra emlékező konferencián előadást tartottam e címmel: *Magyar László helye és szerepe a magyar Afrika-kutatás történetében*. Úgy gondolom, hogy az előadásban kiegyensúlyozott véleményt formáltam Krizsán László elképzeléseiről, akinek nem mindig akadt figyelmes lektora, ezért írhatott le nagyságrendi tévedést az afrikai rabszolgakereskedelem méretével kapcsolatban (Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 2019, 20, 86–93. o.).

Az egész történetben az a különös, hogy Biernaczky Szilárd említett három kortársáról mindig elismeréssel ír, láthatólag figyelemmel kíséri munkái-

kat és utóéletüket, erről megbizonyosodhat bárki az Afrikai Tudástárban. E sorok íróját meg havonta meghívja baráti társaságába vacsorázni. A telefont viszont nem emelte fel, hogy ha egy ilyen idea átfutott az elméjén, megkérdezze, mi az igazság? Ezt a kérdést csak Szombathelyen tette fel, 2018. december 14-én, a már említett tanácskozást követően sétálva. Ugyanazt a választ kapta, amit itt részletesen leírtam, mire elmondta, hogy Krizsán Lászlótól származó információra alapozta vélekedését. Vagyis egy vélekedésből lett álhír, amely, minthogy személyeket érint, már inszINUÁCIÓ, amiért a felelősség a közzétevő szerzőt és a szerkesztőt illeti, aki a közlésnek fórumot nyújtott.

Végül, ami nem mellékes: Krizsán László nem azonos Magyar Lászlóval, bár ő olyan szenvedéllyel ápolta az Angolából kivételesen gazdag információkkal szolgáló szerző emlékét, ami érthetővé teszi, hogy magáénak érezte a feladatot, a nagyszerű kutatói teljesítmény minél szélesebb körű megismertetését. Magyar László műveit valóban jó volna megjelentetni angolul, különösen fő művét, éspedig a megjelent kézirattal (*Magyar László utazása Dél-Afrika belsejében az 1849–1857-es években*. Közreadja Sebestyén Éva. Budapest, 2012. Balassi Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) összevetve, kritikai kiadásként. A szerkesztés munkáját valószínűleg csak többen végezhetnék el, hiszen szükség volna portugál nyelvismeretre, jártasságra az afrikai történelemben, földrajzban, térképészetben és etnográfiaiban, mindazon tudományos problémákban, amelyekért Magyar Lászlót olvasni érdemes, hogy egy mai kiadás ne azon az ismeretszinten maradjon, amelyen még Hunfalvy János fogalmazta meg a maga korában tiszteletet parancsolóan széles körű tájékozódást tükröző jegyzeteit.

SÁRKÁNY MIHÁLY

Függelék

Lektori vélemény

Krizzsán László: The life of László Magyar and the significance of his work for modern research on Africa

A szerző Magyar László válogatott írásainak angol nyelvű kiadásához írott bevezetője két részre oszlik. Első felében ismerteti Magyar László életét, a körülményeket, melyek között tudományos értékű írásai megszülettek. Második felében értékeli munkásságát, és megkísérel megmagyarázni, hogy miért kapott az a megérdemeltnél csekélyebb visszhangot. A Bevezető első részében a tények korrekt felsorakoztatásával találkozunk, a szerző a rendelkezésre álló adatokat alaposan dolgozza fel. Ugyanez az alaposág a második részt nem jellemzi, találhatók benne téves adatok, megállapítások, a fő hibának azonban ebben a részben azt találom, hogy nem történik kísérlet Magyar László munkásságának a korabeli teljesítményekkel való összevetésére /az egyedülálló nagyszerűségéről nagy natározottsággal megfogalmazott mondatok ezt nem pótolják/ továbbá, hogy a mai Afrika-kutatást foglalkoztató problémák közül csupán egyet ragad ki a szerző, a rabszolga-kereskedelem visszaesésének hatását az afrikai társadalmakra - jóllehet, amennyire Magyar László 1859-ben magyar és német nyelven megírt munkájának alapján megítélhető, érdeklődésének egyéb témák álltak középpontjában, nevezetesen megkísérelt minél alaposabb leírást adni az általa meglátogatott társadalmak belső viszonyairól - és ennek tárgyalása sem sikeres abban a vázlatos és szükségképpen vázlatos formában /a szűk keretre utal a szerző, XXIII./, amelyben elképzeléseit megismerhetjük.

Nem világos a szerző elméleti álláspontja, amikor gazdasági "krízis"-nek tekinti azt az állapotot, amikor évszázadok gyötrelme után felmerülhet annak a lehetősége, hogy az afrikai társadalmak közül azok magukhoz térjenek, amelyek ki voltak téve a rabszol-

- 2 -

gaszerző hadjáratok csapásainak, melyek során munkaképes fiatalok tizmillióit vesztette el Afrika háborúiban és főként eladott rabszolgákként, akiknek munkaerejére nagy szükség lett volna az igen kezdetleges földművelésben. Hiszen a rabszolgákért cserében főként olyan árucikkek érkeztek, amelyeket az afrikai uralkodó rétegek fogyasztottak el, vagy az afrikai társadalmak egymást fogyasztottak /lőfegyverek/. A rabszolgakereskedelem vamszedőinek életszínvonalja biztosan süllyedt a rabszolgakereskedelem megszűnésevel, de az afrikai tömegeknek a változások inkább előnyére váltak, amennyiben életük kevésbé forgott veszélyben. Ezzel nem kivenom azt mondani, hogy a rabszolgakereskedelem felszámolását aranykor követte, hiszen azt a szisztematikusabb gyarmatosítás váltotta fel, de az a gyanúm, hogy ha volt igazán gazdasági "krízis" Afrikában, akkor ez elsősorban a rabszolgakereskedelem korszakára jellemző. Megjegyzendő, hogy a gyarmatosító európaiak is foglalkoztattak rabszolgamunkaerőt a 19. század második felében is ültetvényeken és bányákban.

Úgy vélem továbbá, hogy a rabszolgaságról szólva a szerzőnek ki kellett volna térnie e fogalom igen különböző jelentései-re. Afrika hagyományos társadalmában azok a rétegek, amelyek megnevezését az európai nyelvekben rabszolgának adják vissza, nem voltak rabszolgák a szó európai-amerikai értelmében, és ennek bizonyítására kitűnő adatokat szolgáltat éppen Magyar László a mbundukról. Ennek a ténynek pedig igen nagy a fontossága, ha választ akarunk kapni arra kérdésre, hogy miért nem voltak rabszolgák felkelesek Afrikában. Nyilvánvalóvá válik ugyanis, hogy a hagyományos afrikai társadalmak rabszolgájának nem volt miért fellázadni. A hagyományos afrikai társadalmak elemzése továbbá nem támasztja alá azt a feltevést, hogy Afrikában osztálytársadalmakról és osztályharcról beszélhetnénk a gyarmatosítást megelőzően

- 3 -

a fogalmak marxi-lenini értelmében - talán Etiópia az egyetlen kivétel e megállapítás alól. Az újabb kutatások - éppen Magyarországon - a legfejlettebb afrikai társadalomalakulatokat az "ázsiai termelési mód" jelzővel illetik.

Az eddig elmondottak természetesen vitathatók, a szerző eltérő elméleti alapállásából fakadnak. A Bevezető második részében található apróbb tévedésekről már ez nem mondható el. Kezddve azon, hogy a következő mondat nem is egy téves állítást tartalmaz /" Magyar has created the only complex, integral source of African history, which is otherwise devoid of all written documentation" - amit Magyar aligha tett, továbbá vannak arab és ~~amhar~~ ^{amhar} nyelven írott források is/ egészen odáig, hogy a szerző Magyar kapcsán mindig egész Afrikáról beszél, holott mind Magyar terepadatai, mind az ő megállapításai területileg korlátozottak. Nem célok azonban azoknak a téves állításoknak, adatoknak a megismétlése, amelyekre Ecsedy Csaba lektori véleményében kitért, ezért a Bevezető utolsó néhány oldalában foglaltakra terek át; ott is jócskán akad ugyanis tévedés. Mindenekelőtt félretájékoztatás volna, ha azt állítanánk, hogy Magyar elfeledett szerző. Lehet, hogy a történeti irodalomban keveset hivatkoznak rá, de az ő nem volt történész. Főművének német kiadását viszont felveszik mindmáig a nagyobb afrikai néprajzi áttekintések bibliográfiájába /pl. Murdock, G.P.: Africa, its peoples and their culture history. New York, 1959. vagy Baumann, H. /szerk./: Die Völker Afrikas und ihre traditionellen Kulturen. Wiesbaden, 1975/ hogy a kimondottan Angolának szentelt munkákról ne is beszéljünk. Mellesleg megjegyezve Torday eredményei is beépültek a néprajzi szakirodalomba, mégha B. Davidson belgának vélte is. Ez nem jelenti természetesen, hogy ne volna igen hasznos munkáik ujra kiadása világnyelveken, vagy hogy a magyar afrikanisták ne foglalkozhatnának többet a magyar Afrika utazókkal, de a tény tény. Mint ahogyan tény az is, hogy Magyarország a múlt században nem volt oszt-

- 4 -

rák gyarmat, és a bécsi uralkodókat aligha érdekelte, hogy a magyar tudományos teljesítményeket ne ismerje meg a külföld, különben a Habsburg diplomácia nem tett volna lépéseket Magyar László megtalálására.

Eddig a tartalmi vonatkozásokról esett szó. Formailag megjegyzendő, hogy a névátírások következetlenek. Az afrikai nevek átírásában - angol kiadásról lévén szó - az angol átírási hagyományt kellene követni, hiszen Magyar a neveket magyar fonetikával írta át. A magyar személynevek esetén pedig helyes volna a magyar keresztnevek megőrzése/a legtöbb esetben így történt/, meg olyan keresztneveknél is, amelyeknek van angol megfelelője, pl. Joseph helyett József Vámosi /IV./ vagy Stephen helyett István Széchenyi.

Összegezve véleményemet úgy látom, hogy a Bevezetés a XI. oldalig közölhető, a XII. oldaltól kezdve alapos átdolgozásra szorul, ebben a formában nem közölhető.

Budapest, 1979. augusztus 25.

/Sarkány Mihály/
tudományos munkatárs

**Reagálás a reagálásra,
avagy zűrzavarok Magyar László kötetének
idegen nyelvű kiadása körül**

Köszönöm Sárkány Mihálynak, mondhatni kellő reverenciával előadott, megszólalását, mivel egy ún. kényes helyzet (azt is mondhatnánk, egy homályban maradt tudománytörténeti tény) legalább így tisztázódott. Mindemellett eltűntnek érzem az írás címét: *Alhír, gátlásos kommunikáció, inszINUáció, avagy mit nem ért Biernaczky Szilárd?* (A második kifejezést nem is értem, mivel szerencsére nem vagyok depressziós...) Ugyanis mindössze egy téves információról van szó.

Tény, elfogadom a kritikát, célszerű lett volna nem többet tenni, mint egy helyen beszúrni a szövegeimbe ezt: *Hogyha igaz? – így, kérdőjellel!* (Ha már, ahogy ezt Sárkány Mihály barátom felvetette, bűnös módon nem vettem fel a telefont tisztázni a tisztázandókat...)

Nem mentegetődzésképpen, pusztán a tényszerűség kedvéért azonban el kell nekem is mondanom, ezt a vádat Krizsán hosszú éveken át hangoztatta, és úgy vélte, hogy a monográfia betűhív kiadásának megvalósításához is azért nem kap támogatást, mert azt a néprajzosok akadályozzák. És persze az angol kiadás körüli kiadói nemlegesség kapcsán is azt vélte és emlegette minduntalan, hogy az ő kezük van benne. Amihez, ha jól tudom (!), az is hozzájárult, hogy a néprajzos kollégák erősen megkérdőjelezték Krizsán elméletét a szűkülő rabszolgapiacokkal kapcsolatosan (erről lásd: A koncentrált rabszolgakereskedelem gazdasági és társadalmi hatása a nyugat-afrikai partvidék népeinek életére a 19. század közepén, in: Dobozi István és Láng László szerk.: *A változó harmadik világ*. 1985, Budapest, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, 457–479. old. – Tanulmányok a fejlődő országokról, 117.). És ez idős kollégánkban valóságos ellenségképet alakított ki. (Magam ez ügyben számtalanszor igyekeztem őt csitítani, nem sok sikerrel...)

Az már csak hab a tortán hogy ezt az – amint kiderült – alaptalan vádat a közgazdász Balázs Judit, Krizsán egykori kollégája (egy szobában dolgoztak évtizedekig) is jól ismerte... és bocsánat, de bizony Listowel Judit szájából is halottam, akivel akkoriban én magam is néhány évig személyes és levelezéses kapcsolatban álltam.

Megjegyzem még, magam a Sárkány Mihály által kifogásolt megjegyzést nem valamiféle támadásnak szántam, inkább szomorúságomnak akartam hangot adni, hogy Magyar László jelentősége éppen az angol fordítás híján nem kap kellő hangot a nemzetközi tudományban, és hogy az elakadt, ezek szerint valamiféle belső kiadói megfontolás okán.

Még azt szeretném ezúttal elmondani, és ennek is hangot adtam már többször, hogy az egykor Sir Richard Francis Burton (1821–1890) által készített és kéziratban maradt angol fordítást, amelyet egykor az angol kiadók nem

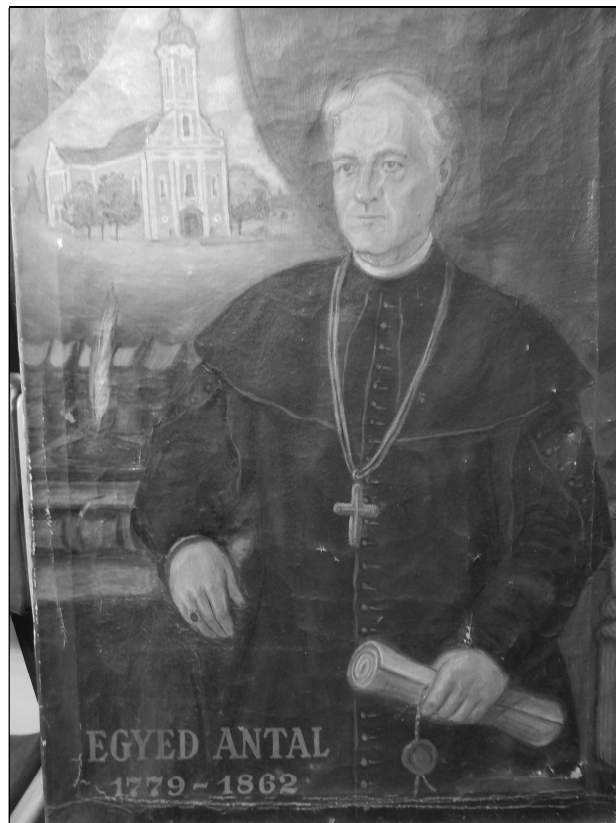
vállaltak, mivel a német változattól született, legalább afféle dokumentumkiadásként mégiscsak meg kellene jelentetni, addig is legalább, amíg nem születik egy szakmailag pontos(abb) angol változat. A fordítás kézírata más hagyatéki anyagokkal együtt, hogy, hogy nem, egy amerikai alapítvány birtokában lapul. Többször írtam e szervezetnek, kérve egy másolatot, de választ nem kaptam. Sebestyén Éva a monográfia betűhív kiadása előszavában azt írta, hogy neki sikerült másolatot szereznie (ezt húzza alá, hogy a legutóbbi szombathelyi előadása szövegében idéz is belőle egy kis részletet). Többször fölajánlottam számára, hogy jelentessük meg az ő szerkesztésében (akár csak e-könyv formájában), de felvetésemre sohasem reagált.

Legjobb tudomásom szerint a monográfiának létezik portugál fordítása, de az is kéziratban ladangol különféle kezekben, ha ugyancsak jól tudom. Rákóczi István, a portugál tanszék vezetője legutóbbi megbeszélésünkön jelezte, hogy korábbi bizonytalankodások után mégiscsak készülöben van a naplókivonatok portugál fordítása. Ez utóbbi információ tehát szerencsére magában rejti a megvalósulás ígértét. A monográfia portugál változata ügyében is végre lépni kellene. Mindemellett az angol fordítások ügyét előbbre kellene vinni (az egykori német és francia nyelvű kivonatok, sem a lehetséges portugál változatok nem pótolhatják azt, mivel az angol-amerikai kollégák jó része, mint tudjuk, csak anyanyelvi forrásokkal hajlandó – vagy képes – dolgozni).

BIERNACZKY SZILÁRD

Egyed Antal és kortársai

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum Országzászló tér 3. szám alatti épületének főhomlokzatán elhelyezte Marosi Arnold, Weöres Sándor, Fitz Jenő múzeumigazgatók, Gunda Béla néprajztudós, Pesovár Ferenc néptánckutató, Kralovánszky Alán régész és Radetzky Jenő ornitológus emlékdomborművét. 2011-től 2017-ig minden esztendőben felavattunk egy domborművet, amely a székesfehérvári múzeumhoz kötődő, kiemelkedő szakemberekre emlékeztet, Nagy Benedek szobrászművész munkáit. A domborműveket *Alba Regia* évkönyvünk korábbi köteteiben bemutattam, a Radetzky-dombormű avatásán Rieger Tibor *Kossuth-díjas* szobrászművész méltatása hangzott el a Múzeumi Panteon művészeti értékeiről, amely az *Alba Regia* 46. kötetében, 2018-ban szintén megjelent. A hetedik domborművel egyelőre lezárult azon személyek sora, akiknek emlékét ebben a formában szeretnénk volna megörökíteni. Mivel élő személyeknek nem szokás emléket állítani, ezért 2018-ban a Fehérvári Panteon bővítésébe kezdtünk.

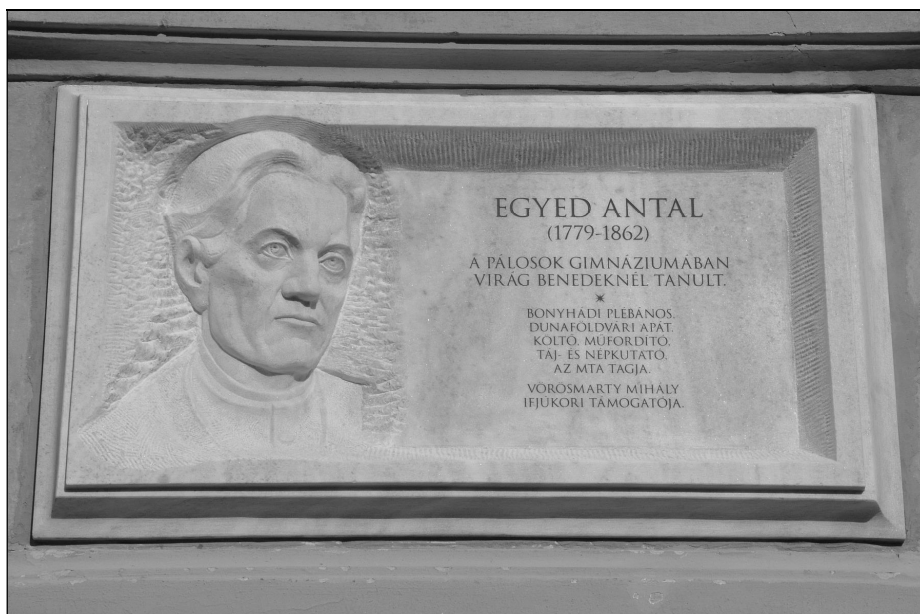
Egyed Antal dunaföldvári apát, festmény a bonyhádi római katolikus parókián

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával, a Fehérvári Panteon részeként Nagy Edit móri szobrászművésszel elkészíttette Egyed Antal portrédomborműves emléktábláját. Az emlékdombormű anyaga carrarai márvány. Mérete: 53x93x12 cm. Egyed Antal katolikus papot a bal oldalon mellképben, reverendában ábrázolja a szobrász. A jobb oldalon mintegy 2/3 részt elfoglaló mezőben a felirat verzál betűkkel: EGYED ANTAL (1779–1862). A PÁLOSOK GIMNÁZIUMÁBAN VIRÁG BENEDEKNÉL TANULT. BONYHÁDI PLÉBÁNOS, DUNAFÖLDVÁRI APÁT, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, TÁJ- ÉS NÉPKUTATÓ. AZ MTA TAGJA. VÖRÖSMARTY MIHÁLY IFJÚKORI TÁMOGATÓJA.

Az emlékdombormű a ciszterci gimnázium régi épülete (Oskola u. 7.) utcai homlokzatán, a bejáratától balra, az 5. és a 6. ablak közötti falfelületen, alja a járószinttől a korábban készült öt domborművel azonos, 230 cm-es magasságban került elhelyezésre, Kaszap István domborműve mellett. Az emléktáblának megfelelő mérettel, 8 cm mélyen kivésték a téglahomlokzatot, majd a

carrarai márvány táblát flexibilis, fagyálló ragasztóval az így kialakított fészekben rögzítették. A bejáratnál balra még Reguly Antal néprajztudós, jobbra Semmelweis Ignác és Romhányi György orvosok és Wekerle Sándor miniszterelnök emléktáblája látható, mindannyian a fehérvári gimnázium jeles diákjai voltak. Mivel itt a korábban elhelyezett domborművek carrarai márványból készültek, ezért Egyed Antal domborművét is ebből készítették, a vele szomszédos Kaszap-domborművel azonos stílusban és kivitelben, amely szintén Nagy Edit munkája.

A domborművet a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. mint képző- és iparművészeti lektor szakvéleménye kivitelezésre, elhelyezésre javasolta: *„Az emléktábla nem applikációként jelenik meg a homlokzaton, hanem a kváderről direkt lenyomatot véve illeszti a művész alkotását a meglévő architektúrába, amelyben mély plasztikát hozott létre... A dombormű strukturált, tagolt ábrázolással kivitelezett szép portré. Az arckép és a szövegmező elrendezése, egymáshoz való viszonya indokolt és támogatható. A megjelenítés, mely egy elgondolkozó, befelé forduló szellemi ember arckifejezését tükrözi, méltó a katolikus pap örökségéhez... A dombormű párjával, Kaszap Istvánnal szépen fog harmonizálni az épület homlokzatán.”*

Egyed Antal emléktáblája

Az emlékdombormű avatása 2018. szeptember 29-én történt. A vendégeket, szép számban megjelent ünneplő közönséget, köztük a *Jankó János-díjas* néprajzkutatók székesfehérvári szakmai találkozásának résztvevőit és Szekszárdról a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület képviselőit

Nagy Veronika múzeumigazgató-helyettes és Brájer Éva alpolgármester köszöntötte. Avatóbeszédet mondott Paládi-Kovács Attila etnográfus, *Széchenyi-díjas* egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Egyed Antal munkásságának kutatója. Avatóbeszéde megjelent a *Honismeret* 2019/1. számában (96–98. old.). Vörösmarty Mihály *Egyed Antalhoz* című versét Cser-Palkovics Gergely, a Ciszterci Szent István Gimnázium tanulója mondta el. A leleplezett domborművet Székesfehérvár Megyei Jogú Város nevében Cser-Palkovics András polgármester és Brájer Éva alpolgármester, a Szent István Király Múzeum és a Fejér Megyei Múzeumegyesület nevében Nagy Veronika igazgatóhelyettes és Demeter Zsófia elnök, a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület részéről Gesztesi Enikő elnök és Horváth Endréné titkár koszorúzta meg. Végül az emberi alkotásként készült emlékdomborművet Brückner Ákos Előd O. Cist., a Ciszterci Szent István Gimnázium spirituális vezetője áldotta meg. Az emlékdombormű avatását követően a Szent István Király Múzeum állófogadásra hívta vendégeit a Csók István Képtárba. Ugyanezen a napon nyílt meg a Szent István Király Múzeum Országzászló téri épületében az *Egyed Antal és kortársai* című kamarakiállítás.

Egyed Antal (1779–1862) Székesfehérváron született, édesapja jómódú bőrkikészítő iparos, tobakosmester volt. A pálosok fehérvári gimnáziumában tanult, ahol tanára, Virág Benedek erősítette irodalmi érdeklődését. A pécsi papneveldeben végzett. Bonyhádon, Pakson, Dunaföldváron plébános, 1832-től dunaföldvári apát, 1833-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Költő, műfordító, táj- és népkutató. A magyar reformkor egyik legműveltebb embereként számos nyelven beszélt, híres könyvtárat gyűjtött. Bonyhádi éveiben kötött barátságot a Perczel családnál nevelősködő, nála jóval fiatalabb Vörösmarty Mihállyal, akit tanácsaival, gazdag könyvtárával segített irodalmi pályakezdésénél. Később Egyed Antal táj- és népkutató munkáinak kiadását Vörösmarty Mihály segítette a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjeként. Így jelenhetett meg Bonyhád (1823), Tolna megye (1828), Paks (1829) és Dunaföldvár (1832) ismertetése, „leírása” a pesti folyóiratban. Átírta, majd 1852-ben kiadta a dunaföldvári vőfélyek lakodalmi verseit. Tolna megyéről nagyszabású feldolgozást tervezett, ehhez állította össze kérdőívét, amelyben rákérdezett a település történetére, népességére, a gazdálkodásra, a népszokásokra. Kérdőívére 61 községből kapott választ, de ez a munkája kéziratban maradt, csak 1986-ban jelentette meg a Tolna Megyei Levéltár. Vörösmarty 1822-ben Börzsönyből *Egyed Antalhoz* címzett versében így köszöntötte mentorát:

„Oktass és magyarul terjesszed az isten igéjét;
Így vele terjed majd a hazanyelvnek ügye,
S a hon is gyarapúl; te pedig fő karba jutandasz:
Fényleni fog neved is Hunnia díszes egén.”

Az emlékdombormű megformázásához hiányzott Egyed Antalról egy metszet vagy festmény. Az irodalmi lexikonokban, a *Magyar katolikus lexikonban*, legutóbb a 2003-ban megjelent *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai* című háromkötetes műben is címszavánál hiányzik arcképe. Ebben a helyzetben a Paksi és a Dunaföldvári Római Katolikus Plébánia Hivatalhoz, a Pécsi Egyházmegyei Múzeumhoz, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokához fordultam – eredménytelenül. Közel egyéves nyomozás után az interneten az „Örökség–Kultúra” Oktatási E-Könyvtár Egyed Antal címszavánál találtunk egy bélyeg nagyságú festményt Egyed Antal apátról (www.sulinet.hu/oroksegtar). Kérésre a szerkesztőség közölte, hogy a festményt Kolta László *Bonyhádi arcképek* című könyvéből vették át. Kiadójához, a bonyhádi Solymár Imre Városi Könyvtárhoz fordultam, a könyvtáros kollégák lefényképezték nekem a bonyhádi római katolikus parókián őrzött festményt, amely a dombormű alapjául szolgált.

Egyed Antal és Vörösmarty Mihály kapcsolatát Bonyhádon a Szeplőtelen Fogantatás plébániaház falán 1924 óta emléktábla hirdeti:

„E FALAK KÖZÖTT MINDIG ÉDES ÖRÖMMEL IDŐZÖTT
– MINT A PERCZEL FIÚK NEVELŐJE –
VÖRÖSMARTY MIHÁLY
A MAGYAR KÖLTŐ-KIRÁLY BONYHÁD KÉT JELES PAPJÁNAK:
EGYED ANTAL PLÉBÁNOS ÉS TESLÉR LÁSZLÓ KÁPLÁNNAK TÁR-
SASÁGÁBAN.
„MERT BESZÉDÜK CSAK A HAZA ÉS A LITERATURA VOLT.”

Kegyeletes megemlékezésül a R. Kat. Egyházközség”

Egyed Antal és kortársai: Virág Benedek és Vörösmarty Mihály emlékét őrzi és idézi a Fehérvári Panteonban, egykori iskolájának falán 2018-ban felavatott dombormű.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Szabadfalvi József-emlékülés (Miskolc, 2018. november 19.)

Szabadfalvi József (1928–2001) múzeumigazgató, egyetemi tanár, a történettudományok doktora 2018-ban lett volna 90 éves. Születésének évfordulóján a Herman Ottó Múzeum és az MTA MAB Történettudományi és Néprajzi Szakbizottsága emlékülést rendezett Miskolcon, 2018. november 19-én. A

megemlékezés koszorúzással kezdődött a Mindszenti temetőben, ahol Gyulai Éva egyetemi docens, a szakbizottság elnöke mondott ünnepi beszédet a családtagok és a múzeumi munkatársak körében.

Az emlékülés első mozzanataként átadásra került a *Szabadfalvi-plakett*, a Herman Ottó Múzeum tudományos kitüntetése. A díjat Pocsainé dr. Eperjesi Eszter etnográfus, református lelkész, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek nyugalmazott múzeumvezetője kapta egyháztörténeti, vallási néprajzi, muzeológiai területen elért eredményeinek elismeréseként.

A díjátadót követően Viga Gyula elnökle mellett Szabadfalvi József tudományos életművét, néprajzi és történeti kutatásait, egyetemi oktatói tevékenységét és a múzeumi területen végzett munkásságát értékelték a felkért előadók. Paládi-Kovács Attila akadémikus *Szabadfalvi József, a néprajztudós* címmel tartott nagyívű, az egész életművet áttekintő, Szabadfalvi kutatási témáit és publikációit rendszerbe foglaló előadást. Veres László nyugalmazott múzeumigazgató a Herman Ottó Múzeum talán legnagyobb hatású igazgatójaként méltatta Szabadfalvi Józsefet, akinek nevéhez fűződött a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumok hálózatának létrehozása, és a miskolci intézmény tudományos kutatóhellyé való fejlesztése az 1970-es, 1980-as években. Az 1973–1990 közötti időszak a múzeum történetének egyik aranykora volt, jelentős növekedés és nemzetközi szinten elismert szakmai eredmények jellemezték ezt a közel két évtizedet.

Szabadfalvi József sírjának megkoszorúzása
(Fotó: Baranczó Benedek)

*Eperjesi Eszter, a Szabadfalvi-plakett kitüntetettje,
valamint Tóth Arnold múzeumigazgató és Gyulai Éva történész
(Fotó: Baranczó Benedek)*

Szabadfalvi József utolsó kutatási témája az 1990-es években a Miskolc részét képező egykori község, Görömböly vizsgálata volt, amelyről *Falu a városban* címmel írott összegzése kéziratban maradt. Ennek kapcsán a konferencia második részében Görömböly története, néprajza, egyháztörténete témákban hangzottak el előadások. Galambvári Péter görögkatolikus lelkész, görömbölyi parókus a tapolcai apátság javadalmának kánonjogtörténeti vonatkozásaival kapcsolatos kutatásait összegezte. Terdik Szilveszter művészet-történész, az Iparművészeti Múzeum munkatársa Görömböly egykori görögkatolikus templomának történetét és a kárpátaljai levéltárakban fellelhető forrásait ismertette.

Szabadfalvi József öröksége, és az általa kinevelt muzeológus-nemzedék szellemisége máig meghatározza a Herman Ottó Múzeum tevékenységét. Emlékének ápolása, az általa elért eredményekre való visszatekintés 2019-ben, a múzeum alapításának 120. évfordulóján is aktuális feladat, a mai néprajzosok számára kedves kötelesség.

TÓTH ARNOLD

* * *

KUTATÁSOK

Kutatási beszámoló a „Kelet-Nyugat” Valláselnológiai Kutatócsoport ötéves tevékenységéről

A „Kelet-Nyugat” Valláselnológiai Kutatócsoport 2019. március 7-én, csütörtökön du. 2 órakor az MTA BTK Néprajztudományi Intézetben tartotta projektzáró ülését. Az ülés programjának első pontjaként, Balogh Balázs intézetigazgató bevezető szavai után, Pócs Éva projektvezető kutatási beszámolója hangzott el, amelyet alább közlünk.

Ezt a projekt keretében megjelent legújabb könyvek bemutatója követezte. Balatonyi Judit beszélt az *Aldozat, divináció, istenítélet – Valláselnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben (Tanulmányok a transzcendensről IX.)* (Szerk. Pócs Éva, Budapest, Balassi Kiadó, 2018) című könyvről, majd két, angol nyelvű kötetet méltatott Kis-Halás Judit, illetve Tóth Anna Judit: *Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication* (Ed. by Éva Pócs, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2019); *The Magical and Sacred Medical World* (Ed. by Éva Pócs, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2019).

Az ülés zárásaként Tóth G. Péter *Boszorkánypánik és babonatébol* – *Boszorkányüldözés a felvilágosodás korában* című képes beszámolója következett most befejezett könyve egy fejezetéből.

Kutatási beszámoló

Kutatásunk az Európai Kutatási Tanács (European Research Council) 324214 számú, *Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások* című projektje (European Union’s Seventh Framework Programme [FP7/2007-2013]/ERC grant agreement № 324214) keretében zajlott 2013 szeptemberétől 2018 augusztusáig. A projekt a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén indult, de régi gyökerű előzményei voltak a valamikori Néprajzi Intézetben is: itt az 1980-as évek óta működött egy munkacsoport a kora újkor vallási életének, mentalitásának történészekkel közös tanulmányozására; több évig a csapatot is közösen vezettük Klaniczay Gáborral. Később egy jelenkori néphitet, vallási életet, vallásos folklórt vizsgáló munkacsoportunk is indult; lassan azután – intézeti nyugdíjazással és pécsi tanárkodással összefüggésben – mindkettő áttevődött Pécsre, majd össze is olvadt. Ezekhez a kutatásokhoz nagyrészt az OTKA, három esetben a Soros Alapítvány, és néhány pécsi, felsőoktatási pályázat révén is nyertünk támogatást. Jelenlegi, a Európai Kutatási Ta-

nács által 5 évig támogatott munkacsoportunk bizonyos tekintetben ezeknek a régi teameknek a folytatásai, tematikájuknak az örökösei. Természetes volt, hogy 2012-ben pályázatunkat ezekre az – akkor már 20–25 éves, interdiszciplináris, részben néprajzi, folklorisztikai, részben történeti antropológiai – kutatásokra építettük rá.

A személyi feltételek adottak voltak tehát, de a kedvező anyagi kilátások arra csábítottak bennünket, hogy régi tagjainkon kívül minél több tehetséges, sehova sem tartozó fiatalnak, vagy akár idősebb munkanélküli vagy nyugdíjas kollégának háttérrel biztosítsunk kutatásai végzéséhez; és az is belejátszott a személyek kiválasztásába, hogy Közép-Kelet-Európa nagyobb térségére kiterjedő tematikánk megkövetelte erdélyi kollégák, valamint román, bolgár, szerb, szlovén kutatók bevételeit is a teambe. Sikerült egy valóban sikeresen együttműködő és sokat teljesítő kutatócsoportot kialakítanunk. Tizenkilenc – három, négy vagy öt évig velünk dolgozó – tagunk közül csak három embertől kellett azért megválnunk, mert nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; ők azután átadták a helyüket másoknak, akik még két vagy három évig velünk tudtak dolgozni. Mindemelllett 3–4 „külső” (értsd: ingyenes) történész, illetve folklorista kollégánk is részese volt kutatásainknak és egyéb megmozdulásainknak (Klaniczay Gábor, Mézes Ádám, Smid Bernadett, Takács György; egy-egy alkalommal mások is).

Röviden összefoglalva a több mint 2 millió eurós anyagi keret legfőbb hasznait: az említett álláslehetőségeken túl ennek nagyszabású hazai és kül-

földi terepmunkákat, hazai és külföldi könyvtári, levéltári kutatásokat, konferenciákat, valamint nemzetközi konferenciák szervezését, továbbá cikkeink, könyveink angolra fordítását, és nem utolsósorban, több mint 40 millió forint értékben, könyvkiadási támogatásokat köszönhattünk.

Vizsgálataink gerincét a latin és a bizánci kereszténység európai kezdetei óta létező kulturális és vallási kapcsolatainak, párhuzamainak és ellentéteinek állandóan változó konstellációi, és ezeknek a helyi vallásokban való múltbeli és jelenbeli lecsapódásai és folklorisztikus reprezentációi képezik. Kulcskérdéseink: *felekezeti közti kölcsönhatások, együttműködés, ellentétek és konfliktusok; a vallás mint identitásformáló tényező; a hivatalos vallás és a laikus vallásosság viszonya; a vallásos világkép és a vallási normák szerepe a múltbeli és mai közösségekben, a hagyományos vallásos világkép modernizálódása és globalizálódása, az ezoterikus, spirituális New Age vallásosság megjelenése.*

A két, előbb említett csoport egyesülésével is összefüggött kutatási stratégiánk: néhány kiemelt kulcstémánkat tág időbeli kontextusban, különböző idősíkokban, a kora középkortól napjainkig, eltérő társadalmi környezetekben vizsgáltuk, különös hangsúllyal a történeti, összehasonlító folklorisztikai, és antropológiai szemléletű jelenkutatások egymást erősítő kapcsolataira. A szakmaközi együttműködés rendkívül szoros volt, antropológus, folklorista és történész tagjaink kutatásaiban jól megfértek, sőt, nélkülözhetetlennek bizonyultak egymás számára a történeti antropológiai vizsgálatok, az összehasonlító történetifolklor-elemzések és az állomásozó terepmunkán alapuló antropológiai kutatások.

Kutatásaink egyik kiindulása az volt, hogy térségünkben mint vallási-kulturális kontaktusokban egyrészt a magyarság sajátos földrajzi helyzete és történeti adottságai, másrészt a jelenkor és a közelmúlt sajátos közéleti, politikai és kulturális helyzete és változásai sajátos kérdésfeltevéseket követelnek meg. A kulturális határok, hatások és kölcsönzések vizsgálatának változatos lehetőségei minden kiválasztott téma kapcsán adottak voltak; nem véletlen, hogy vizsgálataink nagy részét a magyarság lakta térségek legkülső határain, illetve román, bolgár, szerb, szlovén, valamint vegyes nemzetiségű, többfelekezeti, magyar–román, magyar–horvát, magyar–szerb, sőt, magyar és cigány, keresztény és muszlim falvakban, illetve több náció és felekezet által látogatott kegyhelyeken végeztük.

1. Állomásozó terepmunkán alapuló antropológiai kutatások

Kutatóink összesen több mint 700 napot töltöttek terepen, aminek eredményeképpen 1087 db hangfájllal, 493, mintegy 20 000 oldalt kitevő szövegfájllal és 13 875 fényképpel gyarapodott archívumunk.

Az ünnepeket és rítusokat Balatonyi Judit gyimesi, részben magyar, részben magyar–román vegyes lakosságú és római katolikus, illetve ortodox felekezeti közösségekben kutatta. A gyimesi magyar és román, valamint közös

magyar–román ünnepek, különösen a pünkösdi ünnepi ciklusok vizsgálatával elsősorban a vallási és etnikai identitás, a hivatalos diskurzusok és egyéni élmények szembesítésének, a román és a magyar ünnepek rituális politikájának, valamint a kulturális emlékezetnek a kérdéseit járta körül. Másik kutatási témája ugyane vegyes etnikumú és vallású közösségekben a *házasság és lakodalom*, mégpedig elsősorban a magyar és román vegyes házasságok, barátságok és szerelmek etnikus és vallási identitásokra gyakorolt hatásainak szemszögéből. E kutatás eredménye több tanulmány, valamint a gyimesi lakodalmakról írt és publikált doktori disszertációja. A jelenkori ünnepi rítusok másik kutatója Laura Jiga Iliescu bukaresti professzor volt. Ő a Déli-Kárpátok hegyi pásztorközösségeinek sajátos társadalmi közegében kialakult alternatív vallásosságával foglalkozott, különös tekintettel a hivatalos és az egyéni vallásosság viszonyára. Románul írt könyve, igen részletes angol szinopszissal ellátva sajtó alatt van Bukarestben.

A *halottkultusz* témájában Hesz Ágnes vizsgálta, korábbi gyimesi kutatásai folytatásaként, a halotti rítusok modernizálódásának társadalmi okait és hatását a helyiek kapcsolatalakító stratégiáira. Néhány éve megjelent könyvét új adalékokkal egészítette ki a vallásos tudás alakulására, valamint a hivatalos vallás és a hívek megélt vallásosságának kapcsolataira vonatkozóan. A könyv angol fordítása elkészült és kiadásra kész. Mirjam Mencej csak három évig volt közöttünk, itt kezdte el nagyszabású vizsgálatát többhónapos boszniai terepmunkával az élők és holtak kapcsolatainak, az ősök és a háborús hősök kultuszának alakulásáról a háború utáni Boszniában; ugyanekkor foglalkozott a felekezeti és interetnikus viszonyok speciális, háború utáni alakulásával, valamint a halottakról szóló hiedelemelbeszélések keletkezésével, terjedésével, átalakulásával, és adaptációjával a boszniai katolikusok, ortodoxok és muszlimok körében. E témából készülő könyvét a rövid idő miatt nem tervezte befejezni a projekt zárása előtt; elkészült azonban több tanulmánya a témából.

A *szentkultusz és demonológia* jelenkori vizsgálata több kutató rész kutatásaiként kapott teret. Én magam egy gyimesi római katolikus közösség népi vallásának komplex vizsgálatát végeztem. E vizsgálat az ortodox felekezettel, illetve a románsággal való kölcsönös kapcsolatokra is kiterjedt, amelyek a szentkultusszal és demonológiával kapcsolatban különösen relevánsak. Gyórfy Eszter egy romániai, vegyes magyar és román, illetve római katolikus–görögkatolikus–ortodox közösségben, Kostelegen végzett elsősorban a felekezeti együttélésre, a vallási és az etnikai kötődésekre vonatkozó kutatásokat, amelyeknek során alkalma kínálkozott a szentkultusz és demonológia vizsgálatára is, az egyéni vallásosságban és a folklórban. Komáromi Tünde füzesmikolai kegyhelykutatása kapcsán foglalkozott a kegyhely körüli közösségben élő ortodox demonológiával, illetve ördögűzéssel; ez készülő könyve egy fejezeteként fog megjelenni.

A *boszorkányság* kulcstémává lett kutatásaink során a kulturális határok és interetnikus, illetve felekezetközi kapcsolatok vonatkozásában. Kirajzoló-dott egy kelet-európai, ortodox népekhez köthető, és egy közép-európai, illetve nyugati keresztény boszorkányságtípus, történetileg pedig az intézményes boszorkányüldözés keleti határa. Több terepünkön volt vizsgálat tárgya a román papság és az ortodox demonológia szerepe a magyar falusi közösségek hagyományos „szomszédsági” boszorkányságában. Hesz Ágnes boszorkányságvizsgálatai más szempontból közelítették meg a témát: ő elsősorban a helyi rontásdiskurzusok mindennapi kommunikációban betöltött szerepét kutatta. Ugyanez a téma része volt Mirjam Mencej nagyszabású stájerországi kutatásának is, amely megelőzte a projekt alkalmazásában töltött három évét, de e témához végzett kiegészítő vizsgálatait, könyvének befejezését, fordítását, lektorálását már a projekt is támogatta; ő ezen kívül – már a csoport tagjaként – több új tanulmányt is írt a témáról.

A *természetfölötti kommunikáció* több szakma nézőpontjaiból való megközelítése fontos része volt kutatásainknak. A látomásokat, csodákat mint a szakrális kommunikáció közvetlen, hivatalos csatornákon kívüli, alternatív módozatait vizsgáltuk, a teljes vallási életre kiterjedő, illetve a New Age spiritulizmussal foglalkozó kutatások részeként is (Peti Lehel, Kis-Halas Judit, Mirjam Mencej és a magam tanulmányaiban), valamint a kegyhelyek látóinak vizsgálata kapcsán (Vidacs Bea egy angolul írt könyvet szentelt a témának). Én magam több, történeti vizsgálatokat is magában foglaló munkámban foglalkoztam a táltos, illetve a boszorkány mint mediátor témájával, illetve az archaikus, valódi kommunikációs technikák és a boszorkánysággal kapcsolatos kvázi-technikák kettősségével és egymásra hatásával.

A *kegyhelyek, látók és közösségeik* vizsgálata két helyszínen folyt. Füzesmikola Kolozs megyei ortodox (volt görögkatolikus) kegyhelyén Komáromi Tünde kutatta a felekezetközi kapcsolatokat, a helyi – többnyelvű és többfelekezetű – közösség viszonyát a helyi vallásos és mágikus specialistákhoz, a román és ortodox papokhoz és gyógyítókhoz. Kutatását többhónapos terepmunkára alapozta, amely 2000-nél több fényképet, és mintegy 5200 percnyi hangfelvételt és számos videót eredményezett. Vidacs Bea majdnem egy évig tartó terepmunkája alapján a Bács megyei Sükösd látójának és közösségének vizsgálatával, a Krisztus szenvedéseit rendszeres időközönként átélő látó és közössége viszonyát, valamint az e közösségben kialakult alternatív liturgia keletkezését és hatását vizsgálta. A témáról angolul írott könyvét most készíti elő nyugati publikációra.

A *gyógyítás specialistáival* több kutató foglalkozott rövidebb-hosszabb ideig, elsősorban más tematikájú kutatásai kereteiben; több tanulmány született e témában. Az ezoterikus New Age vallásosság erősen érinti korunkban az ún. hagyományos gyógyítók tevékenységét is; az ezzel kapcsolatos változási folyamatokat és új jelenségeket vizsgálta Kis-Halas Judit magyar–szerb és

magyar–horvát vegyes lakosságú falvakban Dél-Magyarországon; több tanulmányt publikált itthon és külföldön e témákból.

A *vallási modernizáció és az új vallási mozgalmak* témái Peti Lehel öt moldvai faluban végzett, hosszú terepmunkán alapuló kutatásában kaptak központi szerepet. Csángó, roma és román lakosság körében végzett vizsgálataiban arra keresett feleletet, hogy milyen kulturális és társadalmi folyamatok voltak a háttérben a posztszocialista korszak változásainak, az életstratégiák és a világgép milyen változásai voltak jellemzőek a pünkösdista közösségekhez csatlakozókra. Számos magyar és angol nyelvű tanulmánya mellett befejezett könyve vár kiadásra, ha valóban megkapja az elnyert NKA-támogatást, meg is jelenik ez évben a Balassi Kiadónál.

A *teljes vallási mező komplex vizsgálata egyetlen közösségben* a magam egyik központi témája volt a projekt 5 éve alatt, Gyimesközépleken 2002-ben kezdett antropológiai és folklorisztikai kutatásom folytatásaképpen, amely több száz interjú hang-, illetve szöveganyagát eredményezte. A vizsgált közösségben a vallásos rítusok és normák még aktív szerepet töltenek be a mindennapi élet vallásos szabályozásában. Kutatásom gerince a doktrinális vallás és az egyéni vallásosság viszonya, az egyház irányító szerepének, a papság normatív szerepének változása, valamint az ortodox–római katolikus kapcsolatok és kölcsönhatások vizsgálata. Megjelent vagy konferenciákon előadott tanulmányaim mellett erről írt könyvem befejezés előtt áll. Györfy Eszter kutatása a Moldva és Székelyföld határterületén fekvő Kostelegen folyt. Figyelme elsősorban a határzóna vallási és etnikai jellemzőire: a valamikori görögkatolikusok, valamint a mai ortodoxok és római katolikusok nyelvi és identitásváltásaira, ezek történeti folyamataira, valamint az etnikai, s vallási együttélés kérdéseire irányult. Terepkutatása 155 óra hangfelvételt és mintegy 1600 fotót, archivális kutatásai közel 2500 iratmásolatot eredményeztek, valamint több tanulmány mellett egy doktori disszertációt *Felekezeti együttélés, vallási és etnikai kötődések a keleti és a nyugati kereszténység határán* címen. E kutatás egyik jelentősége unikális voltában van: ezeket a vallási és etnikai sajátságokat, kapcsolatokat és változásokat e 20. századi konfliktusokkal terhes határregióban csak itt és most lehetett megragadni: Györfy Eszter könyve az első és feltehetően az utolsó hiteles leírás és elemzés erről.

2. Levéltári forrásokon alapuló történeti antropológiai vizsgálatok

A múlt történeti szempontú vizsgálata a jelenre irányuló antropológiai kutatásokkal párhuzamosan két vagy több időszakban folyt (egyes esetekben ugyanazon kutató kezén), annak érdekében, hogy minden kulcsponti téma kutatásának jelenbeli és múltbeli vonatkozásai egymást kiegészítve, egymást kölcsönösen értelmezzék.

A *demonológia és boszorkányság* témájában mintegy 30 éve építeni kezdett adatbázisunk hatalmas digitális archívummá alakításáról számolhatunk

be, amelyet Tóth G. Péter hozott létre a magyarországi boszorkányperek feldolgozásával, 6787 iratban, 6064 gyanúsított személyről, 1516-tól 1792-ig terjedő évekből. Ez az archívum is – a néphitarchívumhoz hasonlóan – felkerült már az intézet honlapjára, és a szakma számára hozzáférhető (Digital Database of Hungarian Witch Trials, <http://eastwest.btk.mat.hu/adatbazisok>).

A történeti források feldolgozói közül Bárh Dániel csak két évig dolgozott projektünk kereteiben, de ez idő alatt hosszú ideig tartó kutatásokat végzett magyarországi egyházi és világi levéltárakban, valamint szerbiai és horvátországi helyszíneken. Témája egy, a 18. századi, soknemzetiségű és több felekezetű, Zomborban működő ördögűző ferences szerzetes tevékenysége volt. Az 1766 és 1769 között játszódó történetét számos tanulmány után egy máris nagy sikerű könyvben publikálta, amelyben egyebek mellett az *egyházi felvilágosodás* által már átalakított klerikális vezetői attitűd és a középkori örökségnek számító ferences mentalitás különbözőségeire világít rá. Könyvét időközben angolra fordítottuk a széles szakmai érdeklődésre számot tartó mű európai megismertetése érdekében. Tóth G. Péter a projekt ideje alatt is folytatta a 17–18. századi magyarországi boszorkányüldözés feltáratlan, illetve kiadatlan dokumentumainak publikálását, külső, nem a projektben alkalmazott történész munkatársak közreműködésével. Tevékenységének egyik eredménye a kolozsvári és a szegedi perek teljes szövegállományának kiadása. Ezenkívül publikált több jelentős, kora újkori boszorkányságra, demonológiára vonatkozó tanulmányt is, amelyek részint a boszorkányüldözés korának hivatalos és népi törvénykezési és büntetési módszereiről, azok jogi vonatkozásairól, részint a boszorkányság megítélésének ideológiai változásairól szólnak a boszorkányüldözés utolsó korszakában, és megírta átfogó művét a magyarországi boszorkányüldözés felvilágosodás kori utolsó, hanyatló szakaszáról; reménykedünk könyve 2019-es kiadásában. Kis-Halas Judit ugyancsak saját történeti adatbázisunk felhasználásával kutatta fel és publikálta egy 18. századi ellenboszorkány (witchdoctor) pályafutását. Czégényi Dóra történeti archívumunk összes szilágysági boszorkányper-dokumentumának feldolgozásával adott köze tanulmányt. A kutatócsoportban két évet töltött erdélyi román történész, Valer Simion Cosma az itt töltött időszakban az erdélyi görögkatolikus egyház és hívei tevékenységére vonatkozó levéltári forrásanyagot tanulmányozta; központi kutatási témája volt a hivatalos egyház írásbeliségének és a népi vallás szóbeliségének kapcsolathálója, a papság szerepe az egyéni vallássságban; két tanulmányt publikált e témákból. Tóth Anna Judit bizánci forrásanyagának feltárása során számos dokumentummal találkozott, amelyek késő ókori, kora középkori népi hiedelmekre, hiedelemlényekre, vagy mágikus rítusokra vonatkoztak. E leletek elemzéséről számos értelmező tanulmányt írt, és ezzel néha meglepően új fénybe helyezte a Mediterráneum, illetve a Balkán népi hiedelemvilágának, máig élő rituális technikáinak egyes alakjait, mozzanatait valamint ezek történetét. Másik kutatási témája, a késő ókori és kora középkori ünnepek kutatása hasonló eredményeket hozott: *Űn-*

nepek a keresztény és a pogány kor határán címen könyvet publikált az ünnepek megváltozott köntösben való továbbéléséről a korai kereszténység keretében, sőt, egyes mozzanatainak modern korig tartó fennmaradásáról a Balkánon. Könyvét lefordítottuk, az angol nyelvű változat is publikálásra kész. Csepregi Ildikó, középkori kultúrával foglalkozó történész munkatársunk, fő kutatási területe volt az orvosszentek kultusza, a gyógyuláscsodák a szent helyeken, illetve a gyógyító szentek által. A rituális gyógyítás módszereinek, eszközkészletének leírása mellett e témairól írt 15 tanulmányában a tudományos orvoslás, illetve az egyház rituális gyógyításhoz fűződő viszonyával, a pogány–keresztény átmenetekkel és kölcsönhatásokkal, a csodatörténetek terjedésével foglalkozott, különös tekintettel az inkubáció (gyógyító alvás a szent helyen) ókortól az újkorig tartó történetének sokféle vonatkozására. Az inkubáció korai bizánci szakaszáról írt könyvét a projekt keretében fejezte be, emellett megírta és publikálásra előkészítette *Gyógyító istenek – gyógyító szentek* című művét. A természetfeletti kommunikáció ókori–középkori vonatkozásaival Tóth Anna Judit is foglalkozott, például a delphi jósdáról írt tanulmányában, nekem magamnak pedig egyik központi kutatási témám volt a projekt 5 éves időciklusában a *magyar samanizmus*, illetve a *magyarok kereszténység előtti pogány vallása*, amely témákról több magyar és angol nyelvű tanulmányban írtam.

Kis-Halas Judit kutatásainak egyik területe *a kora újkori gyógyítás* volt, a magyarországi boszorkányüldözés birtokunkban lévő adatbázisának felhasználásával. Ötvenöt Nagybányán lefolytatott boszorkányper iratanyaga alapján leírást nyújtott csaknem másfél évszázad mágikus eljárásairól, a praktizáló szakértőkről és klientúrájukról, és ugyancsak felhasználta a boszorkányüldözés forrásanyagát a gyógyító rendszerek dél-magyarországi vizsgálata során, ami most elkészült, *Boszorkányok, gyógyítók, orvosdoktorok és a csodatévő Szűz Mária* című könyvének, illetve doktori disszertációjának az egyik fő témája. E mű központi része a máriagyüdi kegyhely 17–18. századi dokumentumainak feldolgozása.

Történeti vonatkozású kutatásaink alapján írt tanulmányainkat két magyar kötetben, a Balassi Kiadónál a projekt keretében indított *Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európában* című sorozatunkban, és egy, a Plagrave kiadó *Historical Studies in Witchcraft and Magic* sorozatában megjelent tanulmánykötetben publikáltuk.

3. Folklorisztikai kutatások archivális és könyvtári források alapján

Adatbázisunk jelenkori részlege, a Magyar Néphit Archívum a projekt öt éve alatt folyamatosan gyarapodott. Megvalósult az adatbázis digitalizálása: Zombory Andrea és Tóth G. Péter dolgoztak az archívum rendezésének befejezésén és egy elektronikus adatbázis létrehozásán. Ez jelenleg Európa legnagyobb néphitarchívuma, 70 témacsoport majdnem 100 000 adatával (lásd: A Magyar Néphit

hit Archívum Digitális adatbázisa, <http://eastwest.btk.mat.hu/adatbazisok>). Most kaptunk egy ajánlatot az ISEBEL nevű nagy európai adatbázisrendszerbe való bekapcsolódásra, amely jelenleg német, holland és dán mese- és hiedelem-adatbázisokat kapcsol össze. Ez a bekapcsolódás a nemzetközi vérkeringésbe, a mutatórendszer angol nyelvű felületének kidolgozásával, egész Európa kutatóinak hasznára, a jövő feladata, és legalábbis egy sikeres OTKA-pályázat lenne szükséges hozzá.

A történeti jellegű szövegfolklorisztikai kutatásaink jelentős része Nagy Ilona közreműködésével a magyarországi, szájhagyományozott *apokrif legendák* történeti folklorisztikai, összehasonlító elemzésére irányult, ami számos kérdést old meg, vagy legalábbis vet fel a latin és a bizánci kereszténység kapcsolatainak vonatkozásában. Ő erre vonatkozó tanulmányai mellett felépített egy több mint 3000 szöveget tartalmazó nagy apokriflegenda-adatbázist, amelynek reprezentatív anyagából egy szöveggyűjtemény kiadását is előkészítette.

Másik nagy szövegfolklorisztikai témacsoportunkat a *ráolvasások* jelentették, amelyek szintén kulcsszerepet töltenek be a keleti és nyugati kereszténység határainak és kapcsolatainak, valamint az egyházi írásbeliség és a népi, szóbeli hagyományozás kutatásában, mivel nem csak a falusi gyógyítók, hanem az írástudó papság gyógyító gyakorlatában is hagyományozódtak e szövegek; a műfaj története adatokkal követhetően a mezopotámiai gyógyító gyakorlatig vezethető vissza. Ilyefalvi Emesével ketten kutattuk e műfajt, elkészítettünk és kiadtunk egy kétkötetes tipológiát, illetve szöveggyűjteményt a ráolvasások egyes típusait, történetüket, európai kapcsolataikat összefoglaló bevezető tanulmányokkal. E mű rövidített angol fordítása is elkészült, amelyet a *Folklore Fellows' Communications* sorozatában fogjuk megjelentetni. Ráolvasás-kutatásaink nemzetközi együttműködésben zajlottak, az ISFNR Charms, Charmers and Charming Committee szervezetének égisze alatt, amelynek én magam is egyik tagja vagyok (három nemzetközi konferenciát rendeztünk velük közösen Magyarországon, kettőt e projektünk időszakában és pénzügyi támogatásával). Ilyefalvi Emese ezenközben (terven felül) holland és ír együttműködésben egy nemzetközi digitális ráolvasás-adatbázis felépítésén is dolgozott, amely szintén megtekinthető már – egyelőre csupán félkész állapotban – az intézet honlapján (A Magyar Ráolvasások Digitális Adatbázisa, <http://eastwest.btk.mta.hu/adatbazisok>); emellett magyar és angol nyelvű tanulmányokat is közölt a ráolvasások (és tágabb értelemben a folklórszövegek) archiválásának, digitalizálásának elméleti és gyakorlati kérdéseiből, és elkészítette a doktori disszertációját többek között a magyar boszorkányperdokumentumokban található verbális interakciókról.

Összefoglalásul elmondható, hogy Közép-Kelet-Európa sok etnikumára és felekezetére, valamint a múlt és a jelen majdnem 2 évezredére kiterjedő vizsgálataink eredményeit a projekt szerteágazó tematikáját összefogó rendezőelvek révén sikerült viszonylag koherens áttekintő összefoglalását nyújtanunk a keleti és nyugati kereszténység felekezeti határai mentén tapasztalt,

projektünk címében is jelzett folyamatosságnak, változásoknak és kapcsolatoknak. Kutatási eredményeinket számos magyar és nemzetközi szimpóziumon, workshopban, konferencián mutattuk be (saját szervezésű konferenciáinkat nem számítva, összesen 91 magyar és nemzetközi konferenciaszereplésünk volt). Mi magunk, magyar konferenciák és munkamegbeszélések mellett, öt nagy nemzetközi konferenciát szerveztünk, legtöbbször más intézményekkel, pl. a CEU Mediavisztika Tanszékével, illetve az ISFNR nemzetközi folklorisztikai szervezet Charms, illetve Belief Legend comittee-ivel közösen. A konferencielőadásokból írt tanulmányokat rendre publikáltuk a Balassi Kiadónál indított sorozatunkban. Két konferenciakötetünk angolra lefordítva is megjelent a Cambridge Scholars kiadónál, az ő kezdeményezésükre.

A projektünk keretében tervezett kutatások sikeres végrehajtását publikációink mennyisége és minősége, valamint ezek pozitív kritikái, elismerései is jelzik, mint például a Palgrave kiadónál publikált *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania* című kötetünk az angliai, az év legjobb angol nyelvű néprajzi/antropológiai publikációjának járó *Katherina Briggs Award*ra való felterjesztése. A megjelent vagy már sajtó alatt lévő, magyar és angol nyelvű könyveink száma 26 (beleszámítva a mi magyar nyelvű tanulmányainknak szánt *Ethnographia*-számot, valamint az angol nyelvű tanulmányainknak szentelt *Acta Ethnographica*-számot); az elkészült, kiadásra kész, de még nem leadott magyar és angol nyelvű könyvek száma 8; a megjelent vagy már sajtó alatt lévő magyar, angol, olasz, román, német, horvát és szlovén nyelvű tanulmányok száma 149; az elkészült, de még nem elfogadott tanulmányok száma 4. Végeredményben a 17, különböző időszakokban velünk dolgozó kutatónak (és két „külső” kollégának) 187 műve készült el; ezzel az eredménnyel, úgy vélem, meg lehetünk elégedve.

Hogy a projekt kitűzött céljait elérhettük, az a tagok magas színvonalú kutatói aktivitásának köszönhető. A három, idő előtt elbocsátott személyt kivéve, kutatóink teljesítménye igen jónak minősíthető, ami a csoport számára összességében is kiváló eredményeket hozott; beszámolómm zárásául hadd köszönjem meg nekik a kutatásaikba fektetett sok áldozatos munkát, valamint a csoporttagok közötti kiváló együttműködést. Végül köszönetet kell mondanom Zombory Andreának, aki az archívum felépítésébe fektetett munkája mellett kiváló adminisztrátorunk és fáradtságot nem ismerő segédszerkesztőnk, és mondhatjuk, mindenesünk volt, és legvégül, de nem legutolsósorban Szendrák Erika projektmenedzserünknek, aki utolérhetetlen tudományos és pénzügyi tanácsadónk volt egy személyben.

PÓCS ÉVA

FÓRUM

Részvétel, örökség, revitalizáció Beszámoló a SIEF nyári egyeteméről (Portsoy, 2018. június 22–29.)

Az utóbbi években növekvő aktivitást mutató nemzetközi néprajzi, antropológiai társaság 2018-ban szervezte meg második nyári egyetemét. A rendezvény a résztvevők körét tekintve meglehetősen színes volt, hiszen mintegy tizenegy országból érkeztek doktoranduszok. A kelet-európai országok viszonylag nagy számban képviseltették magukat, s talán külön említést érdemel, hogy Erdélyből, illetve Magyarországról hárman is részt vettünk az eseményen.

A skóciai rendezvény társszervezője a University of Aberdeen keretén belül működő, elsősorban folklorisztikai profillal rendelkező Elphinstone Institute volt, magára a nyári egyetemre azonban az egyetemtől távolabb fekvő, tengerparti kisvárosban, Portsoyban került sor. A félreesőbb helyszín nemcsak a szakmai munkának kedvezett, de arra is alkalmat adott, hogy a doktori hallgatók az örökségesítés helyi folyamataiba is betekintést nyerjenek. A nyári egyetem ugyanis elsősorban kétféle programcsoportból épült fel: egyfelől a meghívott kutatók és a résztvevő doktori hallgatók előadásából és a műhelybeszélgetésekből, másfelől a helyi közösség megismerését elősegítő különböző alkalmakból. Utóbbit az tette igazán érdekessé, hogy a nyári egyetem idejével egybeesett a helyi halászat, hajózási örökségre épülő fesztivál előkészületének utolsó hete. A szervezők így igyekeztek különböző lehetőségeket biztosítani a résztvevő doktori hallgatók számára, hogy a fesztivál rendezőivel, önkénteseivel, kritikusaival kötöttebb és kötetlenebb beszélgetések formájában megismerkedhessenek.

A hallgatók beszámolóit nincs terünk ismertetni, de a résztvevő oktatók plenáris előadásait talán illő néhány sorban összefoglalni. Thomas McKean (Elphinstone Institute) két, az örökség témakörét érintő kutatásáról számolt be. Az első egy évfordulós ünnepre épülő lokális fesztivál folyamatait, az egyes aktorok (helyiek, szervezők, látogatók, hatóságok) közötti konfliktusokat, a különböző örökség- és hagyomány-felfogások ütközését elemezte a belső-külső, folyamatosság-változás fogalmi tengelyen. A második egy deklaszáldott személyek reintegrációját célzó, hajóépítő kezdeményezést mutatott be, mely a fizikai munka, az alkotás, az együttműködés folyamatain keresztül „a felelősség jogát” próbálja visszaadni a résztvevőknek. A két előadás elméleti szinten amellet érvelt, hogy célszerűbb a hagyományt dologi minőség helyett folyamatként, s egyfajta személyes viszonyként megközelíteni. Robert Baron (New York State Council on the Arts) az örökséggel kapcsolatban gya-

korta felmerülő kérdéseket és dilemmákat tekintette át (hatása a társadalmi, gazdasági és a természeti környezetre; összefüggése a turizmussal, a fogyasztói társadalommal; a kulturális értékek kontextualizálódása és kommodifikációja). Előadása rendkívül széles körből hozott példákat e kérdések felmerülésére és praktikus jellegű megoldására, különös tekintettel azokra az egyesült államokbeli esetekre, melyek kezelésében folkloristák, antropológusok is részt vállaltak. Végezetül Elaine Lawless (Missouri State University) egy többéves, kiszállásokon alapuló terepmunka eredményeit osztotta meg a hallgatókkal. A kutatás egy gát felrobbantása nyomán elpusztított, afrikai amerikaiak lakta település „*utóéletét*” követte nyomon. Az előadás a későbbi eseményeket, a helyiek identitásának átalakulását, a régi település köré szerveződő emlékezetkultúra performatív és narratív elemeinek kialakulását ismertette. Külön kiemelendő az a Lawless által bevezetett módszertani fogalom (*reciprocal ethnography*), mely a terepkutatást és a szövegírást az együttműködés jegyében újragondoló eljárásmodot hivatott leírni.

A nyári egyetemre más előadók is ellátogattak (Donald Smith, Frances Wilkins, Chris Wright, Steve Byrne), akik szintén hosszabb bemutatók keretén belül számoltak be eredményeikről. Noha az ismertett projektek mind elmélyültségükben, mind céljaikban eltértek, mégis talán tanulságosabb lehet, ha e keretek között ezeket nem részleteiben, hanem közös pontjaik mentén próbálom összefoglalni. E közös pont – és ezzel tulajdonképpen elérkeztem a nyári egyetem összegzéséhez is – a kutatási eredmények alkalmazása, s általában olyan jellegű projektek előtérbe kerülése, melyek az alkalmazhatóság követelményének kívánnak megfelelni, s az adatok archívumokban vagy terepen való feltárása csak másodlagos szerepet tölt be.

Az ismertett kutatások leginkább vitatható része azonban nem az alkalmazás szándékából fakadt, sőt, e téren véleményem szerint nagyon előremutató, a magyar közegbe is adaptálандó módszereket honosítottak meg az örökséggel foglalkozó skót szakemberek. Ilyen az a több helyütt is futó kezdeményezés, melynek során hátrányos helyzetű, beilleszkedési, tanulási problémákkal küzdő iskolásokkal tanórai rendben foglalkoznak helybeli nyugdíjasok valamilyen lokális örökséghez kapcsolódó projekt keretében. Így például Portsoyban a gyerekek egy év alatt építenek fel egy üzemképes bárkát, melynek során a munkát vezető férfiak szerint jelentősen javulnak társas készségeik, csapatmunkára való hajlamuk, s emellett az iskolai és családi közegből hiányzó, férfi szerepmintákat is megismerhetnek. A másik előremutató újítás, hogy a különböző iskolai programok keretében a hagyományra elsősorban nem úgy tekintenek, mint amit meg kell tanítani a gyermekeknek, hanem amibe bele kell őket vonni.

A kritikai megjegyzésekre áttérve, fő kifogásként azt az értelmezési keretet jelölhetjük meg, mely reflektálatlanul ragaszkodik a lokalitás fogalmához, és az autentikusan „*helyi*” akarja felmutatni. Ezzel párhuzamosan a hagyomány egyszerű, nyitott folyamatként való kezelése teljesen zárójelbe teszi

azokat a folklorisztikai kérdéseket, melyek az átadás-átvétel, az eredet problémáit érintik, mivel az éppen helyben lévő vagy egyszer helyben valaki által feltalált, regisztrált kulturális elemeket egyszerűen helyi örökségként értelmezik. Így az a meglehetősen paradox helyzet áll elő, hogy míg a helyi van előtérbe helyezve, addig a lokalitás kritériumai teljesen tisztázatlanok vagy csaknem teljesen kötetlenek, így a sokszor ötletszerűen vagy például turisztikai szempontok mentén beemelt elemekkel éppen a piedesztálra emelt lokalitás fölött lépnek át nagyvonalúan.

Mindent összevetve: a SIEF 2018. évi nyári egyeteme egy rendkívül élménydús, eszmecserére sarkalló rendezvény volt, mely kiváló lehetőséget nyújtott a skóciai folklorisztikai kutatások, valamint különböző országokból származó néprajzos és antropológus doktoranduszok munkáinak megismerésére.

BAKOS ÁRON

Értelmezés, hatás, utóélet
Arany János és a nép költészete
(Budapest, 2018. október 4.)

Sokan gondolhatják, hogy Arany János költészetének, kritikusai, szerkesztői működésének folklorisztikai összefüggéseit már bőven feltárta a tudomány. Hogy Arany az a magyar költő, akiről folklórtól függetlenül is a legtöbbet tudjuk, akár már eleget is. Az azonban, hogy minden korszak, minden diszciplína kialakítja saját álláspontját bizonyos kérdésekről, s hogy e kérdések egy része akár merőben új is lehet, már kevésbé egyértelmű. Az Arany János születésének bicentenáriuma rendezett konferencia-sorozat azonban sokszorosán bizonyította ezt a tételt.

Október 4-én került megrendezésre az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Folklór Osztályának *Értelmezés, hatás, utóélet – Arany János és a nép költészete* című egész napos konferenciája, amely a bicentenáriumához kapcsolódó konferencia-sorozat nyolcadik, záró eseménye volt. A tanácskozás előadói között a néprajztudomány mellett az irodalomtudomány képviselői is jelen voltak, s a felolvasások nagyszámú közönség előtt zajlottak. Az előadások tanulmányra írott változatai az *Ethno-Lore* évkönyvben lesznek olvashatók.

Az eseményre az évforduló mellett az is alkalmat teremtett, hogy az intézetben készül az Arany család kéziratok mesegyűjteményének kritikai kiadása Gulyás Judit és Domokos Mariann szerkesztésében. A kiadvány célja, hogy egymás mellett mutassa be a kéziratok lejegyzéseket az Arany László *Eredeti népmesék* című kötetében megjelent változatokkal. A betűhív közreadás fel-

adata továbbá a textológiai eljárások minél pontosabb dokumentálása, ami hozzájárul a korabeli folklórszöveg filológiának a korábbinál alaposabb megismeréséhez is. A konferencia megnyitójában ebbe a munkába is beavatta a hallgatóságot Landgraf Ildikó, a Folklór Osztály osztályvezetője.

Az előadások egy része az Arany-művek értelmezési lehetőségeit igyekezett szélesíteni a folklórtudomány szempontjainak bevonásával, többnyire a költemények szüzsé- és motívumforrásait mutatták be, valamint a szövegihletek feltárásán keresztül igyekeztek új megvilágításba helyezni az egyes alkotásokat. Egy, az Arany-epikumok szüzséforrásait bemutató plenáris előadás nyitotta a tanácskozást, amelyet Szilágyi Márton tartott. Szilágyi legnagyobb részt a *Dévaványai juhbehajtás* című elbeszélő költemény folklórháttérével foglalkozott, a mű annál is inkább különleges, mivel sokáig vitatott volt az eredete, s csak az utóbbi időben vált nyilvánvalóvá Arany szerzősége. Emellett néhány ballada szóbeliségből ismert párhuzamait mutatta be. Az egyes elbeszélő művek gerincét adó folklórszüzséket és -motívumokat számos további előadó is vizsgált, például a záróelőadást prezentáló Landgraf Ildikó, aki a Hatvani-mondakör és Arany elbeszélő költeménye közti kapcsolatokat szemlélte, kitekintve az Arany művét körülvevő egyéb irodalmi, közköltészeti és populáris alkotásokra is, a debreceni diákirodalomtól a képes családi lapokon, valamint kalendáriumokon és ponyván megjelenő feldolgozásokig, illetve Jókai Mór elbeszéléséig. Arany János elbeszélő költeményeinek közköltészeti és ponyvai párhuzamait vizsgálta Chikány Judit is, *Az ünneprontók* című ballada, valamint *A hegedű* című epikus költemény kapcsán. Alapos szüzséösszehasonlítást végzett az Arany-művek, valamint a ponyvai feldolgozások között, kimutatva a populáris irodalom átalakító hatását. A motívumok szintjén is lehetséges párhuzamokat találni. Így tett a néhány mű hiedelem-elemeit elemző Mikos Éva, aki a hiedelemszüzsék és -motívumok felhasználásának két típusát különítette el Arany János elbeszélő költeményeiben. Az egyikben a szerző közvetlen szájhagyomány útján – is – dolgozhatott, ez történt például *A Jóka ördöge* esetében, a másikban azonban inkább a korabeli folklórgyűjtések, és az azokban kikristályosodó ősvallás-koncepciónak rendelték alá, amint ez a *Buda halálában* látható. Iancu Laura tanulmánya egyetlen szó, a *csángó* népnév lehetséges forrásait tárta fel, azt vizsgálva, hogy a *Szent László* című költeményben megjelenő fogalom milyen előképek alapján kerülhetett a műbe, s milyen jelentést hordoz. Ez lehetőséget teremtett számára, hogy megmutassa a moldvai magyarság kutatásának korabeli állapotát, az akadémiai tudományosság országhatárokon kívül élő szórványmagyarsághoz való viszonyát. Magyar Zoltánt szintén a *Szent László* című költemény (Legenda) ihlette szólásra, ő a mű költészettörténeti és képzőművészeti forráslehetőségeit vette számba, különös tekintettel azokra a templomi falképekre, amelyeket ebben a korban is ismert már a műveltségi elit, s amelyek akár Arany művének motívumforrásait is adhatták. A közköltészeti és népköltészeti szövegpárhuzamok jelentek meg Csörsz Rumen István előadásában, aki e

kérdéskörrel több tanulmányt is publikált az elmúlt két esztendőben, ennek ellenére maradt még bőven mondanivalója. A mostani előadásában a költő kézíratos dalgyűjteményének régi magyar irodalmi, valamint közköltési és népköltési szövegeiből válogatott, annak érdekében, hogy megmutassa Arany irodalmi műveltsége mi mindenre terjedt ki, s hogy az egyes régiségből vagy szóbeliségből ismert szövegek, vagy szövegrészletek esszéiben, tanulmányai-ban, vagy éppen szépírói műveiben milyen sokféle szerepet tölthettek be. Czövek Judit egy sajátos műfaj, a bökvers Arany-életműben betöltött szerepe-it elemezte, a megírás lélektani motivációira, a szerző lelkiállapotainak tükrözésében betöltött szerepére helyezve a hangsúlyt. Köztudott, hogy Arany János számára a versben való fogalmazás volt a természetes, önmagát ezen a módon tudta a legjobban kifejezni. A hétköznapi életben, ügyeinek intézése során is gyakran élt ezzel a lehetőséggel, s életművének ez az efemernek tűnő része máig sem veszítette el az aktualitását.

 <p>MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet</p>	<p>Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Folklor Osztálya</p> <p>tisztelettel meghívja</p> <p>Értelmezés, hatás, utóélet</p> <p>Arany János és a nép költészete</p> <p>című konferenciájára</p> <p>Időpont: 2018. október 4. (csütörtök) Helyszín: MTA BTK Néprajztudományi Intézet Tárgyaló, Humán Tudományok Kutatóháza, Budapest, Tóth Kálmán utca 4. 8. emelet</p>
	
	
	
	

A bemutatók második tematikus csoportja Arany János és fia, László népköltészethez való viszonyát tárgyalta teoretikus műveiken, valamint az Arany család kéziratos népmesegyűjteményén keresztül. Gulyás Judit elsősorban a fiú, László népmeséhez fűződő viszonyát elemezte részletesen, de nem hagyhatta figyelmen kívül azt a tényt, hogy Arany László meseelmélete milyen szorosan kötődik édesapja ez irányú munkásságához. Vargha Katalin, nem mellesleg a népmesegyűjtemény részét képező találósgyűjtemény sajtó alá rendezője, a találósok mikrofilológiai elemzését nyújtja, megállapítva a gyűjtemény és a kiadvány közötti különbségeket, illetve a más korabeli találósközlésekkel való konkordanciákat. Ehhez a témához kapcsolódott valamilyen Szakál Anna is, aki Arany erdélyi irodalmi, ezen belül pedig a népköltészeti gyűjtőkkel fenntartott kapcsolatait feltáró kutatásaiba engedett betekintést. Köztudott, hogy Arany János, bár nagyon vágyott rá, sosem jutott el a Király-hágón túlra. Az alapos kutatásból azonban nyilvánvalóvá válik, hogy levelezés révén kiterjedt erdélyi kapcsolathálóval rendelkezett, s a korabeli irodalmi élet, illetve népköltési gyűjtők jelentős részével ismeretségben állt. Arany népköltészethez és nyelvrokonsághoz való viszonyát vizsgálta Tamás Ildikó, elsősorban a szerkesztő Arany János munkásságában. Az előadás egyebek mellett annak a tévhitnek az eloszlatására tett sikeres kísérletet, hogy a költő a finnugor nyelvrokonság tételének ellenfele, a hun–magyar folytonosság híve lett volna. Bár költői műveinek egy része valóban ezt a sztereotípiát erősítheti, a szerkesztő Arany, két fontos irodalmi, művészeti lap meghatározó személyiségeként egészen másképp vélekedett a korszakban erős vitákat kiváltó kérdésről. Mind a konkrét kérdésben, mind a finnugor népek költői és népköltési alkotásainak fordítását tekintve teret adott a vélemények széles spektrumának. Tamás Ildikó azt is világossá tette előadásában, hogy semmi esetre sem volt ellenfele a tudomány haladásának e tekintetben sem, s a nyelvéstét új fejleményeit inkább pártolta, mint ellenezte.

A konferenciaprogram harmadik, jól elkülöníthető részében Arany János és Arany László műveinek utóéletébe nyerhetett betekintést a hallgatóság. Arany László *Eredeti népmesék* című kötetének egyes darabjairól eddig is tudta a szakmai közösség, hogy nagy hatást tettek a korabeli olvasóközönségre, s jelentős részük folklorizálódása is kimutatható. Eddig úgy tudtuk, hogy a gyűjtemény egyes darabjai a 19–20. század fordulóján kerültek be az iskolai olvasókönyvekbe, s ez vezetett hallatlan népszerűségükhöz. Domokos Mariann előadása bizonyította, hogy a folyamat már jóval korábban, a 19. század derekán megkezdődött. Hat, számos újrakiadást megélt olvasókönyvön mutat ki az Arany-népmesék felszívódását a közoktatás rendszerében, a hat eset textológiai, poétikai, pedagógiai szempontból igen eltérő. Azt is sikerült bizonyítani, hogy egy esetben az Arany család tagjai által ismert és lejegyzett népmesék már az 1862-es kötetben való megjelenés előtt hatottak az olvasókönyvekre, nevezetesen a korszak jelentős tankönyvszerkesztője, Gáspár János Aranyékkal való személyes kapcsolata révén. (Utóbbi témáról Szakál An-

na is értekezett fent már ismertetett előadásában.) Arany János utóéletének sajátos szakaszát jelentik az 1950-es évek, amikor a rendszer igyekezett kiszámítani a „haladó hagyományok” képviselőjének tartott szerzőket. Eitler Ágnes eredeti forrásokon alapuló előadása e korszak propagandájának működésébe kalauzolt. Arany János ebben a kontextusban főként a forradalmár Petőfi legjobb barátjaként jelent meg. Emellett a paraszti sorból származó költőt a paraszti társadalom törekvéseinek úttörőjeként is üdvözölte a korabeli kultúrpolitika. *A bajusz* című költeményét pedig a felvilágosító kiadványok mint a babonáságok elleni fellépés propaganda-eszközét hasznosították.

MIKOS ÉVA

A néprajztudomány helyzete és jövője I.

Egy számvetés kezdetén

Beszámoló a 2018. november 20-án az MTA Humán Tudományok Kutatóházában az MTA Néprajztudományi Bizottságának szervezésében megtartott konferenciáról

Minden tudományág számára szükséges, hogy 20–30 évente, de legalább egy emberöltő során egyszer számvetést készítsen saját állapotáról. Meg kell vizsgálnia helyzetét itthon és a nemzetközi szinten, át kell tekintenie a többi szaktudományhoz és a társadalomhoz fűződő kapcsolatait, fel kell mérnie, mit sikerült korábbi tervei közül megvalósítani, milyen lehetőségeket ragadott meg vagy szalasztott el az utóbbi időszakban. A szembenézés segít a következő évtizedekre kijelölni a szaktudomány követendő útját, feladatait és ennek révén a szak reflektálni tud az őt körülvevő – tudományos és nem tudományos – világ változásaira, kihívásaira is. Ilyen részletes és sok témára kiterjedő szembenézés a néprajztudományban mintegy harminc évvel ezelőtt történt (lásd Paládi-Kovács Attila: *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években*. Budapest, 1990; Selmeczi Kovács Attila és Szabó László (szerk.): *Néprajz a magyar múzeumokban*. Budapest–Szolnok, 1989). E hosszú időtáv és a környező világ folyamatos változása adja meg a most tervezett számvetés időszerűségét.

A néprajz (antropológia) szak aktuális helyzetének felmérése és elemzése 2018 tavaszán a néprajz akadémikusainak kezdeményezésére több szűkebb informális beszélgetés során indult el. Ezek célja elsősorban a helyzetfelmérés irányainak kijelölése és az egyes részterületekkel kapcsolatos áttekintések

szempontjainak elemzése volt. A megbeszélések főként az alábbi kérdések körül szerveződtek. Milyen a néprajz helyzete a tudományos kutatásban, az oktatásban és a közgyűjteményekben? Kell-e változtatni a szak kutatási paradigmáin, kánonján? Hogyan ítéltető meg a szak részdiszciplínáinak állapota, jövője? A viták eredményeként megfogalmazódott, hogy szükséges lenne szélesebb körben is megtárgyalni a hazai néprajztudomány jelenlegi helyzetét és a következő években vállalható teendőit.

Az MTA Néprajztudományi Bizottsága élére állt ennek a kezdeményezésnek és konferenciasorozatot szervez a néprajz jelenlegi helyzetéről és jövőjéről. A viták során elsősorban a közgyűjtemények és az oktatás ügyére, az alapkutatás és az alkalmazott kutatás összefüggéseire, a kortárs jelenségek vizsgálatára, valamint a kulturális örökség helyzetére kerülne a hangsúly, de releváns kérdést jelent szakunk társtudományokkal (pl. történettudomány, irodalomtudomány, nyelvtudomány, vallástudomány, földrajztudomány, szociológia stb.) kapcsolatos helyzetének újrapozicionálása is. A Néprajztudományi Bizottságban konszenzus alakult ki arról, hogy a szakirányú konferenciák előtt egy bevezető, témakijelölő megbeszélést is szükséges tartani.

A 2018. november 20-án tartott nyitókonferenciát további öt összejövétel követi, amelyek az első alkalommal tárgyalt fontos kérdéseket bontanák ki részletesen: 2. Oktatás (2019. április 2., Pécs), 3. Közgyűjtemények (2019. június, Szentendre), 4. Kutatás (2019 ősze, Budapest), 5. Kapcsolat a társtudományokkal (2019 ősze, Budapest), 6. Összegzés, a jövő útjainak kijelölése (2020 tavasza, Budapest).

A bevezető konferencia tárgya tehát a fenti négy nagy téma felvezetése, kérdésfelvetések, valamint a lehetőségek és utak felmérése volt. A referátumokat felkért előadók tartották, a szak középgenerációjának tagjai, az 1960-as, 1970-es években született kutatók. A félórásra tervezett előadásokat vita követte.

Mivel a *Néprajzi Hírek* jelen száma megjelenteti Paládi-Kovács Attila bevezető előadását, ennek részletes ismertetésétől ebben a beszámolóban eltekinthetünk. Az MTA Néprajztudományi Bizottsága és az MTA BTK Néprajztudományi Intézete egyetért abban, hogy a konferenciasorozat előadásait az intézet Summa Ethnographica könyvsorozatában szerkesztett formában és valószínűleg két kötetben összevonva megjelenteti, ezért a most következő előzetes jelentésben csak röviden és tárgyyszerűen számolunk be a bevezető konferencia előadásairól.

Paládi-Kovács Attila, az MTA rendes tagja a tanácskozássorozat „ötletgazdája” bevezetőjében felidézte azokat az eseményeket, amelyek elvezettek a konferencia megszervezéséig és röviden összefoglalta, az utóbbi évtizedekben milyen keretek között és kinek a munkája révén készültek a néprajztudomány helyzetéről és teendőiről szóló összefoglalók. Ennek során kiemelte: bár a helyzetfelmérés általában pontos és részletes képet adott, az ennek követ-

keztében felmerült teendőket nem mindig és nem a maguk teljességében sikerült végrehajtani.

Balogh Balázsnak, az MTA BTK főigazgató-helyettese, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet igazgatójának előadása a kiadott programtól eltérően (az előadó egyéb elfoglaltsága miatt) a szünet után került sorra, ám tematikája miatt mégis a programban elfoglalt helyén érdemes ismertetni. Az előadás vezérfonala az alap- és alkalmazott kutatások egymásra épülésének szükségességére volt. Az előadó az Néprajztudományi Intézet eddigi munkájából és jelenkori programjaiból, projektjeiből hozott példákkal illusztrálta, hogy az egyes tudományok társadalmi hasznosságát bizonyító alkalmazott kutatások nem jöhettek volna létre alapkutatások nélkül. Míg az alkalmazott kutatások esetében a megrendelő (a kormány, vagy egyéb intézmények, szervezetek) igényeit figyelembe kell venni – természetesen csak akkor, ha ezeket az adott intézmény meg is tudja a tudomány számára relevánsan fogalmazni –, az alapkutatásokat csak a tudomány belső logikája, a kutató tapasztalatai, tudományos meggyőződése és a nemzetközi kutatási eredmények figyelemmel kísérése határozhatja meg. Alapkutatásokat tudományon kívüli szempontrendszerrel sem megrendelni, sem hasznosítani nem lehet, de értékelni sem, azt csak az adott tudományozás sajátosságait figyelembe vevő belső (a kutatóknak otthont adó intézmény) és külső (a tágabb tudományos közösség) kontrollja teheti meg. Balogh Balázs kiemelte, hogy az alapkutatások eredményességét a tudomány oldaláról két veszély fenyegeti: ha a bevált módszerekhez való ragaszkodás nem enged teret az újításnak, illetve ha az újítás nem belső fejlődés eredménye, hanem a – sajnos létező – tudományos divatok kritikátlan követéséből származik. Ugyanakkor az előadás elhangzása idején az MTA intézményeinek helyzete bizonytalan. Az intézethálózat fenntartásához szükséges pénzeket 2019-től az Információs és Technológiai Minisztériumhoz rendelték, egy olyan intézményhez, amely még a nevében sem viseli a tudomány szót, ráadásul az előadás elhangzása idején rendelkezésre álló információk alapján az MTA számára elkülönített összeget a minisztérium visszatartja. Új fejleményként a bölcsészettudományokat és ezen belül a néprajzkutatás helyzetét is befolyásoló Magyarországi Kutató Intézetet hozták létre, amelynek alapító rendeletében összehasonlíthatatlan részletezettségű (lásd „*az V–IX. századi sztyeppeközösségek kutatása*,” versus „*néprajzi és népzenei kutatások*”) és nyilvánvalóan koncepció nélkül összehordott feladatok szerepelnek. Balogh Balázs előadásának második felében számokkal és példákkal illusztrálta a Néprajztudományi Intézet alapkutatásokban betöltött fontos szerepét: az itt rendelkezésre álló tudományos potenciál nélkül sem a *Magyar néprajzi atlasz* vagy a nyolckötetes *Magyar néprajz* nem születhetett volna meg, sem a jelenleg készülő *Szövegfolklor lexikon*, sem a jövőben tervezett angol nyelvű *Magyar néprajzi enciklopédia* nem jöhetne létre. Az intézethez a professor emeritusoktól kezdve a derékhadon és az éppen gyesen vagy fizetés nélküli szabadságon levőkön át az ösztöndíjasokig 45 kutató kötődik, s közülük csak

azon öt fiatal nem rendelkezik tudományos minősítéssel, aki éppen a disszertációját írja. Az előadó a sokat emlegetett keleti nyitás kapcsán érdemesnek tartotta felidézni: az MTA és a Kínai Tudományos Akadémia közti együttműködés keretében a felajánlott 35 téma közül a kínaiak mindössze hármat választottak, ám ezek közül az egyik néprajzi jellegű volt, amely az intézet etnológiai kutatásainak (és kutatóinak) elismerését jelenti. De az intézet társadalomnéprajzi és történeti néprajzi témáin dolgozó kutatók nélkül pl. a Smithsonian Intézet által szervezett 2013-as Folklife Festival magyar díszvendégsége vagy a Múcsarnok *Kéz/Mű/Remek* kiállítása sem jött volna létre. Ha az MTA intézményhálózatának átalakítása során a Néprajztudományi Intézet szétesik vagy redukálódik, nemcsak a néprajzi alap kutatások legfontosabb műhelye kerül veszélybe, de a fentiekhez hasonló nagy társadalmi hasznosságú projektek megvalósíthatósága is kérdésessé válhat.

Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója és Kemecci Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója nagyívú, ám a szűkre szabott időkeret miatt szükségszerűen vázlatos előadásuk első felében négy pontba foglalva tekintették át a közgyűjteményeket a két országos, központi néprajzi gyűjteménnyel kezdve a regionális múzeumokon és skanzeneken át a tájházakig és falumúzeumokig. Az országos múzeumok esetében kiemelték a nagy projektek fontosságát, ami a Néprajzi Múzeum esetében a Városligetbe, illetve a Szabolcs utcába való költözést jelenti (itt érdemes megemlíteni az azóta nyilvánosságot kapott hírt, hogy a múzeum új épületét nemcsak Európa, hanem a világ legjobb középületének [sőt, legjobb épületének] választották). A Parlament épületével összevethető hosszúságú jövőd múzeumban nemcsak új (legalább egy évtizedre tervezett) állandó kiállítás, hanem látványtár és állandó jellegű Gyermekmúzeum is helyet kap. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum esetében az előadók elsősorban az alapításkori koncepció továbbfejlesztését hangsúlyozták: nemcsak a skanzenek állandó időkerete, a 19–20. század fordulója képét kívánják bemutatni, hanem történeti és 20. századi faluegyüttest is és a mai országhatáron kívül nemcsak Erdély és a Felföld, hanem a diaszpóra épületeit is bevonnák a kiállított anyagba. A regionális múzeumok esetében vegyesebb a kép. A múzeumi rendszer átalakításának voltak nyertesei is, de a szétaprózás miatt az előadók felhívták a figyelmet az egyéni felelősségre is: egy-egy múzeum az ott dolgozó néprajzkutató kvalitásaitól és szorgalmától függően gyarapodik vagy süllyed. Az öt regionális szabadtéri gyűjtemény projektpénzek bevonásával növekedik, új épületegyüttesek nőnek ki a főből. Az előadók a muzeológiai értelemben vett fejlődés mellett kiemelték az infrastrukturális fejlesztések fontosságát is. Magyarországon jelenleg 424 tájház és 49 helytörténeti gyűjtemény található, melyek közül 180 rendelkezik működési engedéllyel, amelynek megléte a szakmaiság fontos fokmérője. Különösen azért fontos ez, mert a magyarországi gyűjteményekben őrzött tárgye-
gyüttesek legalább fele néprajzi jellegű. Ezt felismerve hozták létre a Skanzen védnöksége alatt 2017-ben a Magyarországi Tájházak Központi Igazgató-

ságát, amelynek lobbitevékenysége eredményeképp sok százmillió támogatás jut az intézményrendszer számára egy olyan időszakban, „*amikor a hazai hivatalos népi műemlékvédelem gyakorlatilag felszámolódott*”. Az előadás második felében a múzeumokban dolgozó emberek tevékenységéről és az intézmények jelentőségét biztosító gyűjtemények jellegéről esett szó. Az MTA Néprajztudományi Bizottsága kezdeményezésére az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya kiadott egy állásfoglalást a vidéki közgyűjteményekben folyó tudományos tevékenység védelmében (az állásfoglaláshoz a II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya, valamint a IV. Agrártudományok Osztálya is csatlakozott). Jelenleg kb. 200–230 fő dolgozik etnográfus végzettséggel a különböző múzeumokban, ám köztük alig 25–30% a PhD-fokozattal rendelkezők száma és egyetlen aktív dolgozó sem birtokolja az MTA doktora címet. Ettől nem független, hogy évente mindössze 330–350 a szakmai publikációk száma, ami a társtudományokhoz (régészet, művészettörténet, történettudomány), sőt, a természettudományokhoz képest is igen csekély. Az előadás végén ismertették a tárgyi gyarapodás és a digitalizáció eredményeit is és felhívták a figyelmet az egyetemeken folyó muzeológiai képzés fontosságára: különösen a gyűjteményekkel való kooperációra, amelynek eredményeképp a muzeológiában a jelenleginél járatosabb szakemberek kerülhetnek ki az iskolapadból. A jelenlegi aprózódott struktúrában, éppen a közvetlen felügyelő közeg hiánya miatt nagyon fontos a jól képzett, felkészült szakemberek léte. Az előadók zárásként hangsúlyozták, hogy mind a kutatás, mind a képzés területén a három (akadémiai, múzeumi és egyetemi) szféra szükségszerűen egymásra van utalva.

Keményfi Róbert egyetemi tanár, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, a Néprajz Tanszék vezetője, három munkatársa (Teperics Károly, Nagy Éva és Kavecsánszki Máté) segítségével összeállított, színes térképekkel, grafikonokkal, táblázatokkal illusztrált adatgazdag előadása során hat tematikai egység keretében vette górcső alá a néprajz és a kulturális antropológia közelmúltját, jelenét és ezekre az adatokra építve megpróbálta felvázolni – egyelőre nem túl biztatónak látszó – jövőjét is. Az 1981 óta létező demográfiai trendek alapján egyre kevesebb gyermek születik, egyre nagyobb arányban hátrányos helyzetű családba, s ebből következően egyre kisebb létszámban jelennek meg az egyetemeken is. A kelet-magyarországi képzési helyeken ezek a hatások a hátrányos helyzetű gyermekek területi eloszlása miatt fölerősödnek, s mindemellett még a belső migrációs veszteséggel is kénytelenek szembenézni. Bár a nappali oktatásban érettségit szerzettek aránya csak enyhén csökken, a felnőttképzésben sokkal erősebben, emiatt az érettségit szerzettek abszolút száma is évről évre kisebb. Bár a 2008–2012 közt volt enyhe növekedés a felvételizők számában (a Ratkó-unokák), a trend alapvetően negatív. A néprajz szakokra jelentkezőknek 2018-ig magyarból vagy történelemből kellett emelt szintű érettségit tenni, ez 2019-től földrajzzal, társadalomismerettel vagy nyelvekkel kiváltható lesz. Nehezíti viszont a

bejutást, ha, a terveknek megfelelően, 2020-tól a nyelvvizsgát már a felvételin megkövetelik. A bolognai rendszer bevezetése óta fluktuál, de inkább csökken az MA-ra felvettek száma mind a néprajz, mind a kulturális antropológia szakon, márpedig BA-diplomával nemigen lehet szakmai munkához jutni. A hon- és népismeret tanári szak iránti érdeklődés is – a kezdeti lendület után – idén kifulladásra látszik. A tudományos fokozatok szerzését illetően némileg optimisták lehetünk, az utóbbi 25 évben 119-en szereztek PhD-fokozatot a néprajz és a kulturális antropológia területén és 32 habilitáció zajlott le (a legutóbbi kettő éppen november elején a Debreceni Egyetemen). A néprajz helyzetét a köznevelésben a Hon- és népismeret tantárgy oktatásán keresztül vizsgálhatjuk. Bár a Baksa Brigitta által megkérdezett 679 iskolából 531-ben tanították valamilyen módon ezt a tantárgyat, a 2123 tanár közül mindössze 2%-nak (azaz 42–43 főnek) volt szakirányú végzettsége. A következőkben Keményfi Róbert a felsőoktatás területi megoszlását mutatta be, amely a helyi egyetemi központok mellett elsősorban Budapest intézményeit hozta ki vezető beiskolázási célpontként. A bölcsészettudományokat tekintve Budapest domináns szerepe szinte nyomasztónak mondható. A néprajznál hasonló a helyzet, hiszen Budapesten kívül csak Pécs, Szeged és Debrecen ad akkreditált képzést, valamint Erdélyben Kolozsvár, illetve kulturális antropológiát Miskolc. Néprajzi jellegű (pl. hungarológia) képzés van ezeken kívül Nyitrán, Pozsonyban, Ungváron és Beregszászon. Az előadás végén Keményfi Róbert kitért a végzetek elhelyezkedéseinek nehézségére (pl. a BA-diploma elégtelensége, álláshiány, a gimnáziumi néprajz oktatás hiánya stb.). A toborzásánál tekintettel kell lenni a szülők meghatározó szerepére, akik nemigen támogatják, hogy utódaik néprajz vagy kulturális antropológia szakon próbáljanak szerencsét. Az előadó fölvetett még más tartalmi problémákat is (pl. a néprajzi törzsanyag meghatározása, illetve a társtudományokhoz való viszony), valamint olyan kérdéseket vizsgált, mint pl. osztott vagy osztatlan képzésben lehet-e jobban a tudást átadni, hogyan lehet egy „nemzeti tudományba” a nemzetközi trendeket bevonni? Ezen kívül hangsúlyozta a szakmai és piaci szereplők közti párbeszéd fontosságát. Mindenképpen szükségesnek tartotta a Hon- és népismeret önálló tantárgyként való megtartását (ezt a konferencia napjának délutánján a Nemzeti Alaptantervet készítő grémium egy villanylevélben megígérte a tantárgy érdekében fellépő Néprajztudományi Bizottságnak). Összegzésként az előadó meglehetősen borús képet festett: ha a jelenlegi trendek folytatódnak, előfordulhat, hogy – főleg vidéki – néprajzi képzőhelyek teljesen megszűnnek, a néprajzi szakember-utánpótlás elhal és a néprajzi tartalmak, ha egyáltalán figyelembe veszik őket, más tantárgyakba integrálódva jelennek csak meg a közoktatásban.

A konferencia utolsó előadását Kotics József tanszékvezető egyetemi docens, a Miskolci Egyetem Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete igazgatója tartotta. A kulturális antropológia és a néprajztudomány kapcsolatát az elmúlt 25–30 év változásainak folyamatában, tudománytörténeti péld-

dákkal és három szintéren (egyetemek, gyűjtemények, kutató intézmények) ismertette. Az antropológia elméleti és gyakorlati művelése az etnológus – azaz az Európán kívüli népeket kutató – szakemberek (Boglár Lajos, Bodrogi Tibor, Vajda László, Sárkány Mihály, Vargyas Gábor, Ecsedy Csaba, Borsányi László) munkáján keresztül honosodott meg, amelyhez főleg európai néprajzzal foglalkozó kutatók (Hofer Tamás, Gunda Béla) amerikai ösztöndíjas útjai is muníciót adtak. Az antropológia rendszerváltozás utáni megjelenése Kotics József szerint három jellemzővel írható le: koncepcióalkotó személyiségek föllépése, e koncepciók tudományos műhelyekben való kibontakoztatása és az ezt inspiráló és befolyásoló tudománypolitikai és társadalomtörténeti kontextus. Az 1980–90-es évek fordulóján az egyetemi képzésbe bevezetett szak kapcsán három elképzelést ismertetett: Boglár Lajos a klasszikus amerikai kulturális antropológia, Niedermüller Péter a tübingeni iskola hatására az ún. posztmodern antropológia, míg Kunt Ernő az általa komplex kultúrakutatásnak (bírálati által „*kuntológiának*”) nevezett modell bevezetésére törekedett. Boglár és Kunt azóta is főnálló tanszékeket alapított, míg Niedermüller elképzeléseit több vitacikkben ismertette. Niedermüller megkérdőjelezte a hagyományos néprajzi paradigma érvényességét és velük szembeállította az új megközelítéseket (interpretív antropológia, szimbolikus antropológia). A továbbiakban Kotics József a Niedermüller kritikájára érkezett válaszokat ismertette (pl. kritikája az antropológia identitásépítését szolgálja csak, nem konstruktív, szemben áll az interdiszciplinaritás elvével stb.). Előadása második felében az antropológia intézményesülési folyamatát mutatta be, az önálló egyetemi tanszékeken (Miskolc, Budapest) kezdve a képzési helyek modellváltásán át (a néprajzi képzésbe beépül az antropológia: Pécs, Debrecen, Szeged) az antropológiai kutatóhelyekig (pl. KAM, Csíkszereda), kitérve a 2000-es évek negatív folyamataira is (kétszakos képzés, a bolognai rendszer bevezetése, a BA-képzés ellehetetlenítése, majd visszahelyezése a képzési struktúrába). Előadása befejező részében a kulturális antropológia egyéb intézményeit ismertette, mint a MAKAT (Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, alapítva 1996-ban) vagy a különböző antropológiai folyóiratok (*Antropolis*, *Átmenetek*, *Szimbiózis* stb.). Hangsúlyozta az antropológiai szemlélet beépülését a Néprajzi Múzeum kiállításába, és a MADOK munkájába (kortárs jelenségek kortárs szemléletű és megközelítésű néprajzi tanulmányozása), és fölhívta a figyelmet az ellentmondásra az akadémiai nomenklatúra (amely a néprajztudomány ernyőelnevezés alatt egyenrangúként jelöli meg az etnográfia, a folklorisztika, valamint a kulturális és szociálandropológia tudományát) és a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere (FEOR) között, amely csak néprajzkutatót ismer. Végezetül kiemelte: a néprajz és az antropológia szembenállását fel kell oldani, meg kell találni a kapcsolódási pontokat, érvényre kell juttatni a minőség elvét és együtt kell fellépni a tudományos köntösbe bújtatott amatőrizmus ellen.

Valamennyi előadást hosszabb-rövidebb vita követte, amelyben a felszólalók erősítették, pontosították vagy kiegészítették az előadók által elmondottakat. Az előadások és a felszólalások jó kiindulási alapot adnak a konferenciasorozat további részei tematikájának pontos meghatározásához. A konferenciasorozat 2019. április 2-án, Pécsen az oktatás helyzetének elemzésével folytatódik, és még abban a félévben a közgyűjtemények helyzete is sorra kerül június első hete valamely napján, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.

BORSOS BALÁZS

A néprajztudomány helyzete és jövője Bevezető gondolatok és az előzmények vázlata

1. *„Az MTA BTK Néprajzi Intézete szervezésében 2017. február 10-11-én megtartott „terepmunka” konferencia, illetve az azt lezáró „kerekasztal” számos olyan gondot felszínre hozott, amellyel a Néprajzi Bizottság, az MNT és az akadémiai intézet vezetőinek is mielőbb foglalkoznia kell. Első alkalommal a kutatás és a néprajzi gyűjtemények kérdését kellene napirendre tűzni 10–11 fős grémium részvételével. Az egyetemi, főiskolai oktatás tematikája, tudományközi helyzete egy másik megbeszélés tárgya lehetne, főként a néprajzi tanszékek vezető oktatóinak részvételével. Későbbiekben lehetne az MNT és/vagy a Néprajzi Bizottság égisze alatt egy tágabban keretezett konferenciát rendezni a felmerülő kérdésekről.”* Ezekkel a mondatokkal vezetem be 2017. február 14-én a Balogh Balázsnak és Borsos Balázsnak írt leveletem, melyben egy informális eszmecsere mielőbbi megtartására tettem javaslatot, hogy megvitassuk a néprajz helyzetét a mai Magyarországon. Úgy vélem, hogy mintegy 1–1,5 órás időtartamban egy tucatnyi résztvevővel mondanánk véleményyt a meghívóban megadott négy kérdéstről. A megjelentektől rövid, kb. 5–7 perces szóbeli választ kérjünk a következő kérdésekre. a.) Kell-e változtatni a szak elnevezésén, kutatási paradigmáin, kánonján? b.) Milyennek ítéli meg a szak tudományközi helyzetét Magyarországon, különös tekintettel az MTA és a múzeumi kutatóhelyekre? c.) Hogyan ítéli meg a szak részdiszciplínáinak helyzetét, jövőjét? d.) A néprajzi gyűjtemények, archívumok és a jelenkutatás (pl. MADOK) kérdése. Megjegyeztem, hogy a d.) kérdés lehetne akár egy önálló/különálló eszmecsere tárgya is, amelyen a Skanzen és a Néprajzi Múzeum vezetői mellett néhány nagyobb vidéki múzeum etnográfusai is a meghívottak között lennének.

2. 2017-ben az *„informális eszmecsere”* – főként az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének akkori nehézségei (költözés, bútorozás elhúzódnása)

miatt – nem valósult meg. 2018. április 4-én a Néprajzi Múzeum épületében, a Magyar Néprajzi Társaság égisze alatt és szervezésében, mégiscsak sikerült összehozni a szűk körű (10 fős) indító megbeszélést, melyről Kemecsi Lajos számolt be utóbb a *Néprajzi Hírekben*.¹ A résztvevők átlagosan 6 percben mondták el véleményüket, Kósa László írásban küldte meg a négy kérdésre adott válaszát. Teljes egyetértés volt abban, hogy időszerű a magyar néprajztudomány helyzetének újbóli áttekintése. Többen aláhúzták, hogy a felmérés nem nélkülözheti a tényszerű adatok, statisztikák tanulságait. A korábbi felmérésekre utalva az áttekintés, elemzés fókuszába az utóbbi 20–25 év változásait kell állítani. Egyetértés volt abban is, hogy szükség van a különböző intézményi területek (közgyűjtemények, egyetemi és főiskolai oktatás, kutatóintézetek, folkmozzgalmak és intézményeik), illetve a részdiszciplínák (folklorisztika, anyagi kultúra és muzeológia, kulturális antropológia) helyzetének feltárására, továbbá a kutatáselméleti és módszertani kérdések elemzésére is. Magam a helyzetfelmérés szüksége mellett azzal érveltem, hogy a.) Időről időre, legalább 20–25 évenként sort kell keríteni az önvizsgálatra. b.) Az 1990-es évek óta nagyot változott a társadalmi valóság Magyarországon és a globalizálódó világban. Megváltozott a humán- és társadalomtudományok, köztük a néprajz és antropológia tudományközi helyzete, megítélése is. c.) A Néprajzi Múzeum költözése, az MTA BTK-ba olvadt akadémiai intézetek sorsa, valamint a megyei múzeumi szervezetek megszűnése új kihívásokat jelentenek a szak számára. d.) Az egyetemi oktatás rendszere jelentősen kibővült, s különösen a „*bolognai folyamat*” elindulása óta nagyot változott. e.) Egyéb intézményi területek változása (pl. Hagyományok Háza, NIT, könyvkiadók, a tudományos, az idegen nyelvű és ismeretterjesztő könyvkiadás, média) kihat a szak lehetőségeinek alakulására is.

Az informális eszmecsere eredményeként végül elindult az MTA Néprajzi Bizottságának és az MNT koordinálásával a szakágak és intézményi területek helyzetét elemző ankétok előkészítése. A munkálatok célja egy összegző, az egész szakot áttekintő, tömör helyzetértékelés kidolgozása, a jelen aktuális teendőinek és a jövőben követendő irányoknak a felvázolása. Ennek alapozása akár többkötetes dokumentációt is megkíván.

3. Az MTA Néprajzi Bizottsága 2018. szeptember 19-i ülése Borsos Balázs és Bárh Dániel előterjesztésében megtárgyalta *A néprajztudomány helyzete és jövője* címen tartandó konferenciasorozat tervezetét. Úgy döntött, hogy a szakirányú konferenciák előtt egy bevezető, témakijelölő megbeszélést is szükséges tartani. Elhatározta, hogy a mai nyitókonferenciát még további öt követi, 2–2 tanácskozás 2019 tavaszán és őszén, a lezáró összejevetel, melynek az *Összegzés, a jövő útjainak kijelölése* lesz a feladata, 2020 tavaszán kerül majd sorra. Ez az ütemterv két évet irányoz elő.

¹ Kemecsi 2018.

4. Itt jegyzem meg, hogy magam rövidebb időtávban gondolkodtam, s nem konferenciákra, hanem *adatgyűjtésre, alapos dokumentációk összeállítására*, majd azokat megvitató anketokra gondoltam. A Néprajzi Bizottság szeptemberi ülésének e témával kapcsolatos napirendi témájához összeállítottam egy 21 pontból álló kérdőívet, amelyet a bizottság tagjai az ülés előtt csatolt fájlban megkaptak. Címe: *Kérdőív az egyetemi oktatásról szóló referátumok készítői számára*. Ennek bevezető soraiban leszögeztem: „*Célunk a néprajz (antropológia) szak aktuális helyzetének felmérése, elemzése. A tervezett anketók írásban elkészült anyagát megjelentetésre szánjuk, hasonlóan az 1977–78-ban készült »jelentés«-hez (lásd Paládi-Kovács Attila: Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években. Bp., 1990; Selmeczi Kovács Attila és Szabó László (szerk.): Néprajz a magyar múzeumokban. Budapest–Szolnok, 1989).*” (Említett kérdőívemet Sárkány Mihály az MTA Néprajzi Bizottsága tagjainak elküldött kör-e-mail-ben üdvözölte.)

Szeretném itt egyetértően támogatni azt a tervezet is, amit Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója állított össze 2018 januárjában az MNT szervezésében tartandó „*informális eszmecsere*”-re készülődve. Ő egy jól kidolgozott szempontrendszer szerint elvégzendő országos néprajzi gyűjteményi információgyűjtést és elemzést javasol. Ennek az országos kutatásnak a célja nem csupán az érintett múzeumok néprajzi gyűjteményi történeteinek az összefoglalása, sokkal inkább a néprajzi gyűjtemények mint tudományos források formálódásának a bemutatása. Olyan kézikönyv összeállítására gondolt, melyben egységes szempontrendszer alapján írt fejezetek foglalják össze a hazai közgyűjtemények bázisán a néprajztudomány helyzetét. Kemecsi Lajos 11 pontból álló szempontrendszerét, melyben a gyűjteményekre és a szakalkalmazottakra vonatkozó adatok is szerepelnek, természetesen érdemes az érintett muzeológusi kör képviselőivel előbb megvitatni, esetleg bővíteni, kiegészíteni.

5. Adatgyűjtés és megbízható dokumentáció összeállítása nélkül reális helyzetértékelés nem lehetséges. Szakunk az 1970-es évek óta erősen kitágult, „*kis szak*” státusát régen elvesztette. Ma már nem mondható el Ortutayval, hogy „*Kis szakon belül is lehetnek nagy ellentétek*”, sem az, hogy „*A néprajzosok mind ismerik egymást*.” Az MTA köztestületében 2018. március 8.-án 145 a „*Néprajztudományi Bizottsághoz*” tartozó tagot, közöttük 24 akadémiai doktort és 2 akadémikust tartottak nyilván. A köztestületi tagok számát tekintve a néprajz messze megelőzi a klasszika-filológiai, az orientalisztikai, a zenetudományi bizottságot. Természetesen nem éri el az irodalomtudományi, meg a nyelvtudományi bizottsághoz tartozó taglétszámot, ami többé-kevésbé tükrözi a tudományos minősítéssel rendelkező kutatóállomány létszámát. Szabolcsi Miklós akadémiai osztályelnök a néprajzot már az 1970-es években sem nevezte „*kis szak*”-nak, hanem a „*középes szak*” terminust használta. Az 1990-es években létesült új tanszékek, az új szakalapítások, szakos képzések és doktori programok révén a kiadott diplomák, PhD-oklevelek száma jelentő-

sen megugrott, a néprajzos álláshelyek hasonló mértékű bővüléséről nincs tudomásom. Attól tartok, hogy teljes áttekintése másnak sincs, ideértve az oktatási államtitkárságot és a KSH-t is.

6. Kutatási előzmények. A tervezett kutatási program nem előzmény nélküli.

a.) A néprajzi „helyzetfelmérés” gondolata először 1977 őszén, Knopp Andrásnak, az MSZMP KB munkatársának az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában tett látogatásán merült fel. Bodrogi Tibor igazgatóhelyettes és Kríza Il-dikó párttitkár „pártmegbízatásból” kezdett hozzá a jelentés összeállításához. Paládi-Kovács szintén „pártfeladatként” kapta a statisztikai adatgyűjtést. A jelentés mellékleteként készült statisztika időben elkészült és két részletben megjelent a *Néprajzi Hírek* 1978. évi számaiban.² A szöveges jelentés első változatát az MTA I. Osztálya nem fogadta el. Új szöveget kértek, melynek összeállítására egy munkabizottságot kértek fel Paládi-Kovács vezetésével. Az I. Osztály a 2. változatot sem fogadta el, s Tálasi István akadémikust bízta meg a szöveg további „finomításával”. Ezt követően a Néprajzi Bizottság két év alatt három alkalommal ülésezve fogadott el egy „szelídített”, vagy inkább „kilúgozott”, semmitmondó szöveget, amelyet 1980 telén vittek be az MSZMP Agit. Prop. Bizottsága elé.

A 2. számú „szókimondó” szöveges jelentést – a *Néprajzi Hírek*ben 1978-ban megjelent statisztikai melléklettel együtt – tartalmazza Paládi-Kovács *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években* címen 1990-ben kiadott kötete.³

b.) A következő beszámoltatást az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya rendelte el. *A néprajzi kutatás jelene és perspektívái – Eredmények és feladatok, elméleti megközelítések* volt a címe annak a konferenciának, melyet 1988. november 16–17-én rendeztünk az MTA székházában. Az egész napos ülésen 16 előadás hangzott el, és bő teret kapott az előadásokat követő vita is. Hajdú Péter osztályelnök megnyitójában aláhúzta, hogy az ülést első-sorban a néprajztudomány helyzetének, irányzatainak, perspektíváinak vizsgálata tette kívánatossá. A vitaülésről az I. Osztály számára készült összefoglaló jelentésem és az előadások egy részének kivonatolt változata pár évvel később az *Ethnographia* hasábjain nyomtatásban is megjelent.⁴

c.) A rendszerváltást követően ismét az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya fordult a diszciplináris bizottságaihoz és kért helyzetfelmé-

² Paládi-Kovács 1978. 1–2. sz. 20–25.; 3–4. sz. 107–115. Ugyanott jelent meg az MNT Ortutayról szóló nekrológja. A helyzetfelmérést főként az ő betegsége, majd halála miatt sürgette a pártközpont és az MTA.

³ Paládi-Kovács 1990. 9–53.

⁴ Paládi-Kovács 1990. 111–120. skk. Paládi-Kovács: „Magyar Néprajz” – egy kézikönyv múlt és jelen között című előadása mellett Barabás Jenő, Gunda Béla, Andrásfalvy Bertalan, Szilágyi Miklós, Niedermüller Péter és Szent-Iványi István hozzászólása jelent meg kivonatolt formában.

rést az 1996. évi parlamenti beszámolójának előkészítéséhez. A jelentés szerkezetét, szempontjait és terjedelmét is az MTA illetékesei állapították meg.⁵ *A magyar néprajztudomány helyzete (1988–1995)* címen elkészült szöveg 7 nagyobb tartalmi egységből áll: 1. A diszciplína jellemzése a nemzetközi trendek tükrében; nemzetközi, hazai prioritások összevetése. 2. A diszciplína hazai kutatási feltételeinek minősítése. 3. A tudományos utánpótlás helyzete. 4. A tudományos közlés hazai és nemzetközi lehetőségei. 5. A tudományos informatikai infrastruktúra. 6. A teljesítmény értékelése, nemzetközi kapcsolatok, információáramlás. 7. Tervek, célok, sürgető feladatok.

Visszatekintve megállapítható, hogy a tíz pontban felsorolt tervek, célok kisebb része valósult meg, nagyobb része vágyálom maradt. Megőriztük a szak központi folyóiratait (*Ethnographia*, *Acta Ethnographica*), elkészült a *Magyar néprajz* című szintézis, de nem tudtuk növelni az idegen nyelveken történő publikációs tevékenységet, s nem lehetett megőrizni a szak nemzetközi kapcsolatrendszerét, bevált intézményeit (pl. DEMOS, *Ethnographica Pannonica*, Kárpát-Balkán Néprajzi Bizottság, Nemzetközi Nemzetiségi Néprajzi Konferencia stb.), sőt, az akkor még reményteljes Európai Folklor Központot sem. Nem teljesült az 1. pontban említett cél, a „*terepmunka fokozása*” és az akkreditált PhD-programok működési feltételeinek javítása sem (7. pont).

1998-ban az MTA I. Osztályának felkérésére és szempontjaihoz igazodóan ismét készült egy helyzetjelentés, mintegy az előző folytatásaként. Ebben magabiztosan jelentettük ki, hogy 1995–98 között változatlanul érvényesültek az előző (1988–1995 közötti) időszakról felvázolt nemzetközi trendek. a.) Világszerte folytatódott a néprajz (kulturális és szociális antropológia) térhódítása, már-már divatstúdiummá válása. b.) Felerősödött az „*európai etnológia*”, az „*európai örökség*”, a regionális és areális kérdések iránti érdeklődés. c.) Napi aktualitása van az etnicitáshoz kapcsolódó kérdéskörök vizsgálatának, ezen belül a népi és nemzeti kultúra összefüggéseit, a köznapi kulturális folyamatok etnikai vonatkozásait, a kulturális sokféleség (diverzitás) gyökereit különös figyelem övezi.

Az 1998. évi helyzetértékelés az előző időszak kiemelkedő eredményei közül a következő műveket nevezte meg: *Magyar néprajz IV. Életmód* (Budapest, 1997); Hoffmann Tamás: *Európai parasztok, I. A munka* (Budapest, 1998); A megyék népművészete sorozatban a *Vas megye népművészete* (Szombathely, 1996), illetve a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete* (Miskolc, 1997). Végül a jelentés méltatja a Bohannon, Paul–Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában* című kötet magyar változatának megjelenését (Budapest, 1997) mint az egyetemi alap- és doktori képzés új erőforrását.⁶

⁵ Paládi-Kovács 1995. 277–283.

⁶ Paládi-Kovács 1998. 125–127. A szöveget a Néprajzi Bizottság elnökeként összeállító szerző felhasználta Füzes Endre, Juhász Antal, Kósa László, Sárkány Mihály és Voigt Vilmos hozzá beérkezett észrevételeit.

Ugyancsak 1998-ban a Néprajzi Bizottság felkérésére összeállt egy nagyobb lélegzetű, terjedelmes *diszciplína-tanulmány*, melyet hatan készítettek (Bartha Elek, Cseri Miklós, Fejős Zoltán, Fügedi Márta, Mohay Tamás, Vargyas Gábor). Ennek 3. szövegváltozatát ismerem kéziratban. Az anyag további sorsáról, esetleges megjelenéséről sajnos nincs tudomásom.

7. Utóbbi évtizedek. Az utóbbi évtizedekben az MTA kevesebb érdeklődést tanúsított a szakok sorsa iránt, a kormányok sem törekedtek országos „tudománypolitika” kialakítására. A társadalom és a média érdeklődése is megcsappant. Kivételesnek mondható a *Magyar Nemzet* 2004. május 29-i száma, melyben *Az intercity utasai* címen hosszú szöveg olvasható, mintegy „kereszkial-beszélgetés” a néprajzi jövőjéről.⁷ Két újságíró azt kérdezte a megszólított etnográfusoktól (Sárkány Mihály, Voigt Vilmos, Barna Gábor, Bereczki Ibolya), hogy a néprajz „Ósdi tudomány vagy a XXI. század jelenségeinek vizsgálatára és leírására alkalmas modern diszciplína?” Kollégáink azt állították, hogy a néprajztudomány egyre gazdagabb, sokszínűbb lesz – már ha a felsőoktatási reform nem állít akadályokat. Az oktatási minisztérium és az egyetemek között zajlik az egyeztetés. A SIEF budapesti konferenciája kapcsán a *Magyar Napló* (a Magyar Írószövetség Lapja) közölt cikket a szakmabeli Pethő László tollából *Hagyomány és modernizáció Európa népeinek kultúrájában* címen.⁸ Ezen a 2001-ben tartott konferencián is akadt olyan előadás, amelyik a rendszerváltás utáni változásokat vette számba. A poznańi professzor, Zbigniew. Jasiewicz például kiemelte, hogy az etnológiai stúdiók hallgatói létszáma ugrásszerűen megnövekedett, s az etnológia új kutatási problémákat és új funkciókat talált.⁹ Ugyanakkor a lengyel Slavoj Szynkiewicz ezt kérdezte az *Etnografia Polskában: Po co nam antropologia?* (Kell-e nekünk antropológia?)

Positívumként említhető az Európai Folklór Intézet 2004-ben megjelent füzeté is, melynek címe: *A budapesti Egyetemi Néprajzi Intézet szakdolgozatainak és doktori disszertációinak jegyzéke, 1934–2004.*¹⁰ Ez a pesti tanszék-alapítás évfordulója alkalmából kiadott füzet nélkülözhetetlen segédlet a budapesti néprajzi oktatás történetéhez, megítéléséhez is. (Magam is készítettem egy jegyzéket az *Európai etnológia* című doktori programban született értekezésekről, amely a *Néprajzi Hírek*ben jelent meg.¹¹)

Végül megemlítem, hogy szakunk helyzete iránt egy európai projekthez kapcsolódóan érdeklődik Karády Viktor és Nagy Péter, akik *A magyar néprajztudomány és kulturális antropológia 1945 utáni történetéről* is kutatásokat folytatnak. Első alkalommal tartott tanácskozásuk a szak 1990 előtti történe-

⁷ A szöveget jegyző újságírók neve: Fáy Zoltán és Hanthy Kinga.

⁸ Pethő 2001.

⁹ Jasiewicz 2004. 386. A lengyel, a szlovák, a szovjet néprajz változásairól mások is értekeztek. Lásd Szynkiewicz 1992; Tishkov 1992.

¹⁰ Csonka-Takács 2004.

¹¹ Néprajzi Hírek 2006.

tével foglalkozott. A 2018. február 21–22-én tartott újabb, kétnapos tanácskozásuk már az 1985–2010 közötti évekre koncentrált. Ez utóbbi előadói és előadásainak címei sokak előtt ismertek. Bízunk benne, hogy valamikor nyomtatásban is olvashatók lesznek.

Ilyenformán, ha pártutasítás, akadémiai felkérés nem is kényszerít bennünket a tervezett önvizsgálatra, bízhatunk benne, hogy eredményeink, hiányosságaink, jelenkori és jövőbeni törekvéseink felvázolása a szakon belül és azon kívül is komoly érdeklődésre számíthat.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Irodalom

Csonka-Takács Eszter (szerk.)

- 2004 A budapesti Egyetemi Néprajzi Intézet szakdolgozatainak és doktori disszertációinak jegyzéke, 1934–2004. *EFI Communicationes II. Varia Bibliographica*. Budapest (Európai Folklór Intézet).

Jasiewicz, Zbigniew

- 2004 What has happened in Polish ethnology since 1989? In: Paládi-Kovács, Attila et alii (eds.): *Times, Places, Passages 7th SIEF Conference Selected Papers*, 381–388. Budapest (Akadémiai Kiadó).

Kemecsi Lajos

- 2018 Informális eszmecsere a néprajz helyzetéről a mai Magyarországon. *Néprajzi Hírek XLVII. 1. sz.* 34–35.

Néprajzi Hírek

- 2006 Néprajzdoktor-képzés az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén (1996–2006). *Néprajzi Hírek XXXV. 3–4 sz.* 50–51.

Paládi-Kovács Attila

- 1978 A magyar néprajztudomány 1977-ben a számok tükrében. *Néprajzi Hírek VII. 1–2. sz.* 20–25., 3–4. sz. 107–115.
- 1990a A néprajzi kutatás jelene és perspektívái. Eredmények és feladatok, elméleti megközelítések. *Ethnographia* 101. 111–117.
- 1990b „Magyar Néprajz” – egy kézikönyv múlt és jövő között. *Ethnographia* 101. 118–120.
- 1990c *Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években*. Documentatio Ethnographica 14. Budapest (MTA Néprajzi Kutatócsoport).
- 1995 A magyar néprajztudomány helyzete (1988–1995). *Ethnographia* 106. 277–283.
- 1998 A magyar néprajztudomány helyzete (1995–1998). *Néprajzi Hírek XXVII. 1–4. sz.* 125–127.

Pethő László

- 2001 Hagyomány és modernizáció Európa népeinek kultúrájában. *Magyar Napló* (A Magyar Írószövetség Lapja) XIII. 7–9. sz. 97–100.

Selmeczi Kovács Attila–Szabó László (szerk.)

- 1989 *Néprajz a magyar múzeumokban*. Budapest–Szolnok (Néprajzi Múzeum–Szolnok Megyei Múzeumi Igazgatóság).

Szynkiewicz, Slavoj

- 1992 Po co nam antropologia? *Etnografia Polska* XXXI. 1. 21–24.

Tishkov, Valery A.

- 1992 The Crisis in Soviet Ethnography. *Current Anthropology* Vol. 33. No. 4. 371–394.

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

A cigándi múzeumporta

Közel évszázada immár, hogy a Bodrogek történeti táján két ország megosztott, de annak is három évtizede lassan, hogy az egykor nehezen átjárható országhatárok nem akadályozzák a táj egészében való gondolkodást, a két országban hasonló feltételek között való összeműködést. Különösen igaz lehetne ez a kulturális együttműködésre, mivel a Délkelet-Szlovákiában és Északkelet-Magyarországon zajló kulturális élet egyik legfőbb meghajtója a magyarságtudat, a közös kulturális örökség feltárása és megismertetése. Témánk szempontjából mindennek azért is különös jelentősége van, mert a Bodrogeknek nincs saját regionális múzeuma, és máig nincs (közös) programja az örökség feltárására és bemutatására, jóllehet ez a tényező – leginkább lokális formában – a turisztikai vonzerő letéteményese is. Gazdag a történeti táj épített öröksége, és – a sokat emlegetett „átmeneti” jellege mellett – karakteres az egykori létformák eszköztára, és az ott élő vallásfelekezetek/nációk szellemi öröksége is. Ám Karcsa Árpád-kori temploma, Pácin legszebbek közé tartozó reneszánsz kastélya, Lelesz középkorra nyúló egyházi öröksége nem indukált tudatos közgyűjtemény-szervezést. Királyhelmec és Pácin intézményei „múzeum” elnevezéssel bírnak, ám valójában kiállítóhelyek.¹ A honfoglalók jelentős régészeti hagyatéka helyben nem látható: a milleszázad idején jórészt önerőből (Petraskó Tamás) létrehozott *Bezseny* falu mára lassan (újra) a múlté, Karosban pedig nélkülözi az „eredeti” régészeti anyagot, inkább kultuszhely a Honfoglalás Kori Látogatóközpont, illetve a Honfoglaló Emlékpark.

Zemplén vármegye fontosabb régészeti leletei és történeti emlékei jelentős részének útját nyomon követhetjük a 19. század utolsó harmadától a múzeomalapítási törekvések történetében,² de a fel-fellángoló néprajzi tárggyűjtések eredménye jobbra ismeretlen, maradványaik legfeljebb egy-egy – roppant különböző minőségű és színvonalú – tájház berendezésében kaptak helyet.³ A Bodrogek tradicionális tárgyi örökségéből legjelentősebb kollekciónal a sárospataki Rákóczi Múzeum rendelkezik, annak a különös véletlenek/szerencsének köszönhetően, hogy egy emberöltő alatt jeles etnográfusok

¹ Az 1990-es évek elejétől jelentős várakozás volt a Felső-Bodrogek tájmúzeumaért. Vö. Viga 2002.

² Fehér 1988. 431–447.

³ Tájház létesült az 1990-es évektől Bodroghalom, Karcsa, Ricse, illetve a szlovákiai oldalon Kisdobra (Dobrá), Kiskövesd (Maly Kamenec), Bodrogekmező (Pol'ány), Zétény (Zatín), Kistárkány (Malé Trakany) és Perbenyik (Pribeník) településeken.

sora dolgozott az intézményben (Bakó Ferenc, Balassa Iván, Dankó Imre, Filep Antal, Takács Béla, Janó Ákos, Petercsák Tivadar). Nem részletezem tovább az előzményeket, elsősorban arra próbáltam magyarázatot keresni/adni, hogy az elmúlt majd két évtizedben miért és hogyan válhatott a címben szereplő kis cigándi muzeális intézmény a Bodroglak talán legdinamikusabb közgyűjteményévé, miközben a történeti táj (2000 óta) egyetlen városának népessége – hasonlóan a Bodroglak szinte valamennyi településéhez – az elmúlt két emberöltő alatt drámaian, nagyjából a felére csökkent.

A cigándi előzményekről

A jelentős meghajtóerőt biztosító millenniumi program rendezvényeinek sorában 2000. augusztus 19-én, a település falunapján – Cigánd 2004-től város – adták át a cigándi Falumúzeumot. A szerencsés alkalom a lakosság támogatásával találkozott, de megvoltak azok az előzmények is, amelyek révén a közösség hagyománya testet ölthetett.⁴ Bár az elmúlt két évtized során a közösség újabb személyeket is bevont a közös örökség-kánonjába,⁵ nem kétséges, hogy a szomszédos Tiszakarádon született, fiatalon Cigándra került református kántortanító, Kántor Mihály (1885–1968) szerepe volt leginkább meghatározó. A magyar néprajztudomány és a múzeumi szakma több okból is számon tartja életművét. A Néprajzi Múzeumból vagy más intézményből a Bodroglakban megforduló kutatók mindig szakmai támogatást és baráti fogadtatást kaptak tőle: Bátky Zsigmond, Ecsedi István, Ébner (Gönyey) Sándor, Lajtha László nemzedékeitől az 1950-es, 60-as évek kutatóiig ér a névsor. Kántor Mihály Cigándon tanítógyűlést is szervezett az 1930-as években a pedagógusok néprajzi gyűjtőmunkájának segítésére, ahol megjelent egyebek között Györffy István is. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom elindításának korai próbálkozása volt ez, aminek nem csupán az lett az eredménye, hogy Cigándról igen jelentős néprajzi gyűjtésekkel rendelkezünk, hanem az is, hogy a Bodroglak és Északkelet-Magyarország bővelkedett a kitűnő és eredményes néprajzi gyűjtő tanítóknak és lelkeseknek. Erre erősített rá a Sá-

⁴ 1922-ig a település két önálló egységre, Kiscigándra és Nagycigándra tagozódott. Bár az elmúlt évszázad során a korábbi különbségek nagyrészt elmosódtak, s alig van nyoma az eltérő identitásnak, a maiak is számon tartják a városon belüli hovatartozást.

⁵ A polihisztor hírében állt néptanító, Sőregi Márton (1843–1915) és fia, a Cigándon született neves régész-numizmatikus Sőregi János (1892–1982), valamint a tanító, karnagy, zeneszerző Nagy Dezső az elmúlt években egyaránt szobrot kapott a településen, s 2015-től Sőregi Ház a neve a Múzeumporta állandó kiállítás céljára emelt épületének. Érdemes megjegyezni, hogy a fiatal Sőregi János többször kísérte a Bodroglakban a néprajztudomány említett jeleseit, s bizonyára ennek köszönhető, hogy Györffy István ajánlotta őt Zoltai Lajos mellé a debreceni múzeumba.

rospataki Református Teológia híres Faluszemináriuma, amely az 1930-as és 1940-es évek fordulóján szerveződött meg.

Hálás a néprajztudomány Kántor Mihálynak egy sor művesen szép és alapos néprajzi leírásért is, amelyekben mára jószerevével örökre eltűnt tárgyakat, eljárásmódokat örökített meg. Leírta például – Bátky Zsigmond biztatására – a sarlós aratás technikáját,⁶ megörökítette a karikás ostor készítésének módját.⁷ Lejegyezte a cigányok gyékénymunkáját,⁸ szép leírásában bomlott ki a cigándi *körömpe* (korai burgonya) termesztésének históriája és gazdasági jelentősége: a mai legidősebbek még emlékeznek rá, hogy a fuvaros gazdák a Tiszántúl, akár a mai Kárpátalja piacaira elszekereztek a korai *rózsakrumpli*-val, felvásárlásakor pedig tucatszám álltak sorban a fogatok a kisvasút állomása előtt.⁹ Rendkívül precíz, a tájnyelv jegyeit részletező leírásaiban maradtak ránk egyebek mellett a Bodroghköz népének egykori hiedelmei, babonái, az emberi élet fordulóinak és az esztendő ünnepeinek élményszerű bemutatásai is.

A múzeumporta
(Fotó: Némethy András)

⁶ Kántor 1926. 83–86.

⁷ Kántor 1927. 26–27.

⁸ Kántor 1929. 113.

⁹ Kántor 1960. 453–458.

Elévülhetetlen érdeme volt Kántor Mihálynak a helyi díszítőművészet és a tánc hagyomány megismertetésében és továbbélítésében. Részletezően leírta a len és kender feldolgozásának munkamenetét, és lerajzolta a szöttesek mintakincsét, szinte használható forgatókönyvet adva a háziiparnak, népművészetnek erről az ágáról az újjászületéshez, népi iparművészetté alakuláshoz.¹⁰ A fiatalabb nemzedékeknek vissza is tanította, ezzel új életre keltette, és színpadra állította a tánc hagyományt. A Gyöngyösbokréta mozgalom zászlóbonthatását megelőzve, 1933-ban Magyar Búzavirág néven csoportot szervezett a tánc, a népdal és a népszokások bemutatására, ami egyaránt lendületet adott a helyi tradíció feltárásának, továbbörökítésének és megismertetésének, s elvitte Cigánd hírét a Kárpát-medencében, de Európa más tájain is. Abban, hogy a cigándiak csoportjai ma is ismerik a *keménycsárdást*, s hogy az oktatásban az óvodás kortól megismertetik, megtanítják a hagyomány számos elemét, meghatározó szerepe van a Kántor Mihály – s persze kiváló kortársai és utódai – szellemiségének.¹¹ Kántor 1943-ban, a Borsiban létesített Rákóczi Múzeum keretében és támogatásával tárgyakat gyűjtött és vásárolt egy általa tervezett „Cigándi ház” berendezéséhez. A szoba–pitvar–kamra–szín beosztású objektumhoz gyűjtött tárgyi anyagnak azonban nyoma veszett.¹²

A Múzeumporta kialakulása

A 2000-ben megnyílt Falumúzeum anyaga főként egy lelkes lokálpatrióta, Vargáné Dócs Valéria munkájának köszönhető, aki a cigándiak önzetlen támogatása révén rövid idő alatt mintegy 2000 darab néprajzi tárgyat gyűjtött össze.¹³ A múzeum megvalósításához a település önkormányzata jelentős támogatást biztosított: egyebek mellett megvásárolta és felújította a falu közepén álló parasztportát és a 20. század elején épült parasztházat. Szakmai segítséget pedig főként a sárospataki Rákóczi Múzeum néprajzos és restaurátor munkatársai biztosítottak.¹⁴ A Falumúzeum első épületét a 20. században többször átalakították, mai állapotában rekonstrukció eredménye. Első kiállítása együtt alkalmazta a hagyományos lakáskultúrát reprezentáló enteriőröket és a tematikus bemutatást. Az utca felé néző, fűtetlen *első szoba* párhuzamos berendezésében az 1920-as éveket idézi, bútorzatában egyaránt megtalálhatók

¹⁰ Kántor 2002.

¹¹ Kántor Mihály munkásságáról és a cigándiak kulturális örökségéről összegzően: Nagy (szerk.) 2004. A település történetéhez: Hajdú (szerk.) 1997.

¹² F. Tóth 2004. 205.

¹³ Az említett gyűjtemény anyaga az interneten az alábbi linken tekinthető meg: <https://plus.google.com/u/0/photos/113846605153651439312/albums/58814500227076>

¹⁴ Elsősorban egykori sárospataki néprajzos kollégánk, F. Tóth Balázs munkáját kell kiemelnünk, a népi építészeti emlékek kiválasztásában és megóvásában pedig Páll István működött közre.

a 19. század második felétől felvirágzó sátoraljaújhelyi készítő központ festett darabjai (karosláda, nagyláda), valamint az újabb asztalosbútorok (sifon és komód). Gazdag tárgyi berendezés mutatja be az egykori lakáskultúra jellemzőit, az ott élők tárgyi világát. A *pitvar* egészében rekonstrukció: négy bolthajtáson támaszkodik a kemence felett levő szabadkémény. A lapos kemencéhez vasplattal és sütővel ellátott takaréktűzhely és katlan csatlakozik. A konyhai eszközök gazdag tárházát a bolthajtáson elhelyezett pataki kerámia és zempléni keménycserép tálalóedények egészítik ki.¹⁵

A ház egykori hátsó szobájában mutatta be a kiállítás a cigándiak tárgyalató kultúrájának jellegadó emlékegyéből, a szőttesek korszakait.¹⁶ A 19. század második felétől az 1920-as évekig domináns *szedettsík*os textiliák a népművészet remekei, amelyeket fokozatosan váltottak fel a *rakott (tót) rózsás* motívumok és a *merkelt* (varrott) díszítmények. 1958-tól háziipari szövetkezet keretei között próbálták megújítani ezt a kézműves hagyományt, a kiállítás a szőttesek ezen korszakát is reprezentálta. Felvonultatta a tárlat a rostmegmunkálás eszközeit, és megemlékezett a gyékénymunkáról is, amivel ugyancsak számos cigándi család foglalkozott a II. világháború előtt.¹⁷

A Falumúzeum nyitó kiállítása a lakóház negyedik helyiségében Cigánd helytörténetének emlékegyéből adott közre mutatványt. Együtt szerepeltek abban a település földrajzi környezetét és társadalmát ért hatások emlékei (folyószabályozás és vízrendezés, amerikai kivándorlás), a helyi intézmények relikviái és a jeles személyiségek emléktárgyai. 2015-ben a Sőregi Ház állandó kiállításának elkészítése egyfajta profiltisztítást jelentett és átrendezte a porta központi épületének tárlatait: a lakóház harmadik helyiségéből a textilkultúra anyagát az új épületbe költöztette, helyette *kamara* került berendezésre. A helytörténeti anyagnak helyet adó helyiségből hivatali helyiség és fogadó tér alakult.

A cigándi Falumúzeum létrejöttékor célul tűzte a porta területének és építményeinek közösségi hasznosítását, az ismeretterjesztő, oktató és turisztikai tevékenység összetett profiljának kialakítását. Az elmúlt majd két évtizedben fokozatosan magához vonzotta a közösség egyes visszatérő ünnepi alkalmait (falunap, 2004-től városnap), a múzeumlátogató egyének és csoportok komplex fogadását, iskolai csoportok foglalkoztatását, a hivatalos útra érkező csoportok vendéglátását, vagyis a település egyik központi terévé vált. Ennek lehetőségét részben maga a helyszín biztosította: a vízrendezés után kialakult tágas porta területe több irányban is bővíthető a szomszédos utcák felé, s mellette található Cigánd főtere is, ami lehetővé teszi az ünnepi programok egyesítését. A kerített telken egyre-másra nőttek ki az új épületek, mind új kínálattal gazdagítva az alapműködést. A 2000-ben megnyitott Falumúzeum közpon-

¹⁵ F. Tóth 2004. 205–210.

¹⁶ A cigándi szőtteseket Gönyey (Ébner) Sándor tette ismertté, utolsó időszakát pedig Kántor Mihály népszerűsítette. Vö. Gönyey (Ébner) 1924; Kántor 1961.

¹⁷ F. Tóth 2004. 211–214.

ti épülete egyre inkább a *tájház* feladatát látja el az enteriőrjeivel, mellette megformálódtak egy *lokális szabadtéri múzeum*, valamint egy regionális célok is megvalósítani szándékozó *tájmúzeum* alapjai.¹⁸ Másfél évtized alatt az alábbi egységek jöttek létre, illetve jelenleg is formálódnak: 1. *tájház* (a Falumúzeum első épülete), 2. *Sőregi Ház* (állandó kiállítás), 3. *Basa-féle lakóház* (vendégfogadás és vendéglátás céljait szolgáló, felújított parasztház), 4. *táncpajta*, 5. *piactér*, 6. *őrtorony*, 7. *játszótér*, 8. *látványkemence*, 9. *csűr*, 10. *nyári konyha*, 11. *gazdasági épület* (több funkciós a vendégfogadáshoz), 12. *gazdasági udvar* (rekonstruált ólakkal, méhessel és egykori halászházzal). Mindezzel együtt formálta meg a komplex működés feltételeit, amivel együtt alakult az új elnevezés, a *Múzeumporta* is. (Az engedélyeztetés fázisában van egy félig földbe mélyített új kiállítóépület, ami a paraszti kultúra és társadalom 1945 utáni átalakulását mutatja majd be.) A *Múzeumporta* visszatérő, állandó rendezvényekkel várja a látogatókat: húsvéti játszóház, zöldségjárás (tavaszközönlő családi nap), gyermeknap, Múzeumok Éjszakája, Virágos Szent János ünnepe, Szent István napja (nemzeti ünnep), bélesfesztivál, Márton-napi vigasság, András-napi jótékonyági bál, adventi játszóház, mindenki karácsonya. Előzetes egyeztetés alapján csoportos tárlatvezetés, béleskóstolás, esküvők, csoportos rendezvények megtartása, kézműves-foglakozások szervezése és gasztronómiai látvány-bemutató és kóstoló egészíti ki az intézmény turisztikai kínálatát.

A Sőregi Ház kiállítása

2015-ben új irányt vett a porta berendezése: a hagyományos építészeti helyben megőrzött emlékei egy újonnan épített kiállítóépülettel egészültek ki. A küllemében az oszlopos-tornácos parasztházakra emlékeztető, a környezetbe harmonikusan illeszkedő objektum új funkciót hozott: tematikus állandó kiállításnak adott helyet, amihez hozzájárult az épület alatt húzódó alagsor területe is. Az építmény vállaltan szakított a korábbi kiállítás enteriőr jellegével, és – a rendelkezésre álló tárgyi anyag okán megtartva a lokális jelleget – a történeti táj, az egész Bodrogtörzs örökségét igyekezett tematizálni. A tárgyi anyag hangsúlyosan egészült ki az informatika és az interaktivitás korszerű eszközeivel, ami lehetővé tette a regionális kitekintést. A kiállítás I. terme *Ahol élünk* címet visel, s ennek megfelelően a Tisza, a Bodrog és a Latorca által közrefogott, mintegy 945 km² kiterjedésű történeti táj földrajzi jellegének és azok változásainak, valamint az itt élt népcsoportok történetjének vázlatos áttekintésé-

¹⁸ A tájmúzeum létrehozásának szándéka már 2000-ben felvetődött, amikor Pájer Ferenc és felesége jelentős anyagi támogatással létrehozta a Bodrogtörzs Tájmúzeumáért Alapítványt. Ők fogalmazták meg a szándékot, hogy az új intézmény ne csak Cigánd, hanem az egész Bodrogtörzs közgyűjteménye legyen. 2001-ben támogatással épült meg a porta gazdasági épülete és a táncpajta. A kiemelten közhasznú alapítvány azóta is a múzeumi rendezvények jelentős szervező erejét jelenti.

re vállalkozott. Hangsúlyosan utal arra, hogy a vidéket az egykori *Karcsa* folyó medre *Felső-* és *Alsó-Bodrogek*re osztja –, ám ez a tagolás inkább csak 1920 után terjedt el, amikor az északi részt a trianoni békediktátum Csehszlovákia részévé tette. A történeti táj azonban nem volt homogén, a különböző falucsoportok eltérő feltételek között alakították ki a létformáikat. Mindezt a 19. század második felének folyószabályozása és vízrendezése jelentősen egységesítette, de a részletező néprajzi vizsgálatok máig tetten érhetik a kistájak és az egyes falvak hagyományos műveltségének sajátos karakterét.

Bepillantást nyerhet a látogató a vidék régészeti emlékeibe is, különösen a honfoglalók gazdag temetkezési hagyatékába. Megismerheti a táj népességének etnikai/felekezeti arculatát, valamint a társadalom jellemzőit, aminek egyik következménye volt, hogy a Bodrogek az amerikai kivándorlás legjelentősebb bázisai közé tartozott. Gazdag képi anyag mutatja be a táj magyarországi és szlovákiai településeit is. Ma 52 község és két város – Cigánd és Királyhelmece – alkotja a Bodrogek településállományát.

A tárlat első része technikai felszereltségének köszönhető, hogy a látogató rendkívül informatív anyaggal találkozik. A digitálisan feldolgozott tartalom mintegy 20 perces, nagy felületre vetített, változatos látvány segítségével fogadható be, mintha a látogató a különböző helyszíneken járna az időutazása során.

A II. terem az *Amiből élünk* címet viseli, és azt mutatja be, hogy a cigándiak – hasonlóan a vizektől szorongatott bodrogek falvakhoz – változatos formában alkalmazkodtak a táji környezetükhöz. A vízrendezés előtt a 100 méternél magasabb homokdombok a szemtermelő földművelés térszínei voltak, amelyek időszakosan kiegészültek a vízjárta, 98–99 m-es árterekkel. Az ártéri legelők a külterjes állattartás révén a parasztüzemek legfőbb értékét nevelték. A mezőgazdálkodás mellett jelentős szerepe volt a Tisza – valamint a Bodrogek és a Latorca – nagyháló és változatos kisvízi halászatának, a különböző formájú rekesztéseknek, valamint az áradások sekély vizeiben a réti halászok által *tapogatóval* végzett borító halfogásnak. A Tisza árterében szinte vadon termő gyümölcsösök húzódtak meg, amelyek régi alma- és körtefajtákat érleltek a domináns szilvatermésük mellett. (A cigándiak ártéri gyümölcsösei az 1960-as évek elején pusztultak el. Az idősebb generáció ma is úgy emlegeti azokat, mint a falu kis *tündérkertjeit*.)

A folyószabályozás, az egykori természeti táj vízmentesítése következtében eltűntek a különbségek a korábbi árterek és az ármentes szintek között, jelentősen kiterjedt a szántóföldek területe. Erősebb lett az összhang az állattartás és a földművelés között is. Az eladásra nevelt hizójószág gazdasági jelentősége a második világháborúig megmaradt, de Cigánd – szemben a bodrogek falvak többségével – jelentős lótarató településsé vált. A második világháború végéig tovább éltek egyes régies kézműves tevékenységek. A cigándiak számára ilyen volt a gyékényszövés: szötteseikkel, gyékényárujukkal a környező tájak vásárjain, piacain jutottak némi pénzhez.

A III. terem *Ahogyán éltünk: A társadalom és kultúrája* tematikát jeleníti meg. Bemutatja a folyamatot, amelynek révén a Bodrogek 18. század eleji 15 ezer fős népessége két évszázad alatt mintegy 50 ezerre nőtt. (Ebből kb. 8000 vándorolt ki Amerikába az 1880-as éveket követő négy évtizedben, egy részük többször is hazatért.) Rámutat a kiállítás a paraszti társadalom lassú polgárosodásának jellemzőire, s arra, hogy a cigándiak kulturális habitusának meghatározó eleme a lakosság máig dominánsan kálvinista református vallása. Ez nem csak a vallási élet és a szokáshagyomány szempontjából jelentett egységesítő tényezőt, de a munkaközpontú paraszti társadalom morális és etikai meghatározottságát illetően is, és bizonyos fokig érezhető hatása a mai fiatalabb generációk mentalitásában is. Sárospatak mind a vallási élet, mind az iskoláztatás központja volt a bodrogekiek számára, több kiváló személyiségnek a tájhoz való ragaszkodását is megerősítve. A kulturális identitás jegyei az elmúlt emberöltő alatt jelentősen megváltoztak, és a bodrogekői falvak újfajta ünnepeket alakítottak ki annak kifejezésére és megerősítésére. Így van ez Cigándon is, ahol a közösség – a tárgyi örökségét reprezentáló közgyűjteménye mellett – főként a *Városnapon* és az *Bélesfesztiválon* gyűjti maga köré az elszármazottakat és a turistákat.

A IV. terem *Örökségünk: a népművészet virágos kertje* címet viseli, és a tárgyalkotó kultúra reprezentáns emlékeit vonultatja fel. Rámutat ugyanakkor arra, hogy a Bodrogek népművészeti hagyománya kevésbé őrződött meg a tájra jellemző tárgytipusokban vagy olyan tárgyalkotó központok örökségében, mint amilyenekkel a magyar népművészetet az utókor általában azonosítja. A tárgyi kulturális örökségében viszonylag kevés a dísz tárgy, ami nem jelenti, hogy ne ismernénk a bodrogekői pásztorok kezén virágzó fa- és szarufaragás különlegesen kvalitásos emlékeit – ismert készítői főként a kárpáti zóna felől erre kerülő vándorpásztorok voltak –, vagy ne lennének emlékei az ünnepi tárgyak előállítására is alkalmas kézműveseknek. A bodrogekői falvak ránk maradt legszebb – országszerte ismertté vált – tárgyai az ügyes kezű aszszonyok szövőszékeiről lekerült szőttesek, amelyek készítését a második világháborúig fennmaradt len- és kendermunka őrizte meg számunkra. Cigánd a 20. század első felében az egyik központja volt a szövő-fonó háziiparnak. Az emberi élet nagy fordulóira, a születéstől a halálig más-más mintával szőtték meg a felszedett csíkos vásznakot, s ha nem is ezekhez fogható gazdagsággal, de díszítették a munka és a háztartás mindennapi textíliáit is. A kiállított szőttesek díszítményei – digitálisan feldolgozott, a bemutatott tárgyak információit megsokszorozó részletfotók is segítik a tájékozódást –, a főként piros színű minták aránya és ritmusa sugallja a készítőik világának sajátos rendjét, s az alkotó fantázia szabadságát az egykor akár mezítlábasan szegény bodrogekiek hagyományában.

A kiállítás utolsó egysége, a cigándiak hagyományában máig meghatározó *Tánc* bemutatása a Sőregi Ház alagsorában kapott helyet. A Tisza-vidék táncművészete a magyar néptánc karakteres stílusát képviseli: egységesebb a

Dunántúl vagy Erdély táncdialektusánál, de motívumkészlete gazdag. A zene és a tánc új stílusa az elmúlt két évszázadban itt erősen kifejtette a hatását, a táncéletben a kötetlen stílusú *verbunk* és a *csárdás* dominált a különböző cigánybandák kíséretével. A táncutató megkülönböztetett figyelmet szentelt a 20. században a Bodroghöz táncgyománának, ennek köszönhetően leírások és filmfelvételek egész sora áll rendelkezésre. Ezek segítik a látogató tájékozódását, egészen odáig, hogy interaktív módon maguk is megpróbálkozhatnak az alapvető táncelemek elsajátításával.

A cigándiak – Kántor Mihály szervezőmunkájának is köszönhetően – elsők között vitték színpadra a bemutatásra átformált táncukat és szokáshagyományukat. Szólótáncosaik és csoportjaik nem csak Budapestig jutottak el, de 1935-ben három cigándi táncos Londonban is bemutathatta tudását. Cigándi táncgyománya napjainkig jelentős szervezőereje a közösségnek, melyben a gyermekcsoportoktól a felnőttekig bomlik ki a közösnek vállalt kulturális tradíció.¹⁹

Az intézmény aktív tagja a Magyarországi Tájházak Szövetségének, annak szakemberei figyelemmel kísérik és támogatják a Cigádon folyó munkát. Mind a szövetség, mind a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület többször elismerte különdíjaival a Múzeumporta kiállításait, a múzeum működését, 2012-ben elnyerték az *Év Tájháza* elismerést. Az intézmény aktívan és eredményesen pályázik, aminek eredményeként folyamatosan fejlődik a berendezése, infrastruktúrája. A *Múzeumok párbeszéde* nemzetközi pályázaton együtt szerepeltek a szlovákiai Királyhelmececs múzeumával, aminek révén például a Sőregi Ház megvalósult. A cigándiak jellegzetes süteménye, az *aprobéles* felkerült a nemzeti értékek listájára. Szót kell még ejteni arról a jelentős kiadványozásról, amelyet Cigánd Város Önkormányzata valósít meg a település és a Bodroghöz hagyományainak feltárása és megismertetése érdekében.²⁰ Mindezek háttérben egy jelentős közösség folyamatos figyelme és fáradozása figyelhető meg.

VIGA GYULA

Irodalom

Darmos István

2014 „Szeretnek mulatni a cigándi népek.” A település táncélete a 20. században. Viga Gyula (szerk.): *Fejezetek Cigánd néprajzából*. 171–193. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

¹⁹ A táncéletről összegzően: Fekete 2004. 225–250.; Darmos 2014. 171–193.

²⁰ A teljesség igénye nélkül: Hajdú (szerk.) 1997; Nagy (szerk.) 2004; Viga (szerk.) 2014; Fejős 2017; Kútvölgyi–Viga 2010; Nagy 2014; 2016; Scholtz 2018.

Fehér József

- 1988 Múzeumalapítási törekvések Sátoraljaújhelyen 1876–1984 között. Dobrossy István–Viga Gyula (szerk.): *Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére*. 431–447. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. Herman Ottó Múzeum. Miskolc

Fejős Zoltán

- 2017 „Mert abban az időben lehetett vándorolni.” *A cigándi amerikaiak emlékezete*. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

Fekete Csaba

- 2004 Cigánd táncélete. Nagy István (szerk.): *Cigánd öröksége*. 225–250. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

Gönyey (Ébner) Sándor

- 1924 *Bodroközi szöttesek*. Magyar népművészet V. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya. Budapest

Hajdú Imre (szerk.)

- 1997 *Cigánd története (1289–1972)*. Nagyközségi Önkormányzat. Cigánd

Kántor Mihály

- 1926 Bodroközi adatok a sarlós aratáshoz. *Néprajzi Értesítő* XVIII. 83–86.
 1927 Hogyan készül a karikás? *Néprajzi Értesítő* XIX. 26–27.
 1929 Cigándi cigányok gyékénymunkája. *Néprajzi Értesítő* XXI. 113.
 1960 A cigándi „körömpe”. *Borsodi Szemle* V. 453–458.
 2002 (1961) *Bodroközi len- és kendermunkák, szöttesek*. A Bodroköz Tájélmúzeumáért Alapítvány. Cigánd

Kútvölgyi Mihály–Viga Gyula

- 2010 *Kincses Bodroköz*. Timp Kiadó. Budapest

Nagy István

- 2014 *Az iskolaiügy évszázadai Cigándon*. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd
 2016 *Azok az 50-es évek...* Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

Nagy István (szerk.)

- 2004 *Cigánd öröksége*. Nagyközségi Önkormányzat. Cigánd.

Scholtz Róbert Gergely

- 2018 „Isten megőrzött”. *Sőregi János, egy cigándi polihisztor a nagy háborúban (1914–1918)*. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

Sőregi János

- 2015 *Kék könyv. Ifjúkori napló*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Ferenczyné Csáki Annamária. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

F. Tóth Balázs

- 2004 A cigándi falumúzeum. Nagy István (szerk.): *Cigánd öröksége*. 205–223. Nagyközségi Önkormányzat. Cigánd

Viga Gyula

2002 Egy Bodrogközi Múzeumért. *Új Szó* július 18. Pozsony

Viga Gyula (szerk.)

2014 *Fejezetek Cigánd néprajzából*. Cigánd Város Önkormányzata. Cigánd

**Szabadtéri Néprajzi Múzeumok Közép-Európában
Múzeumfejlesztés és helyi közösségek a Visegrádi országokban
(Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2018. május 18–21.)**

Nemzetközi konferenciát tartottak a közép-európai szabadtéri néprajzi múzeumok május 18–21. között Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban *Open Air Museums in Central-Europe. Developing museums and local communities in Visegrád Groups* címmel. A konferencián a visegrádi országok: Csehország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország szabadtéri néprajzi múzeumainak vezetői, szakemberei és muzeológusai vettek részt. Csehországból a Wallachian Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Lengyelországból a Wielkopolski Néprajzi Park, Szlovákiából a L'ubovňa Kastély lábánál fekvő Szabadtéri Néprajzi Múzeum mutatkozott be, Magyarország részéről pedig a Göcseji Falumúzeum és a házigazda szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársai tartottak előadásokat több szekcióra bontva.

A háromnapos szakmai program lehetőséget adott a közép-európai skanzeneknek a találkozásra és a közös tanácskozásra. A konferenciát Cseri Miklós, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Bevezető előadásában a kelet-közép-európai skanzenek létrejöttéről, az általános trendekről és az új jelenségekről fogalmazott meg vitára alkalmas gondolatokat. Elmondta, hogy bár a térség szabadtéri múzeumai a nyugati országokhoz képest megkétszerezve jöttek létre, azonban ambiciózus terveikkel hamar felzárkóztak és Közép-Európa skanzenjei is erős, élő, szakmailag előremutató múzeumokká váltak. A nyugat-európai skanzenekben az 1990-es években jelentkező, a látogatók számának csökkenését okozó válság a 2000-es évek elején jelentkezett a második és harmadik hullámban alakult szabadtéri múzeumokban is, ami jelezte skanzenjeink számára is a szemléletváltás és a változtatás szükségességét.

A szabadtéri múzeumok között jelenleg több kérdéstről folyik a vita: mitől lesz egy múzeum élő, mitől válik élményszerűvé a látogatás, hogyan tud a 21. századi elvárásokhoz alkalmazkodni, miben tud többet nyújtani most, mint több tíz évvel korábban, és mi lehet az a plusz, amit más múzeum nem tud nyújtani, csak a szabadtéri múzeumok? A májusi konferencia során kiderült,

hogy még a térség múzeumainak is eltérő megoldásaik vannak a kérdések megválaszolására.

A májusi szakmai találkozó jó alkalmat adott arra, hogy a résztvevő múzeumok saját terveiket és példájukat bemutatva vitassák meg, hogy az új irányelvekhez és elvárásokhoz alkalmazkodva hogyan fejlődhetnének tovább, annak érdekében, hogy egy társadalmilag hasznos, szolidáris, a társadalmi párbeszédben és az oktatásban aktívan résztvevő, mindenki számára elérhető, a többi kulturális, szórakoztató létesítménnyel versenybe szállva, szórakoztató-tanító intézménnyé váljanak anélkül, hogy a múzeum hitelessége csorbulna.

A szakmai programban elsőként bemutatkozó Wallachian Szabadtéri Néprajzi Múzeum Csehország legnagyobb és legrégebben működő, 1925-ben alapított skanzenje. A 80 hektáron felépített mintegy 100 épület négy kiállítási egységben oszlik el, a faházakból álló város, a wallachian falu, és a Pustevny tájegység mellett felépítettek egy vízimalmot is. Ezeken kívül önálló épületben időszaki kiállítások tekinthetők meg. A múzeum folyamatosan bővül, templom, iskola, kocsmá és egy szénégető háza is felépítésre kerül. Jindřich Ondruš elmondta, hogy intézményük élő múzeumként működik, hiszen az év során több folklórfesztivált tartanak, nyáron minden hétvégén programok várják a látogatókat. A nemzetközi folklórfesztivált, a *Rožnov Festivitiest* pedig minden második évben szervezik meg, amelyen az ország népművészei és hagyományőrző csoportjai mutatkozhatnak be. Az iskolás csoportok különféle foglalkozások közül válogathatnak, az érdeklődőknek lehetőségük van a mócsást, a fafaragást és a kékfestést is kipróbálni. Az előbbieken kívül a múzeum gasztronómiai programokkal is színesíti kínálatát.

A lengyel Wielkopolski Néprajzi Park munkatársai, Adriana Garbatowska és Marta Romanov múzeumuk legújabb programjáról számoltak be, amely csupán a konferencia előtti hetekben debütált. A kézműves foglalkozások, a népszokások bemutatója és az oktatási tevékenységek mellett a történelmi események felelevenítését és bemutatását tűzte ki célul múzeumuk, amelyhez az ország egyik régiójáról elnevezett, az első világháborúban harcoló ún. „*wielkopolska hadsereg*” megelevenítését választották. Ez a térség identitásában is fontos szerepet játszik, hiszen a lengyelek függetlenségük elnyerését 1918. november 11-éhez kötik. A történelmi rekonstrukció korhű jelmezekbe öltözött élő szereplőkkel zajlik, a látogatók aktív bevonásával. A harci események rekonstruálásán túl a katonák mindennapi életének több aspektusával ismerkedhetnek meg a látogatók a bemutatókon, a humoros háborús történeteken, anekdotákon és drámákon keresztül. Programjuk kapcsolódik a magyarországi Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2018-ban indult új, az I. világháború eseményeire és hatásaira reflektáló *Élő történelem* programeleméhez is, ezért az előadás után aktívan folyt a tapasztalatcsere a két múzeum munkatársai között.

Az első nap szakmai programjának zárásaként a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa, Bokonics-Kramlik Márta tartott tárlatvezetést

a külföldi és a hazai meghívottak számára a múzeum 2010-ben nyílt és *Az Év Kiállítása* díjjal is elismert Észak-Magyarországi falu tájegységben, amely példaként szolgálhatott a meghívott múzeumok számára. A tájegységben megjelenő összetett információk megismeréséhez a házakban alkalmazott számos interaktív eszköz nyújt segítséget.

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára fontos célkitűzés, hogy részt vegyen a társadalmi párbeszédben és olyan fontos kérdések megválaszolásában segítsen, mint a természetbarát gondolkodás, az elvándorlás, a falupusztulás, vagy az értékválság. A skanzen felvállalja a fájdalmas történelmi események megjelenítését is. A konferencia második napja Sári Zsolt előadásával kezdődött, aki a társadalmi kérdések és a történelmi tragédiák bemutatásáról beszélt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tematikus tárlatainak példáján keresztül. A Dél-Dunántúl tájegységben három történelmi témájú kiállítás is található. *A történelem sodrában – Lakosságcsere a Dél-Dunántúlon az 1940-es években* című kiállítás a II. világháborút követő időszak egyik fontos, sokakat érintő eseményét, a különböző népcsoportok politikai erőszakkal végrehajtott ki- s betelepítéseit mutatja be, amikor a kollektív felelősségvállalás címszava alatt a házban lakó svábokat Németországba telepítették ki, helyükre pedig székelyeket költöztettek be. *A Búcsú a parasztságtól* a paraszti társadalom felbomlásának folyamatát, a kommunista diktatúra során elszenvedett megtorlásokat és a paraszti társadalmat ért szankciókat mutatja be, mely a paraszti réteg megszűnéséhez vezetett. *A Csak egy „kis munka” – Falusiak a Malenkij roboton a II. világháború végén a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcoltak* történetét mutatja be.

Az SZNM a nyugati skanzenek példáját követve küldetésének tekinti továbbá azt is, hogy részt vegyen a beteg és fogyatékkal élők életminőségének javításában, a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatásában. A szolidáris múzeum témájában Bokonics-Kramlik Márta tartott előadást és mutatta be a skanzenben működő speciális programokat. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2014 óta szervez integrált táborokat. A speciális táborok szervezésének célja, hogy az ép és a sérült fiatalok együtt, egymást kiegészítve, egyenrangú partnerként tevékenykedjenek. Az egyhetes nyári tábor lehetőséget ad arra, hogy a gyerekek megismerjék egymást és önmagukat, barátságok alakuljanak ki. A felkészítő érzékenyítő gyakorlatok, a közös feladatok és szórakozás során az ép gyerekek megtapasztalhatják sérült társaik korlátait és lehetőségeit, felfedezhetik a fogyatékkal élő emberek értékeit. A táborban a fogyatékkal élő gyerekek is megismerhetik a múzeum adta lehetőségeket és élményeket. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum az első magyarországi múzeum, amely kifejezetten demenciával élő időskorúaknak kínál speciális programot. Múltidéző foglalkozás segíti, hogy az emlékezetvesztéssel küzdő betegek élményekkel töltsék fel. A foglalkozás az idősek fiatalkorát (az 1940–60-as évek) idézi fel, a tárgyak, a foglalkozásvezetők öltözéke is ezt az időszakot eleveníti meg. A koncepció szerint a résztvevők nem egy foglalkozásra, ha-

nem vendégségbe érkeznek a múzeumba, így könnyedebb, otthonosabb légkörben, felszabadultabban indulhat a program. A beszélgetés során a tárgyakhoz kötődve érzelmek, emlékek idéződnek fel. A foglalkozások alatt tárgyat is készítenek a résztvevők, amelyet haza is lehet vinni. A magukkal vitt tárgyak segíthetnek a látogatás emlékének előhívásában. A *Bőröndmúzeum* utazóprogram az ország hátrányos helyzetű térségeit célozza meg, ahonnan nincs lehetőségük a gyerekeknek a múzeumba ellátogatniuk. Több, a múzeumban is működő foglalkozás utazik: ilyen az egészséges táplálkozásra tanító, a családi életet és a családi szerepeket felsorakoztató, valamint az évkör ünnepeit és szokásait bemutató foglalkozás.

A második nap előadóiként Natalia Spesova és Dalibor Mikulik a Szlovákiában található L'ubovňa Kastély lábánál fekvő, 1985-ben nyílt szabadtéri néprajzi múzeumot mutatták be. A múzeum etnikailag vegyes területen fekszik, szlovák, ruszin, német, lengyel, zsidó és cigány lakosság élt és él együtt. A múzeum megjeleníti a különböző népcsoportok 19–20. századi jellemző építészetét, gazdálkodását és szokásait. Az év ünnepei köré szervezett nagyrendezvények mellett kézművesprogramok, tanya, fajtátekkel felszerelt gyereksarok, a nyári időszakban pedig piknikezés lehetősége várja a látogatókat. A múzeum fontosnak tartotta, hogy a skanzenben a vakok és gyengén látók számára is akadálymentesített és élményszerű kiállításokat hozzanak létre, Szlovákiában elsőként. A kiállított épületek előtt 3 dimenziós modellek segítik a tapintással való ismerkedést, amelyeket a Braille-feliratok egészítenek ki.

Bogár Júlia, a Göcseji Falumúzeum munkatársa egy aktuális projektről beszélt, amely a Göcseji Falumúzeum és a szlovéniai Rakicanban található Batthyány Várkastély Oktatási Központja között kétéves együttműködés keretében valósul meg. A *Back in the day* projekt célja a kölcsönös tapasztalatcserre és tudásátadás a két intézmény között. A szlovén szakemberek a várkastély mellett egy kisebb skanzen létrehozását tervezik, amelyhez az 50 éves szakmai tapasztalattal rendelkező Göcseji Falumúzeum segítségét kéri, cserébe a nemzetközi turizmust fellendítő együttműködés is született. Az előadó a projekt eddigi eredményeit és a további feladatokat ismertette.

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum új látványossága a 2017-ben indult *Élő történelem*, hétvégenként megelevenedik a Felföldi mezőváros. A kitalált szituáció a századforduló idején játszódik. Egy vándortársulat érkezik a városba, amelynek színésznője felforgatja a városka lakóinak életét, megjelenik a szatócs fia, a csizmadia és az örökké házsártos özvegyasszony is. 2018-tól újabb tájegység, a Bakony, Balaton-felvidék tájegység is életre kel. A fiktív Kedmőce lakóinak történetei által megtudhatjuk, hogy az első világháború hogyan hatott a vidék társadalmának életére. A két élő történelmi helyszínt Faár Tamara mutatta be előadásában, majd a délután során a résztvevők testközelből is megtapasztalhatták egy workshop keretében az elmondottakat a két említett tájegységben.

A konferencia résztvevői Sári Zsolt tárlatvezetésével tekinthették meg az SZNM aktuális időszak „Hé 67!” – A világ, amelyben a múzeum született című kiállítását, amely 2018-ban a Múzeumok Majálisán a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *különdíját* nyerte el *Az Év Kiállítása* kategóriában.

A második nap utolsó szakmai része a szellemi kulturális örökség témája köré épült. A Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának vezetője, Csonka-Takács Eszter ismertette előadásában az UNESCO szellemi kulturális örökség listájára való felterjesztés menetét és a besorolások fajtáit. Eladásában kitért arra is, hogy egy kulturális örökséget több nemzet is magáénak tudhat, így lehetőség van a közös felterjesztésre is. Ilyen közös elem például a tango Argentína és Uruguay, a mediterrán diéta Ciprus, Horvátország, Spanyolország, Görögország, Olaszország, Marokkó és Portugália számára, de előkészítésre vár többek között a dudahagyomány is, amelyet Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Horvátország, Szerbia, Bulgária és Macedónia is sajátjának tart. A szekció témájához kapcsolódó előadást tartott Eva Kuminková is a szellemi kulturális örökség köré szerveződő sokrétű kapcsolat témájában, hiszen a kulturális örökségelemet művelő közösség, az állam, vagy a tudományos kutatók is más-más kapcsolatban állnak és különféle jelentést kötnek az adott szellemi kulturális örökséghez. A felterjesztés bonyolult jogi hátterének kérdését Hana Schreiber fejtette ki.

Május 20-án kezdődött meg a kétnapos Pünkösdi Örökségünnap a Szabdtéri Néprajzi Múzeumban, melynek előestéjén gálaműsorral egybekötött vacsorán vehettek részt a visegrádi országokból érkező résztvevők is. A harmadik nap workshop keretében zajlott, a Pünkösdi Örökségünnapon bemutatkozó szellemi kulturális örökség nemzeti listájára felkerült közösségek mutatkoztak be, a konferencia résztvevőit Csonka-Takács Eszter vezette körbe a múzeumban.

A májusi konferencia tartalmas, tanulságos és előremutató volt. A tanácskozás fő témája nem előzmények nélküli, hiszen a múzeumok régóta keresik a megoldást arra, hogy a skanzenekben bemutatott korszaktól és életmódtól egyre jobban eltávolodó generációk számára miként lehetne újra érdekessé és élményszerűvé tenni a látogatást. Világossá válik, hogy a skanzeneknek szemléletváltásra van szükségük, a kiállítások időben, térben és tematikában való tágításával. A múzeum feladatai bővültek, társadalmi, szolidáris és a non-formális oktatásban aktívan résztvevő intézménnyé kell válniuk. Megváltozott a bemutatás módszere is, az audiovizuális eszközök egyre nagyobb szerepet kapnak. Legfontosabb céllá a történetmesélés válik, a látogató inkább hallgat, mint olvas már, az aktív részvétellel válik értelmezhetővé a skanzen adta tudás és üzenet. Megjelent a „*living museum*” bemutatási mód, amelynek keretében a szereplők korhű jelmezekben és nyelvezettel mutatják be az adott kiállítási egység üzenetét, egyes szám első vagy harmadik személyű előadási formákban. A konferencián elhangzó előadások mutatják, hogy a közép-európai skanzenek elindultak a kijelölt célok felé.

A tavaszi tanácskozás a közös tapasztalatcserén túl kiindulási alapként is szolgálhat a 2019-re tervezett lengyelországi és a 2023-as magyarországi AEOM- (Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetsége) konferenciára. A megvalósult találkozó jelentőségét hangsúlyozva, az esemény koordinálását vállaló szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója a konferencián kezdeményezte a visegrádi négyek skanzenjeinek évenkénti találkozását, annak érdekében, hogy regionális szinten a szabadtéri múzeumok vezetői, szakemberei és muzeológusai közösen vitathassák meg a skanzenek kihívásait, és hogy inspirációt szerezzenek egymástól a fejlődés érdekében.

TÖMÖRI SZILVIA

A XIV. Alföldi Fazekas Triennálé (Mezőtúr, 2018. május 31.–július 1.)

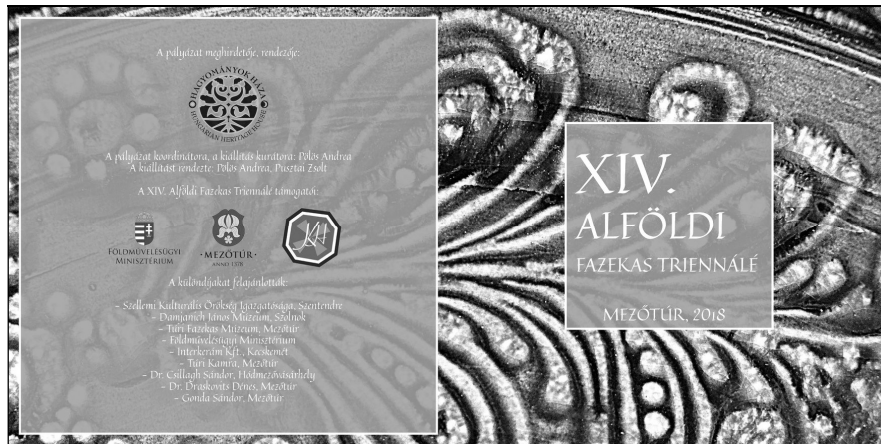
A XIV. Alföldi Fazekas Triennálét 2018-ban újra Mezőtúron rendeztük meg, mint hat éve. A Hagyományok Háza és a Türi Fazekas Múzeum közös munkájaként valósult meg a pályázat és a kiállítás, melynek díjazott darabjai a Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeumában is helyet kapnak egy későbbi kiállításon. Az Alföldi Fazekas Triennálét eredetileg Szolnokon rendezték meg, ezért az idén ott is bemutatásra kerülnek az alkotások. Mezőtúron is, Szolnokon is a múzeumbeli régi tárgyak segítik az összehasonlítást, a múlt elemeinek megidézését.

Az idei pályázat témája a korábbi fazekaspályázatok funkcionalitása után most a díszítést helyezte előtérbe: régi, ritkán használt díszítési technikák újrafelfedezését, továbbfejlesztését, alkalmazását vártuk a fazekasoktól. Mivel ez nem zárta ki a kályhások pályázását sem, melyet korábban igényeltek, közzöttük is meghirdettük.

A téma kiírásának célkitűzése a fazekasok új utakra inspirálása, a megszokott sémáktól való eltér(it)ése volt, lehetőség arra, hogy kipróbálhassanak olyan, számukra új technikákat, díszítési módokat, melyekre eddig még nem találtak alkalmat, amiért foglalkozzanak a kísérletezéssel.

Ez a kihívás sokakat megmozgatott és inspirált. Bár ebben az évben is több, fazekasoknak (is) kiírt pályázat van, mégis a korábbi triennálékhoz közeli számú alkotó pályázott, és többségében nagyon magas színvonalú anyaggal. Ezt jelzi a héttagú, részletekre is nagyon odafigyelő zsűri által az arányai-ban kevés elutasított tárgy. Ami pedig a legfontosabb: nem csak az itt ténylegesen bemutatkozott alkotások húzzák alá a téma előremutató szerepét, hanem szinte legalább ennyire azok is, amelyek különböző okokból ugyan nem jutottak el most a zsűriig, de az alkotók a későbbiekben mindenképpen meg kíván-

ják valósítani gondolataikat, ötleteiket. Egy alkotói pályázatnak inspirálónak kell lennie, túlmutatni az éppen aktuális feladaton, és hosszabb távra irányt mutatva megújítani a szakágat. Ehhez persze vállalni kell a kihívást, és gondolkodni! Akár annak a lehetőségével is számolva, hogy – mint több alkotónál most is – nem készül el végül időre az alkotás. Természetesen több tényező befolyásolta azt, hogy néhány korábbi pályázó miért maradt távol idén a nevezéstől. Azoknak a régi, sokszor pályázó fazekasoknak okozott ez például nehézséget, akik különben is sokféle technikát, díszítést, égetési módot használnak, számukra kevés „új” lehetőség adódik. Viszont az évtizedek óta ugyanabban a stílusban tevékenykedők közül is kevesen mertek kilépni a komfortzónájukból. De aki megtette, és magas színvonalon is dolgozik, azoktól fantasztikus alkotások születtek!

A XIV. Alföldi Fazekas Triennálé pályázati kiírása több új, köztük fiatal pályázót is vonzott. Ez különösen akkor üdvözlendő, amikor, sajnos reálisan, a fazekas szakma eloregedéséről, a képzőhelyek számának csökkenéséről és a végzett fazekasok egy részének – többek között megfelelő induló anyagiak híján – szakmán kívül maradásáról kell beszélnünk. A pályázók között régebb óta a szakmában lévő, de nyilvános megmérettetésen nem jelenlévő alkotókkal találkoztunk, akiket ez a felhívás végre elért, és pályázatra ösztönzött. Nagy örömmel fogadtuk azokat a mesterfazekasokat is, akik az elmúlt időkben nem, vagy alig pályáztak, de akiket megihletett a téma, és vagy teljesen új utakon indultak el, vagy éppen évtizedekkel korábbi stílusuk felé fordultak és ötvözték a sok évtizedes tapasztalataikat.

A 530/2017. (XII. 29.) Korm. rendelet a hagyományörzéssel és a néphagyomány gondozásával kapcsolatos állami szerv kijelöléséről, valamint a népi iparművészeti és a népművészeti alkotások minősítéséről átalakította a korábbi zsűrizési kategóriákat, és újakat vezetett be, melyek elsősorban nevükben változtak. Mivel ezek a kategóriák a 2017. december 29. utáni dátummal

meghirdetett zsűrik alkalmával már érvényben vannak, ezért a XIV. Alföldi Fazekas Triennálé zsűrizésén 2018. április 11-én is ezeket használtuk, és az alkotók is ezeket a zsűriszámokat kapták meg. Megmaradt a hagyományos és modern elkülönítés, de a korábbi „A” kategória helyébe a *Mesterremek* kifejezés került, így *Hagyományos Mesterremek (HMR)*: „*az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű hagyományos tárgyalkotó népművészeti alkotást, amely magas esztétikai színvonalon jeleníti meg a magyar, illetve a magyarországi nemzetiségi népművészet hagyományait, a hagyományos stíluselemeket, technikai megvalósítása kifogástalan*”. *Modern Mesterremek (MMR)* kategóriába került az az alkotás, mely: „*olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar, illetve a magyarországi nemzetiségi népművészet hagyományait, technikai megvalósítása kifogástalan, és megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők*”. A korábbi „HB” kategória helyébe lépő *Hagyományos Míves Termék (HMT)*: „*a magyar, illetve a magyarországi nemzetiségek népművészeti jellegzetességeit magán viselő, a hagyományos tárgyalkotó népművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas hagyományos tárgyalkotó népművészeti alkotás, amely megjeleníti a hagyományos stíluselemeket*”. A *Modern Míves Termék (MMT)*: a „*magyar, illetve a magyarországi nemzetiségi népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési kritériumának megfelelő, technikai szempontból is színvonalas népi iparművészeti alkotást, amely megfogalmazásában hangsúlyosak az újítások, a modern törekvések, ugyanakkor az iparművészeti jelleg ellenére a gyökerei egyértelműen a népművészet hagyományaihoz köthetők*”. *Ajándéktárgy* kategóriát az a tárgy kaphat, mely: „*sokszorosításra alkalmas, kevés kézi erejű munkával előállítható, ugyanakkor technikájában, stílusában és gondolkodásmódjában egyértelműen az autentikus hagyományokat követi, vagy a népművészet hagyományait viszi tovább újragondolt formában*”.

A pályázaton indult 38 alkotó 154 alkotásából 47 kapott HMR és 37 MMR kategóriát, 27 HMT és 17 MMT kategóriát, 1 *Ajándéktárgy* minősítést és 25 darab került elutasításra. Az elutasítottakon kívül a többi tárgy kiállításra került. Ezek a tárgyak a Hagyományok Háza népi iparművészeti zsűriszámát is megkapták.

A XIV. Alföldi Fazekas Triennáléra 38 alkotó pályázott, 154 készlettel, illetve tárggyal. A díjazottak a következők voltak. A nagydíjas: Káldi Károly, Rábapatona; a két-két első díjas: Győri Erzsébet, Dunaszentgyörgy és Kozák Éva, Gerjen; a két-két második díjas: Sente Krisztina, Szentendre és Szénási János, Hódmezővásárhely; a három-három harmadik díjas: Bercsényi Péter, Pásztó; Bercsényi Tamás, Pásztó és Vinczéné Lőrincz Ágnes, Budapest. A különdíjasok közül ketten kapták a Hagyományok Háza különdíját: Harango-

zó Rita, Marcali és Károly Hedvig, Budapest. Mezőtúr város díját Gonda István kapta Mezőtúrról, a Túri Fazekas Múzeum díját Szűcs Tímea Budapestről. A Földművelésügyi Minisztérium FolkTrend díját Csuti Tibornak (Zalaegerszeg) szavazta meg egyhangúan a zsűri, az Interkerám Kft. különdíját pedig Szalay Imre keszthelyi kályhásmasternek. A Damjanich János Múzeum különdíját kapta meg Bíróné Búsi Ágnes Mezőtúrról, a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága különdíját Szabó Éva Julianna Veresegyházi, a Mezőtúri Közművelődési és Sport KN. Kft. különdíját pedig Biharyné Zoltán Emese Mezőtúrról. A mezőtúriak nem csak a pályázásban, de a különdíjak megajánlásában is aktívak voltak: dr. Csillagh Sándor a Forró István–Ágoston Mária hódmezővásárhelyi alkotópárnak, dr. Draskovits Dénes Patkós Erika mezőtúri fazekasnak, a Túri Kamra Busi Péter mezőtúri, Fazekas Ferenc nádudvari és a Takács Eszter–Szabó Zoltánné alkotóknak ajánlották fel díjukat, ezenkívül Gonda Sándor a pályázat legfiatalabb alkotóját, Vincze Dánielt (Jászládány) jutalmazta.

A díjazott alkotók olyan műveket hoztak létre, melyek a legtöbb esetben egyáltalán nem tették felismerhetővé, melyik mester alkotását látjuk. Ezzel a pályázat elérte célját. A korábbi, klasszikus, elsősorban alföldi tájegységek mellett a dél-dunántúli, inkább kályhákön előforduló máz alatti szintelen mázzal díszítést, a hagyományos sárközi folytatott engóbos, cirkózott készítés-technikák több típusát, vagy a spongyás vagy/és ruggatott díszítéstechnikát egyaránt megtalálhatjuk. Érdekes megfigyelni, amikor egy alkotó saját magát úgy újítja meg, hogy egyszerre adja be a régi, és az új tárgyait, legyen az az alapanyagban-égetésben-színezésben új technika, vagy ugyanannak a készletnek paraszti és polgári megfogalmazása. Az erdélyi tájegységek közül volt példa szászkezdői és zilahi megjelenítésére a mostani technikákkal. A dunántúli rátétes céhkancsóknak mai átfogalmazását is láthattuk nagyon egyedi ízzel alkotóknál. A régi fazekasbutellák új változatát, tömörre égő, a folyadékot teljes egészében magában tartó négy mesterdarabját a hozzájuk illő, karcsú, magas, „gótikus” tartóban küldték be. Nem csak az elmúlt egy-két, de korábbi századokat megidéző alkotásokat is lezűrizhettünk, melyek az elmúlt évek szécsényi ásatásain előkerült reneszánsz, 16. századi metélt-mázás technika eddig csak darabjaiban, kiegészíthető edényeken tanulmányozható tárgyait hozták a mai felhasználó közelébe annak megidézésével, és egyben továbbfejlesztésével, melynek további újdonságát az adja, hogy mindezt egy testvérpár különböző felfogású tárgyain át tehetjük.

A zsűri tagjai voltak: Csupor István néprajzkutató, fazekas; Deákné dr. Fűvessy Anikó néprajzkutató; Hadikfalvi Andrea fazekas; Kun Éva keramikus iparművész; dr. Nagy-Pölös Zoltán néprajzkutató; dr. Papp Zoltánné dr. Szalay Emőke néprajzkutató; Pusztai Zsolt néprajzkutató, fazekas.

A kiállítás rendezői voltak: Nagy-Pölös Andrea és Pusztai Zsolt. A fotókat Csákányi Zoltán néprajzkutató készítette, a jegyzőkönyvet Gál Boglárka vezette.

A pályázat és a kiállítás kurátora Nagy-Pölös Andrea néprajzkutató muzeológus, fazekas (Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeum), a pályázat kiírója és a kiállítás megrendezője pedig a Hagyományok Háza volt.

PÖLÖS ANDREA

Párhuzamosok találkozása
A magyar népi kerámia reprezentációja
két 20. század második feléből származó magángyűjteményben
Kiállításmegnyitó
(Debrecen, Déri Múzeum, 2018. augusztus 17.)

Mottó: *„A tárgyakkal is megvan a maguk sorsa: a fazekasműhelytől a vásárig – a vásártól a falusi konyháig, padlásig – a gyűjtőtől a műgyűjteményig, majd a Néprajzi Múzeumig.” (Kresz Mária muzeológus, a magyar kerámia kutatás meghatározó alakja)*

Napjainkban a szűken vett szakmai körökön kívül is zajlik az eszmecsere a múzeumok változó szerepvállalásáról. A múzeumi műtárgy egyszerre az emberi teremtő érték végtelen megőrzésének eszköze, így szimbolikus értékhorodozója, ugyanakkor pedig anyagi értéket is akkumulál. A múzeumok az időbeliség raktárai, felhalmozzák a történeti hagyományokat és a jövőbe vetítik őket. Ha a múzeumok pusztán archívumok és projekciók, akkor féltő, hogy elveszítik a kapcsolatot az élettal. A sikeres múzeum feladata az, hogy összekapcsolja az élő kultúrát, a jelen gyakorlatát a kulturális örökséggel – az emberi tapasztalás számos területén. A korábbi egyértékű igazság múzeuma helyett a gyűjtemények sokszólamúsága, az alternatívák és problémafelvetések fóruma a korszerű múzeum.

A múzeumok története a gyűjtés intézményesülésének története. Évszázados folyamatként változott a gyűjtési rendszerhez való hozzáállás: a gyűjtemények használati értékének megítélésében, kapcsolódva az intézményi küldetéshez. A 21. században új múzeumi modell terjed. A korszerű folyamatok és eljárások kulcsszavai a *részvétel* és az *együttalkotás*. Sir David Wilson, a British Múzeum egykori igazgatója így összegezte meghatározó véleményét: *„Az a múzeum, amelyik nem gyűjt, halott múzeum.”* Szerencsés lenne, ha egyértelműen leszögezhető tételként fogadhatnánk el, hogy Wilson megfogalmazása összhangban áll a magyarországi múzeumok gyűjteménygyarapítási felfogásával...

Az intézmények küldetését támogató egyediség és a különlegesség ma a virtuális világok korában a múzeumok valódiságában van: a valós környezet, valódi emberekkel való találkozás és együttlét, valódi beszélgetések biztonságos találkozási helyeként működik a múzeum.

Hosszú ideig az esztétikum, a szépség és a ritkaság értékrendje befolyásolta az etnográfia tárgyfeldolgozását. Napjainkra egyre elfogadottabb az a nézet, hogy bonyolult és esetenként változó hosszúságú formációs folyamatok eredményeként születik meg egy-egy tárgy üzenete. A megnyíló kiállításban is jelzett műkereskedelemmel, magángyűjtőkkel való viszony elemzése hangsúlyos része szaktudományunk önreflexiójának, a tárgygyűjtést leíró kritikai elemzéseknek. A Déri Múzeum szakembereinek tudományos és gyűjteményezési szempontból is elemi érdeke a magángyűjtemények megismerése, a gyűjtőkkel való korrekt kapcsolat kialakítása, illetve fönntartása. A legfontosabb rendező elv, ami azonban a magángyűjtők és a kereskedők felé az intézmény szempontjából érvényesítendő, az, hogy elsőrendű a múzeum szempontjainak következetes és maradéktalan képviselése. Ez egyértelműen megvalósult a most bemutatásra kerülő kollektciók esetében.

Ismeretes, hogy kezdetben a néprajzi tárgyak nem a létező múzeumi gyűjteményekben, hanem a magángyűjtőknél kezdtek fölggyülni az 1870-es évektől. Az első, korai tudományos elemzések messzemenően támaszkodtak a magángyűjtemények anyagaira.

Érdekességként említem, hogy a kerámiagyűjtés egyik korai nevezetes alakja volt az erdélyi, szárhegyi gróf Lázár Jenő (1845–1900), aki már 1869-ben medgyesfalvi birtokán lévő kastélyában szép gyűjteményt állított össze korszokból. Herman Ottó írt Lázár grófról: *„kire úgy emlékeznek a cserepesek, mint a tatárjárásról. A ki olyan vidéken akar szerezni, amelyen a gróf áthaladt, az nem talál semmit.”*

S még egy korai gyűjtőt említek, Udvarhely és Háromszék megyék volt főorvosát, dr. Hajós Bélát, akinek az 1896-ból származó közlések szerint *„köribelül ezer darabra rugó cseréptárgya 1600-tól kezdődőleg tünteti föl a népies keramika és a magyar diszitó-styl fejlődését”*. Az ő gyűjtési motivációjának kezdeteként a *„román király által összevásároltatott 600 bokály miatt az ősi dacz hatására vetette rá magát a bokályokra, hogy a kihurcolásukat megakadályozza”*.

A Déri Múzeum néprajzi gyűjteményének szerkezetét, arányait a kezdetektől és alapvető mértékben befolyásolták azok a kiemelkedő értékű és jelentős darabszámú magángyűjtemények, amelyek különböző formában a gyűjteménybe kerültek. Déri György értékes, több mint kétezer darabos népművészeti gyűjteménye még az 1930-as években jutott a múzeum birtokába. Az utóbbi időszakban (2005-ben és 2007-ben) két közel hasonló nagyságú magángyűjtemény is megőrzésre került a múzeumi raktárakban. Ez a két magángyűjtemény dr. Bódi István és dr. Sipos József kollektciója a 20. század második felében keletkezett, anyaguk elsősorban a jelenlegi határon túli, erdélyi

területekről származik. A gyűjtők mindketten orvosok, s a marosvásárhelyi egyetem elvégzése után elsősorban működési területük környékén kezdtek az 1960-as években néprajzi, népművészeti tárgyakat gyűjteni. A párhuzamos életút és a hasonló gyűjtői érdeklődés két igen értékes és számos ponton összekapcsolódó, összekapcsolható gyűjteményt eredményezett. Ezeket a tárgyakat gyakorlatilag nem láthatta korábban még hasonlóan gazdag tárlaton a közönség. A múzeum számára soha nem közömbös a gyűjtők személye sem, ízlésük, értékrendjük, tudásuk hiteles érzékeltetői az általuk gyűjtött darabok. Fontos a gyűjtői motivációk és a gyűjteményeket formáló körülmények megismerése is.

Részlet a kiállításból
(Fotó: Lukács Tihamér)

A kiállításon a számos különleges darabot tartalmazó kollektcióknak mintegy a negyede látható. A tárlat gerincét az egyes jelentős és kevésbé ismert fazekasközpontok (pl. Nagybánya, Zilah, Vámfalu, Mezőtelegd, Torda, Csíkmadaras, illetve Margitta, Gorzafalva stb.) bemutatása alkotja. Kiderül a bemutatott tárgyak segítségével, hogy a két gyűjteményből párhuzamosan válogatott tárgyak hogyan, milyen mértékben tudják reprezentálni az egyes központok edénykészletét, a legjellemzőbb edénytípusokat, a jellegzetes díszítmenyincset. A kiállításnak kiváló kapcsolódási pontjai a Déri György gyűjteményéből kiemelt, az adott bemutatott fazekasközpontokhoz kapcsolódó tárgyak, amelyek egy korábbi korszakban kerültek a magángyűjtői érdeklődés fénykörébe.

A különböző fennállókerámia-típusok reprezentáns és válogatott darabjai mellett engedjek meg, hogy külön föl hívjam a figyelmet az erdélyi kályhaművességet érzékeltető kályhacsempékre. Erdélyben a kandalló típusú szabad tűzhelyek terjedtek el és maradtak fenn szórványosan egészen a 20. század elejéig. A jellegzetes erdélyi tüzelőtípus, a *cserepes* a tűzhelyből és a föléje boruló szikrafogó ernyőből áll. Az égetett, gyakran mázas csempék a szikrafogó palástján helyezkedtek el. Erdélyben rendkívüli gazdagságban maradtak fenn kézműves technológiával készült kályhacsempék. Közel száz településen készítettek különböző méretű, mázas vagy mázatlan, fa nyomódúcokkal megformált, egyedi stílusú kályhacsempéket.

Az egyes további kiállítási egységek részletes ismertetése nem az egyébként is hosszúra nyúló megnyitóbeszéd feladata. A muzeológusoknak, Kiss Beatrixnek, Magyarai Mártának és P. Szászfalvi Mártának szakszerű és olvasmányos szövegei az érdeklődők számára kiváló információs bázist kínálnak a tárlaton.

Megnyitóm zárásaként engedjenek meg néhány személyes gondolatot. A gondos és hosszú előkészítés után megvalósuló tárlatról először még tavaly októberben beszélgettem a kiállítás rendezőivel. Nem gondoltam volna akkor, hogy én leszek, aki megnyitja a kiállítást. Azt sem gondoltam, hogy néhány napja az itt is bemutatásra kerülő erdélyi fazekasközpontok közül Korondon, Tordán, Makfalván is járok majd, mintegy az egykori magángyűjtők által is bejárt utakon. S örömmel fedeztem föl a tárlaton a moldvai csángó fazekasközpont, Gorzafalva egyik utolsó mesterének munkáit, melyekhez hasonlóan én is kaptam tőle ottjártamkor. Dr. Sipos Józseftől 15 éve vásároltam az első tárgyat, akkor még a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára, s akkor ismerhettem meg lenyűgöző gyűjteményét.

S végül azért is örülök, hogy egy gazdag és színvonalas kerámiakiállítás megvalósítását köszönhetem ezen alkalommal a Déri Múzeumban, mert a Néprajzi Múzeum épülő új épületébe tervezett egyik leglátványosabb állandó kiállítási egység is, a terveink szerint az ún. *Kerámiatér* lesz, ahol az intézmény gyűjteményéből közel 5000 darab kerámiát fogunk bemutatni és értelmezni a legkorszerűbb múzeumi megoldások segítségével. Meggyőződésem, hogy a kerámiatárgyak segítségével rendkívül sokrétű tudás ismerhető meg és magának a múzeumnak mint intézménynek a korszerű jellemzői is kibonthatóak. Miként a most megnyíló tárlat is kiváló alkalom a magángyűjtők és a múzeum együttműködésének hiteles érzékeltetésére és a gyűjtés, gyűjteményezés komplex és időtlen viszonyrendszerének bemutatására.

Gratulálok a kiállítás megvalósítóinak és ezennel a tárlatot megnyitom!

KEMECSI LAJOS

Ketten egy kiállításról
Poklade – a mohácsi busójárás megújuló hagyománya
(Budapest, Hagyományok Háza, 2019. január 12.–2019. március 5.)

Új kiállítóterek a Hagyományok Házában

A Hagyományok Házának otthont adó Budai Vigadó épületét egy 1896-ban kiírt tervpályázat elnyerése után Kallina Mór és Árkay Aladár tervezte. Érdekes és izgalmas tény, hogy ugyanez az Árkay Aladár volt az, akinek nevéhez a mohácsi városháza és annak közelében helyet kapó fogadalmi templom építészeti munkálatai is köthetők. Szintén figyelemre méltó, hogy a Budai Vigadó épületének átadására 1900. január 20-án éppen egy nagyszabású farsangi bál keretein belül került sor. Mégsem ezen párhuzamok voltak azok, amelyek a *Poklade – a mohácsi busójárás megújuló hagyománya* című kiállítás megrendezését életre hívták.

A Budai Vigadót 2011 augusztusában nyilvánították műemlékké, külső rekonstrukciója 2006–2007-ben készült el, jelentősebb belsőépítészeti munkálatokat azonban a hetvenes évek óta nem végeztek rajta. Egészen 2016 október végéig, amikor kezdetét vette a teljes körű felújítás, melynek célja az eredeti állapot minél teljesebb visszaállítása mellett az épület korszerűsítése volt. Ennek eredményeként a belső terek korábban megszokott elrendezése átalakult és funkciójában is változott. A ház több különböző közösségi térrel, a nagyközönség számára is nyitott helyiséggel gazdagodott. Így kapott helyet az átalakított épületben a Maáczi László Galéria, amely azóta fotókiállítások helyszíne, valamint a Kallós Zoltán nevet viselő kiállítóter, amely az újbóli megnyitó alkalmából 2018. október elején elsőként egy Makoldi Sándor hagyatékából merítkező tárlatnak adott helyet *Újraírt népművészet* címmel. Ezt követően a 2019-ben igen hosszúra nyúlt farsangi időszak adott megfelelő alkalmat a *Poklade – a mohácsi busójárás megújuló hagyománya* című kiállítás megvalósításához.

A kiállítás célja volt bemutatni a mohácsi busójárást mint élő szokást, az azt működtető közösségen keresztül és rámutatni arra, hogy mik azok a tényezők, amelyek ezt a hagyományt a mai napig fenntartják és éltetik. Répásy Zsolt fotográfus saját szemszögén keresztül betekintést engedett a busójárás különleges és bensőséges világába, a készülődés és az átváltozás pillanataiba, miközben a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumból vagy a helyi népi iparművészekről és a Magyar Népi Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből érkező tárgyak állítottak párhuzamot múlt és jelen között. A tárlat anyagát különböző időszakokban készült filmfelvételek, archív fotók és egy széleskörű, a „busójárás zenéjét” bemutató zenei válogatás is kiegészítette. Mindezen tar-

talmakat pedig, a kiállítás rendezői lehetőségeikhez mérten, egyfajta rendhagyó módon is igyekeztek közelebb hozni a látogatókhoz.

Kiváló lehetőséget teremtett erre például az, hogy a tárlaton szereplő tárgyak többsége a közelmúltban készült, tehát nem a műtárgyak kategóriájába volt sorolható. Így például alkalom nyílt arra, hogy egy-egy maszk mögé bújva tapasztalják meg az érdeklődők azt, mi kerül, vagy éppen nem kerül egy busó látóterébe. S ugyanígy próbálhatták ki azt is, hogy milyen hangon szólalnak meg a különféle kereplők, s kelthették életre a tárlatot e jellemző farsangi zajkeltő eszköz által. Helyet kapott a kiállításban továbbá két olyan vitrin is, amely a gyermekprogramok, ismeretterjesztő foglalkozások, vagy tárlatvezetések alkalmával kitárult, így akár a tollas buzogány összerakására is kísérletet lehetett tenni. Látvány tekintetében pedig igazán különleges élményt nyújtott az, hogy a fotókat különböző nagyításokban, és egyfajta installációs elemként is használták a rendezők (pl. nagy méretű épülethálóra nyomtatva, vagy egészalakos körbevágott kartonfigura formájában).

A leglényegesebb változást azonban az jelentette, hogy e tárlattal kezdődően indult útjára a csoportos tárlatvezetések sorozata. Ezzel az új tevékenységgel a Hagyományok Háza célja, hogy teljesebben és részletesebben mutassa be az adott anyagot, és a kiállított tárgyakhoz érdekes és az azok megértését segítő ismeretekkel gazdagítsa a látogatókat.

2019 februárjában a *Poklade* kiállításához kapcsolódóan Répásy Zsolt, a tárlaton megtekinthető fényképek készítője, valamint Szabó Zoltán és Kalina Veronika, a kiállítás rendezői kalauzolták a látogatókat saját élményeiken, egyéni történeteiken és személyes tapasztalataikon keresztül, hiszen mindhárman sok éve foglalkoznak már ezzel az érdekes és lenyűgöző farsangi szokással.

A tárlatvezetések pedig azóta is rendszeresek, s mindig az adott kiállítási anyagokhoz kapcsolódnak, nemcsak a Budai Vigadóban, de a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumban is.

KALINA VERONIKA
a kiállítás kurátora

A rítustól a fesztiválig

A megújult Hagyományok Háza kiállítótermében 2019 farsangi időszakában nyílt meg a mohácsi busójárás napjainkban átélhető formájáról szóló kiállítás. A magyarországi farsangi népszokások közül a leglátványosabb, mára a legismertebb és a legtalányosabb ez a télvégi eseménysor. A hazai és a nemzetközi néprajzi szakirodalomban hosszú időn át volt és maradt kedvenc téma a

farsang: mivel a naptári dramatikus szokások közül ez az egyetlen olyan, amely nem kapcsolódik a katolikus vallás ünnepeihez. A török kiűzése után a Balkánról több hullámban betelepülő etnikai csoport, a sokácok busójárása ebbe a kategóriába tartozik. A farsangi alakoskodásra vonatkozó adatok a 18. század végéről származnak, amelyek szórványosan a későbbi századokban is megjelentek. A néprajzi felfedezése óta, amit Ernyei József 1908-ban megjelent tanulmánya jelent, több írást is szenteltek a busójárásnak, mivel az dramaturgiájában, eszközeiben alapvetően eltért az országban ismert más télvégi szokásformáktól. (A róla szóló irodalmat illetően lásd: Gyánti István–Kiss Zoltán: *A mohácsi busójárás bibliográfiája. (1862–2014)*. 2015, Pécs, Csorba Győző Könyvtár.)

A termékenységvarázslásként értelmezett archaikus elemek – pl. a házaknál az udvar jelképes felszántása, a nemi szervekre utaló kellékek mutogatása stb. – mellett éppen a *fűzfából faragott, valamikor állatvérrel színezett, szarvakkal és kifordított birkabőr fejfedővel ellátott maszk az, ami a mohácsi busójárás megkülönböztető jegye*. Be kell vallanunk, hogy nagyon életerős szokásról van szó, hiszen megszűnéséről az elmúlt évszázadban már többször is olvashattunk. A szokás újjáéledéséhez többször is hozzájárult a kívülről érkező érdeklődés a turizmus szervezői, néprajzos kutatók, filmesek részéről. A minden kétséget kizáró, autentikus ősfarmáról nincs tudomásunk, hiszen a megfigyelők a maguk szűrőjén át látták és láttatták az eseményeket, amelyek időtől időre megújulva, elemekben egyre gazdagodva játszódtak le a farsang végén. A kortárs tudományos kutatást éppen az foglalkoztatja a leginkább, hogy egy népszokás hogyan követte a társadalmi változásokat és hogyan maradt meg mégis egy közösség sajátja.

A Hagyományok Háza mai maszkfaragók munkásságának a színes és mozgalmas bemutatásával ad támpontot a kérdés megoldásához. A kiállítás kurátora, Kalina Veronika és a társrendező, Szabó Zoltán nem most ismerkedett meg a témával. Kalina Veronika *Maszkfaragás Mohácson egykor és most* címen már 2010-ben megírta az ELTE Folklore Tanszékén a néprajz alapszakos záródolgozatát. Jól ismeri az alkotókat, a munkájukkal kapcsolatos véleményeiket és a maszkok használatát is. Biztos kézzel választotta ki tehát a legkiválóbb mesterek műhelyeiből a technikailag változatos módon kivitelezett busómaszkokat, amelyek mellett a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumból és egy magángyűjteményből származó régebbi változatok is szerepelnek. Így az időben történt változásokat, a népi iparművészet rangjára emelkedett faragók tudását, lényegében egy új műfajt sikerült bemutatni. A maszkok mellett a farsangi busójárást idézik meg a viseletbe öltöztetett figurák, az európai összehasonlításban is egyedi hangszerek: a dudák, a kolompok, a fabuzogányok, még a fazekas korsók is.

A kiállítási anyag válogatásában, értelmezésében és elrendezésében a zenei részért kiemelten felelős néprajzkutató, a népzene kiváló művelője, a „busó dudás”-nak is nevezett Szabó Zoltán is részt vett. Őt elméletileg és gyakor-

latilag is évtizedek óta foglalkoztatja a duda, Mohácson is gyűjtött és ott tanult meg például a kiállításon is szereplő *gajdén* játszani. A dudáról két könyvet is publikált, a különféle együttesek tagjaként dudajátékával pedig lemezeken és koncerteken is népszerűsíti, elsősorban a délszláv népzene.

A kiállítás ötletesen elhelyezett tárgyainak szenzációsan, azaz az érzékekre erősen ható látványa kiegészül a falakon megjelenő képekkel: a *National Geographic* magazinban is többször publikált fotós, Répásy Zsolt a mai maszkfaragók műhelyeiben, illetve az ünnepi napok során készült fényképeivel és az 1990-ben Mohácson elhunyt festőművész, Kolbe Mihály grafikáival. A Magyarországi Horvátok Szövetsége szívességéből a műtárgyak és műfajok sorát Szuresik János festőművész *Kóló* című, 1970-ben készült festménye gazdagítja.

A posztamenszerekre helyezett busómaszkok önmagukban is műtárgy értékűek, a körjük csoportosított szokástárgyak révén pedig megidéződik az a jelentésmező, amelyet a busójárás a gyakorlatban fejez ki a maga sajátos nyelvén. A fénykép, a grafika, a festészet bevonása a kiállításba további művészeti és kulturális távlatokat nyit ki.

Minden kiállítás-rendező számára kérdéses az, hogy a látogató a tárgyakon kívül még mennyi és milyen információt igényel? A két rendezőnek sikerült megalapozott tudásukat a feliratokban röviden, tömören megfogalmazni, amivel jól egészítik ki a maszkokra és alkotóikra, valamint a busójárás elemire és összességére vonatkozó ismereteinket. (Meggjegyezzük, hogy alkalmanként szakvezetés is segíti a látogatókat a tájékozódásban.)

A mohácsi busójárás szokása 2009-ben felkerült az UNESCO szellemi kulturális örökség reprezentatív listájára, 2012 óta pedig a hungarikumok tárárt gazdagítja.

A népszokások felfedezése óta a néprajztudomány és időről időre a művelődéspolitikai is foglalkozott a magyar kultúra részét képező paraszti hagyományok megőrzésével. Ennek a folyamatnak a mai formája az ún. *örökség-élesztés*, amelynek célja a hagyomány gyakorlásának közösségi megerősítése. Mohácson, úgy látjuk – a kiállítás is ennek a bizonyítéka –, hogy a busójárás már nemcsak egy néprajzi csoport kalendáris ünnepe, hanem Mohács város minden lakójáé, hiszen ma már több száz busó vesz részt az események előkészítésében, szervezésében és megvalósításában. Név szerint is ismerjük a hangadó személyeket, a busó csoportok tagjait, a maszkfaragókat. A busó tudat individualizálódott, ám a szokásban való részvétel mértéke szerint – az aktív alakítótól a passzív szemlélőig – több szinten teremt közösségeket. A kiállítás ezt az élő szokást idézi meg – a tévedéseket is tisztázó felelősséggel.

VEREBÉLYI KINCŐ

* * *

ALMA MATER

Huszonöt éves a kulturális antropológia oktatása Miskolcon

2018. november 24-én ünnepelte a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszéke a kulturális antropológia miskolci oktatásának 25. esztendősi jubileumát. A rendezvényre Miskolc-Egyetemvárosban került sor.

A rendszerváltást követően a hazai társadalomtudományi oktatási gyakorlat szemléleti módosulása tette lehetővé, hogy az egyetemi képzésben teret nyerjen ez a másutt már százéves múltú visszatekintő diszciplína. A kulturális antropológiának ezt megelőzően Magyarországon intézményi rendszere, szaktudományi elismertsége és publikációs fóruma sem alakult ki. A szak oktatására 1992-ben a Miskolci Egyetemen önálló tanszék jött létre (Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék névvel), ahol Kunt Ernő kezdeményezésére megindult az önálló kulturális antropológia szakos képzés. Érdekes adalék, hogy a tanszék hivatalos megnevezésében az alapítástól kezdve évekig nem az *antropológiai*, hanem az *antropológia* szóalak szerepelt. Ennek az oka egy hibásan kitöltött ügyirat volt. A hibát a soron következő akkreditációs eljárás orvosolta.

1993-ban kapta meg a Miskolci Egyetem a jogot a szakindításra, s az év szeptemberében fogadta a tanszék az első, saját hallgatóit. A képzés sikerrel és jelentős hallgatói érdeklődés mellett, egyszakos önálló diplomát adó keretben indult meg. 1998-ban Miskolcon alapképzési formában levelező tagozaton is beindult az oktatás. 2002-től módosult az addig fejlődő, erősödő szak felsőoktatási pozíciója. A felsőoktatási törvény a kulturális antropológiát – a bölcsészszakok nagy többségével párhuzamosan – a társított képzésre kötelezett szakok közé sorolta. Az adminisztratív intézkedés ellenére a szak iránti érdeklődés az új helyzetben sem csökkent, amit a keretlétszámot tekintélyesen meghaladó jelentkezők szakválasztása messzemenően igazolt.

A „*bolognai folyamat*” részeként a kulturális antropológia bekerült a 102 alapszak közé. Miskolcon 2006-tól megindult – az országban egyedüliként akkreditálva – a kulturális antropológia alapképzési (BA) szak oktatása nappali és levelező tagozaton egyaránt. A Miskolci Egyetem BTK szintén sikeresen akkreditálta a kulturális antropológia mesterszak (MA) indítását, ennek eredményeként 2008-tól mindkét tagozaton – nappalin és levelezőn – beindult a képzés a mesterszakon is.

A Miskolci Egyetemen a kulturális antropológia szakot oktató Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék/Intézet megalapítása óta eltelt két és fél év-tizedben létrehozta a színvonalas képzéshez elengedhetetlen infrastruktúrát, továbbá széles körű szakmai kapcsolatrendszer alakított ki az egyetemen, a

városban és a régióban, munkakapcsolatba lépett a kutatás és a képzés területén a társintézményekkel az országon belül és a határon túl. 2016 óta egy kormányzati döntésnek köszönhetően szünetel a kulturális antropológiai alapszak működése, mesterszakon azonban mind nappali, mind levelező tagozaton folytat képzést a tanszék. Az alapszak újbóli, előrehaladott állapotban lévő akkreditációja jelenleg is zajlik.

*Illésné Kovács Mária dékán, Horváth Zita helyettes államtitkár
és Kotics József tanszékvezető az ünnepségen
(Fotó: Pusztai Gábor)*

A tanszék működése 2007 őszétől intézeti formában (Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet) történt. A Bölcsészettudományi Kar szervezeti struktúrájának átalakítását követően, 2017-től új intézetben (Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete) működik tovább a Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.¹

* * *

Az összejövetel az ünnepelt tanszék köszöntésével kezdődött. Először Horváth Zita, az Emberi Erőforrások Minisztériuma helyettes államtitkára, majd Illésné Kovács Mária, a Bölcsészettudományi Kar dékánja, végül Kotics József, a Miskolci Egyetem BTK Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézetének, illetve Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékének vezetője tartotta meg laudációját. Ezek után a hazai társintézmények és szervezetek vezetőinek és képviselőinek köszöntői következtek: A. Gergely András, a

¹ Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/intezet.php> [2019.01.07.]

Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke, Bálint Péter, a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Karának dékánja, Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója, Nagy Zoltán, a Pécsi Tudományegyetem BTK Társadalmi Kapcsolatok Intézetének és a Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék vezetője, és Szijártó Zsolt, a Pécsi Tudományegyetem BTK Társadalom- és Médiatudományi Intézetének vezetője szolt az ünneplőkhöz.

Kavecsánszki Máté, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja Keményfi Róbert, illetve a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke egyetemi tanára, Bartha Elek nevében mondott üdvözlőt. Tóth Arnold, a miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatója levélben, míg Peter Braun, a jénai Friedrich-Schiller Egyetem professzora – a Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék egykori vendégoktatója – videóüzenetben köszöntötte az egybegyűlteket.

*Kotics József az előadását tartja
(Fotó: Beregszászi János)*

Jelenlétével tisztelte meg a rendezvényt Balatonyi Judit, a Pécsi Tudományegyetem BTK Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszékének oktatója, Csák Csilla, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja, Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum nyugalmazott főigazgatója, Gáspár Csaba László, a Miskolci Egyetem BTK Filozófiai Tanszékének vezetője, Gyulai Éva, a Miskolci Egyetem BTK Ókortörténeti, Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékének vezetője, Jakab Albert Zsolt, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke, Jakab Nóra, a Miskolci Egyetem rektorhelyettese, Lovas

Kiss Antal, a Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Karának oktatója, Pozsony Ferenc, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem BTK Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, illetve a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének egyetemi tanára, Prónai Csaba, az ELTE Társadalomtudományi Kar Kulturális Antropológia Tanszékének vezetője, Pusztai Bertalan, a Szegedi Tudományegyetem BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék vezetője, Sárkány Mihály, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének senior kutatója, Szabó Árpád Tőhötöm, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem BTK Magyar Néprajz és Antropológia Intézet egyetemi oktatója, Tamás Péter, a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki és Informatikai Karának dékánhelyettese, Vargyas Gábor, a Pécsi Tudományegyetem BTK Néprajz–Kulturális Antropológia Doktori Program vezetője, és Viga Gyula, a Pécsi Tudományegyetem BTK Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszékének egyetemi tanára.

A tanszék alapító, illetve főállású volt oktatói közül sokan részt vettek a találkozón, így Biczó Gábor, Borsos Balázs, Borbély Sándor, Fejér Ernő, Gulyás Gyula, Lágler Péter, Páczelt Istvánné és Pozsonyi Márta.

A köszöntőket előadások követték. Kotics József *25 éves az antropológus képzés Miskolcon – A kunti örökség és a jelen kihívásai*; majd Biczó Gábor „*Cogitare necesse est*”, avagy mi történik a kortárs antropológiai elméletben; végül Nagy Károly Zsolt *Empicturement – Vizuális antropológiai dilemmáink* című előadása hangzott el. Az ebédszünet előtti csoportkép elkészítésére a fagyos idő ellenére is sokan vállalkoztak.

A délutáni program egykori hallgatók előadásaival folytatódott. Osgyáni Gábor *Periféria és emlékezet – Motivációk és antropológiai szemléletmód a területfejlesztés és a dokumentumfilm-készítés világában*; Darázs Richárd *Projektantropológia*; Hajdú Ildikó *Múzeum és antropológia*; Erős Barbara „*Hol az én terepem az életemben?*” – *A kulturális antropológia keresése*; Kántor Barbara *Alkalmazott antropológia: utak és dilemmák* címmel tartott előadást.

Nem maradhatott el az elmúlt negyedszázad örökre eltávozott oktatóira, s hallgatóira való rövid főhajtás sem. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara előtti parkban található Kunt-kopjafa előtt mécesst gyűjtöttak az emlékezők.

Ezt követően került sor a tanszék 25 évét szubjektív módon feldolgozó 55 perces interjúfilm vetítésére, melyben az intézmény kezdeti éveit meghatározó oktatók szólaltak meg: Bán András, Biczó Gábor, Borsos Balázs, Lágler Péter, Kotics József, Páczelt Istvánné, Piróth István és Pozsonyi Márta. A hosszabb, közel 3 és fél órás rendezői változat 2019 első hónapjaiban a tanszék Youtube-csatornáján² is látható lesz.

² <https://www.youtube.com/user/kvatmiskolc>

*Kotics József és az első, 1993-ban végzett évfolyam diákjai emlékeznek Kunt Ernő emlékoszlopa előtt
(Fotó: Beregszászi János)*

A jubileumra egy kötetet is megjelentetett a tanszék. A nagyalakú, 200 oldalas, részben színes kiadvány az alapítástól napjainkig terjedő időszak kemény adatait, tényeit szedte össze (*KVAT 25 – Tények Könyve. Tények és emlékek a Miskolci Egyetemen 25 éve oktató Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékről*). A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei 10. Miskolc, 2018, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék. ISBN: 978-963-358-171-1.). A kötetből megismerhetjük a tanszék rövid történetét, alapítójának, Kunt Ernőnek életútját, olvashatunk az intézmény mára már ikonikussá vált szimbólumáról, a labirintusról. Helyet kaptak benne az elmúlt 25 év szakleírásai éppúgy, mint a tanszéken valaha is oktatók rendkívül impozáns névsora, illetve az általuk tartott órák címei. Külön fejezetek foglalkoznak a tanszék tereptevékenységével. Megtalálható a kötetben a tanszéken született szakdolgozatok adatbázisa, a konzulensek és opponensek listája, a Tudományos Diákkör házi konferenciáin és az OTDK-n részt vett hallgatók munkássága. Megtudhatjuk például, hogy a tanszék fennállása alatt 858-an szereztek diplomát az intézményben. A tanszék végzett hallgatóiról több fejezet is megemlékezik. Így a tudományos fokozatot szerzett, s az önálló kötetet bíró miskolci antropológusok is szerepelnek a kiadványban. Az intézmény rendkívül színes élete – a tanszékhez köthető dokumentumfilmek, a rendezvényei, konferenciái, szaknapjai, a műhelybeszélgetések, könyvbemutatók, filmvetítések, a tanszék kiadványainak felsorolása – nagyobb tematikus egységet képez. De

szó esik a diákhagyományokról, felvételi „aranyköpések”-ről, illetve a tanulmányi kirándulásokról is, s megismerhetjük a Miskolci Egyetemen hagyományos tanszéki emlékkorsókat, emlékpoharakat is. Jubileumi emlékpohárral koccinthatnak a látogatók is.

Az estébe nyúló délután kötetlen formában a tanszék területén folytatódott. A vendégek megtekinthették az elmúlt 25 év történetét felölelő, több mint 1100 fényképet tartalmazó fotókiállítást. Külön kiállításrész foglalkozott a végzett miskolci antropológusokhoz köthető civil szervezetek, kezdeményezések bemutatásával egy úgynevezett info-kiállítás keretein belül.

Az obligát pohárköszöntők után állófogadás, az ünnepi torta rituális megszegése, majd a közel kétszáz fős társaság oldott eszmecsereje, beszélgetése zárta a jubileumi napot.

A rendezvényt a Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék oktatói és alkalmazottai szervezték,³ hallgatói segítették.

R. NAGY JÓZSEF

* * *

³ Dobák Judit, Kotics József, Lajos Veronika, Molnár Ágnes, R. Nagy József, Simon Zoltán, Török Zsuzsanna, illetve Oláh Levente és Urbán Mihályné. A rendezvény moderátora Faragó László volt.

SZEMLE

Monográfia a káli-medencei lakóházzól

Lukács László: *A káli-medencei lakóház a Dunántúl népi építészetében. Das Wohnhaus der Káler Beckens in Westungarns Volksarchitektur.* Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2017. 367 o. Illusztrált. (Ezen belül 34 oldal terjedelemben egy összefoglaló jellegű, *Veränderungen der Volksarchitektur im Káler Becken im 18–20. Jahrhundert* című dolgozat, amely egy korábban, Turkuban bemutatott előadás írott változata.) *A Szent István Király Múzeum Közleményei*, A (tudományos) sorozat 52. szám. Sorozatszerkesztő: Kulcsár Mihály.

Lukács László különösen értékes táji monográfiával ajándékozta meg szak-tudományunkat, s azon belől a népi építészeti irodalmunkat. Nyolc, eredetileg Zala megyei, majd Veszprémhez átszatolt települést tárgyal a Káli-medence keretében. Ezek: Köveskál (az egykori mezőváros), Balatonhenye, Monoszló, Szentbékállá, Mindszentkállá, Kővágóörs, Kékkút és Salföld. Talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy Jankó János, Viski Károly, Vargha László és Vajkai Aurél korábbi különféle módszertani és szemléleti alapon végzett kutatásait monografikus igény-nyel a szűkebb táj keretei között igyekezett ideálisan kiteljesíteni. Az alaposra törekvő anyagbemutatót a helyi, családi, községi, megyei és a

regionális (egyháztartományi) történeti források vizsgálatával tette plasztikusabbá. Szakirodalmunk nagy nyereségeként könyvelhetjük el, hogy monográfusunk alapos összehasonlításokat végzett a tágabb dunántúli térségben, de emellett követendő módon fontos összefüggéseket tárt fel a közvetlenül szomszédos és hagyományosan is szerves kapcsolatokat tartó osztrák, szlovén tájak népével. A Káli-medencében folyt korábbi kutatások közleményeiből is megismerhettünk olyan népi szintű gazdasági és kulturális kapcsolatokat, amelyek a Balaton-felvidéki tájainkat, köztük a Káli-medencét az egykori örökös tartományi lakossággal összekötötték.

Már előljáróban ki kell emelnünk, hogy Lukács László könyvének jelentős pozitívuma, hogy a vizsgált táj falusi, földműves életformát folytató nemesi rétegeinek építészeti hagyatékát is nagyon tudatosan igyekezett dokumentálni, elemezni. A tájban otthonosak voltak a kurialista nemesek, egyes településekben meghatározó többséget alkottak. Mellettük jelen voltak a veszprémi, püspökségi szolgálatban állt, középkori múltú, egyházi, praedialista nemesek is. Nagyon is tudatosodnia kell bennünk annak, hogy a rendi kiváltság önmagában nem emelte ki a kedvezményezett személyt, családot a helyi tradicionális, rusztikus életformából, kultúrából. Olykor egy nagyobb főúri uradalom telkes jobbágya kedvezőbb anyagi helyzetnek örvendhetett, mint amilyen körülmények között élt nemesi diplomával rendelkező, ám aprózódott birtokán gazdálkodó falusfele. (Velem megtörtént, hogy a telkes jobbágyoknak a 19. század közepén kiépült utcáiban nagyon nívós és feltűnően egységes stílusban emelt, tágas keresztházait fényképeztem. Jellemző többek között, hogy az egykori jobbágyok fő utcai házaiban a szobák padlószintjét 2–3 lépcsőfoknyi feltöltéssel alakították ki. Az utcán délután kint üldögélő öregek megfigyelték, hogy az átalakított, modernizált épületeknek kevesebb figyelmet szenteltem. [Feladatom műemlékek felderítése volt.] „Segítségemre” siettek. „Ha régi házakat akar fényképezni, menjen a Nemesszerre!” – szólt tömören a jó tanácsuk. A szabályos úti falu jellegű főutcai épületsor után egy félreeső zugban könnyen megeltem a halmazos településű Nemesszert, egyetlen hajlékban voltak otthon. Az udvar szintje alatt három lépcsőfokkal lejjebb kialakított földes padlójú szobában beszélgettem a ház nemzeti urával.) A káli-medencei kismemesi családok hajlékai nem estek messze a szerényebb kúriák építő kultúrájától, de egész jellegükben nagyon is szervesen tárgyalhatók a népi építészet emlékével együtt. Mondhatnánk azt is, hogy épületeik nagyon is közel állnak a városok földész gazdái, a mezővárosok nagygazdái házához.

A kötet 173 oldalnyi első fele az összefogott bevezető, eligazító rész után a Káli-medence népi építő kultúrájának morfológiai bemutatását adja. Az alapos leírás különösen értékelendő nagy erénye, hogy nem egy előzetesen feltételezett típus sajátosságaihoz igyekezett bizonyítékokat gyűjteni, hanem a terepen, 1981-től megragadható emlékeinek gazdag változatait rögzítette, mutatta be és alaposan értékelte.

A tárgyalását szerzőnk a falazatok ismertetésével kezdte. Egyetlen kivételként megtalálta a favázás sövényfalú ház emlékét, de statisztikailag kétségen felül hosszú ideje már a helyi kövekből falazott házak voltak a meghatározóak. Az építések köveit a települések határbeli lelőhelyein a földből ásták ki, mondhatni gyűjtötték. Kötőanyagul helyben bányászott agyagból és az alapárkokból kitermelt földből kevert sarat használtak. A környéken is, de egyes káli-medencei községekben égettek meszet, és az igényesebbek mészhabarccsal falaztak. A helyi építők jól értettek a boltozáshoz is.

Lukács László alaposan felderítette a helyi építők által alkalmazott födémeket. Az első datált deszkafödém 1765-ből származott a ház hossz tengelyére merőleges mestergerenda feliratának tanúsága szerint. A vidék erdei sokáig elláthatták a lakosságot keményfa gerendának és deszkának valóval. Utóbb stájer, *hienc* fuvarosok, kereskedők fenyőanyagja is kelendővé vált. Gazdagon dokumentálta a helyi házak donga- és csehsüvegboltozatait, ami különösen az utóbbi típusnál igényes építetőkre vall. A mestergerenda keresztirányú beépítését az magyarázhatja, hogy a környék erdőire voltak kénytelenek hagyatkozni. Hiszen a folyóvizektől távoli vidék nem vehette igénybe a tutajozással forgalmazott szálasabb faanyagot.

A tetőszerkezet alaptípusa ollóágasos szelemenés volt. Gyakori, hogy a szelement az oromfalakkal párhuzamosan a tetőtérben épített harántfalakkal, *csipkefalakkal* támasztották alá. Olykor kimutatta szerzőnk, hogy jelentős átépítéseket, bővítéseket hajtottak végre, ami vendégszelemenek beépítésével is járhatott. Uralkodó típus az oromfalas nyeregtető, de ritkán kontyolt tetőkre, sőt, csonkakontyos tetőre is talált példát szerzőnk. Fedőanyagul a szomszédos balatoni térség nádját, és a helyi gazdaságból kikerülő zsúpot egyaránt használták. A feldolgozás nagy erénye, hogy a helyi közösségek és családok irathagyatékából bőven merített Lukács László. Így az adatközlők emlékezetét jóval meghaladó időtávlatba helyezhette megfigyeléseit.

A héjazat anyagában, technikájában térségünk megosztott volt. Éltek a nádazás lehetőségével is, de nem kevés számú zsúptetőt készítettek. A zsúp terjedésének kedvezhettek, hogy a vízrendezések, lecsapolások erősen csökkenthették a Balatonon kívüli nádasok területét. De érdemes figyelniük Takács Lajos kutatásaira, aki a Balaton közelében fekvő Batthyány-uradalom erdővédelmi intézkedéseinek következményeit is felderítette. Az uradalom a szarufás, taposott szalmafedést betiltotta. A Batthyány családtagok levelezéséből kiderült, hogy az érintett lakosság az intézkedés bevezetése időszakában még nem ismerte a zsúpkötést, a zsúppal való fedést.

A könyv kiválóan feltárta a tüzelőberendezések emlékéanyagát. A külső fűtésű kályhák a Káli-medencében párhuzamosan voltak jelen füstös konyhakkal (ami miatt a lakószobákat külön bejárattal építették) és szabadkéményes, pitvaros előterű konyhakkal. (Ebben az esetben a szobák mindég a pitvarból nyíltak.) Gondosan feltárta Lukács László a konyhai sütőkemencék változatait, bemutatta azt a fejlődést, amely a mászókéménybe kötött takaréktűzhellyel, sütővel egybeépített kemencékig vezetett. Az alakulás menetét a belső fűtéssel működtetett cserépkályhák megörökítésével egészítette ki.

Gazdag fejezetet olvashatunk a lakóházak külső megjelenéséről. Jankó János, Herman Ottó gyűjtéseitől a tájban lakó Somogyi Győző grafikáiig, és a műemléki felmérésekig széles rajzi adatbázisra épített, amit kiváló fényképeivel egészített ki. A vakolatdíszektől a tornácok változataiig terjedt a figyelme. Alaposan ismerteti a kétpilléres, bejáratokat védő, előreugró tornácokat is. A variánsok lelkiismeretes számbavétele megvédte szerzőnket a régi irodalom

mindenáron, prekonceptciós „típus keresésének” hibáitól. Tájai társadalom erős tagoltsága is magyarázhatja a gazdag variáncssorozatot, illet tárhatott az olvasói elé. Sajnálattal kellett tapasztalnunk, hogy a régebbi szakirodalomból ismert nevezetes, különösen értékes káli-medencei épületek egy része elpusztult, vagy méltatlanul leromlott, ami a népi műemlékek gondozásának súlyos hiányosságaira utal. Lukács László igyekezett dokumentálni a pusztuló értékeket is.

A morfológiai bemutatást az alaprajzi változatok elemzése zárja. Már utaltunk arra, hogy a tornácról, az ereszaljról külön-külön nyíló lakórészek alaprajza mellett szép számmal jelen vannak a pitvaron át megközelíthető szoba–konyha–szoba, esetleg –kamra alapsejtek, amelyekhez más gazdasági rendeltetésű helyiségeket is csatolhattak. Az egymenetű alaprajzokat tehetősebb építetők oldalkamrákkal, benyílókkal egészítették ki. Ebben az alaprajzok kétmenetűvé válásának lehetősége is felkínálkozott. Ennek együtt kellett járnia az utcai homlokzat háromtengelyűvé bővítésével. Itt meg kell jegyeznünk saját tapasztalataink alapján, hogy az oldalkamrák, benyíló, amint arra 17. századi erdélyi és akár hegyaljai falusi, mezővárosi analógiák utalnak, már a faépítkezés korszakában is gyakorivá válhatott.

Nagy lelkiismeretességgel igyekezett Lukács László a Káli-medencében fellelt jelenségek, sajátosságok szélesebb dunántúli párhuzamait meghatározni. Gazdag illusztrációs és irodalmi apparátussal kis híján száz oldalas elemzéssel ajándékozta meg szakirodalmunkat. Figyelme az egykori uradalmak korai, történeti épületeitől olykor városi párhuzamokig is eljut. Erényének tarthatjuk, hogy látóköre az egykori parókiák egyházi épületegyütteseire is kiterjed. Bennünk csak az vetődik fel, hogy a geográfiailag definiált tér történetileg, néprajzilag is érvényes kereteket jelenthetett-e? Egyetlen mozzanat: a református egyházszervezet Dunántúli és Dunamelléki egyházkerületének határai a kelet- és a dél-dunántúli tájakat kimetszik a geográfiai Dunántúlból. Az egyházkerületi szerveződés sok évszázadon át kialakult kistáji együttműködésen, kapcsolatrendszeren alapult. Nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy a Kisalföld északkeleti építőkultúrájának bizonyos elemei a Sió és a Sárvíz völgyéig követhetőek. Magam is tapasztaltam, hogy a Kisalföld geográfiailag definiált határai és a népi építészet sajátos jelenségei nem igazán esnek egybe. Lényegében nem igazán a térbeliség a meghatározó, hanem a sajátos, a tájak határaitól sokszor függetlenül érvényesülő történeti, társadalmi alakulásmenet a döntő.

A kötet tárgyalását Lukács László utószóval zárta le. Ezért is hálásak lehetünk, hiszen a kutatás kezdete és a kötet közzététele között 28 év telt el. Ez a közel 3 évtized teljes tudománytörténeti periódust is jelenthet, de bizonyosan magát a kutatandó objektumokat is megváltoztathatta ez a politikátörténeti fordulatokban gazdag korszak. Mondhatni, a táj hajdani földműves (kisnemes, gazda/polgár) rétegeit és helyi hagyományos közösségeit is szinte felszámolta az ismétlődően gazdasági változásokkal együtt járó, földrengésszerű politikai

átalakulás. A műemlékvédelem minden értékmentése, erőfeszítése ellenére a számunkra pótolhatatlan emlékanyag jelentős hányadát nyomtalanul elsöpörte sok váratlan fordulat. Lukács László helyesen utalt arra, hogy ebben tudatos, tervezett politikai intézkedések játszottak el nem hárítható szerepet. Némi reményt jelent, hogy értelmiségiek, alkotó művészek, akár külföldi építészek is tudatosan törekszenek az elhagyott értékes hajlékok megszerzésére, korszerű helyreállítására, új életre keltésére. Szívesen alakítják át a helyi népi építészeti objektumait üdülőkké.

Mivel a kötet eredeti kéziratát 1989-ben kandidátusi értekezésként fogalmazta meg szerzőnk, természetesnek tarthatjuk, hogy opponenseinek (Barabás Jenőnek és Füzes Endrének) adott válaszait is közölte. Ez sok tekintetben eligazítást is ad, milyen tényezők határozták meg monográfiája témakörét, hiszen a Káli-medencét kutató munkacsoport tagjaihoz, azok sajátos feladatvállalásához alkalmazkodnia kellett. A kötet 19 képpel felvillantja a kutatótársakkal való csoportos gyűjtőmunka, az első konferencia, bemutatás mozzanatait is. Két kép utal arra, hogy a kutatók Sebestyén Gyula emlékét odaadással ápolták.

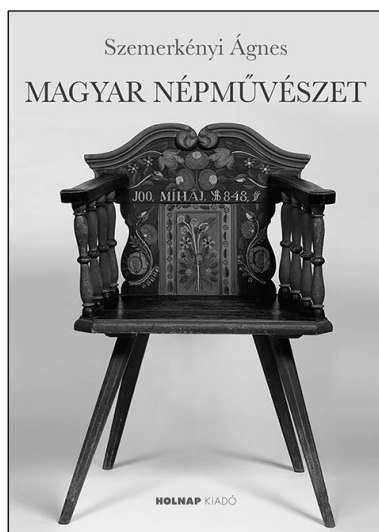
A tárgyalást gondosan megfogalmazott, jól hangsúlyozott összefoglalás teszi teljessé. A kötetet 34 oldal terjedelemben, *Veränderungen der Volksarchitektur im Káler Becken in 18–20. Jahrhundert* címmel német nyelvű tanulmány teszi teljesebbé, ami bizonyosan jó szolgálatot tesz, hogy a hazai emlékanyag szervesülhessen az európai szaktudomány köreibe is. Szerzőnk tekintélyes irodalmi apparátust állított össze.

A recenziót egyetlen, nem a kötetre vonatkozó bírálattal kell zárnom. Ez nem Lukács László lelkiismeretes kutatásaival, hanem a hazai etnográfia tudományszervezésével kapcsolatos. Nevezetesen Lukács Lászlónak sem adott meg, hogy a szokványos adatközlői beszélgetéseken, az emlékanyag leírásán és fényképes dokumentálásán túl a terepen okmányyszerű hitelességgel, akár a rekonstrukció lehetőségét is biztosító pontossággal műszaki rajzi felméréseket végeztesen vagy végeztethessen, ahogy ezt valaha Vargha László javasolta. Lukács László nagy gondossággal gyűjtötte össze a különféle helyeken archivált, közölt rajzokat. Ezek felfogása, műszaki és rajzi kivitele nagyon esetleges. Pedig az illetékesek figyelmét már az 1960-as évek végétől ismételtelen nagy nyomattal erre az el nem halasztható történelmi felelősségű feladatra felhívtuk. Hiába mutattunk rá, hogy az emlékanyag a kollektivizálás óta fokozott gyorsasággal pusztult. Népi építészeti emlékeink pedig pótolhatatlan egyetemes és nemzeti értéket képviselnek. Hálásak lehetünk Lukács Lászlónak, hogy a korlátok ellenére kiváló tudományos munkával gazdagította szaktudományunkat. Érdemes lenne jobb nyomdai feltételek mellett, reprezentatív nyomdai kivitelben is (akár idegen nyelven is) válogatást adni a számba vett emlékanyagról.

FILEP ANTAL

Új „Magyar népművészet”

Szemerkenyi Ágnes: *Magyar népművészet*. Holnap Kiadó, Budapest, 2017. 289 o.

A magyar néprajztudomány legjelesebb, a tudomány és az ismeretterjesztés céljait szolgáló, a tudományág társadalmi hasznosságát legjobban tükröző hagyományát követi Szemerkenyi Ágnes legújabb, 2017-ben megjelent, *Magyar népművészet* című kötete. A szerzőt a szólások, közmondások, az irodalom és folklór kapcsolata stb. terén végzett alaputatásai, e téren elért eredményei alapján a hazai néprajztudomány klasszikusai között tarthatjuk számon, ezért sem meglepő az, hogy ezúttal a folklór és a népköltészet által ugyan átszőtt, ám mégiscsak önálló területként kezelt, a tárgyi néprajzhoz tartozó népművészet területén alkot kimagaslót, maradandót.

A kötet műfaját és célját tekintve jól beleilleszkedik a szerző korábbi művelődéstörténeti művei sorába (lásd pl.: *Élet falun*. Budapest, Athenaeum, 1986; a Kósa Lászlóval közösen írt, számos kiadást megélt *Apáról fiúra*. Budapest, Móra Kiadó, 1973. stb. kiadványok). A nyolc fejezetből álló, gazdag képi illusztrációt tartalmazó, tehát vizuálisan is pazar kiadvány a népművészet tárgyait azok térbeli elhelyezkedésük, azaz *helyük* szerint mutatja be, az egyes tárgyak ismertetését alárendelve a tárgyakkal való *együttélés* bemutatásának. E sajátos eljárás következménye, hogy a tárgyakkal kapcsolatos, elviekben „száraz” ismeretek egymásutánisága végül egy regényes olvasmányá, a népművészet „regényévé” szerveződik. A *közösségi* terekhez tartozó népművészeti (leg is jegyzett) alkotások (templom, temető, útszéli kereszt) bemutatását a *családi* élet színtereit behálózó tárgyak (kapu, lakóház, szobabelső, konyha) ismertetése követi és a népművészet legszemélyesebb alkotásait jelképező *egyéni* tárgye gyűttesek (viselet, faragott és himzett tárgyak) sora zárja.

A bevezető (első) fejezetben a szerző a kötet tárgyát és műfaját határozza meg, a népművészet fogalmát és fogalomtörténetét, a népművészet korszakait, a téma kutatástörténetét és ismerteti a kötet felépítését. A proverbiumkutató Szemerkenyi Ágnestől nem meglepő, ám ezzel együtt is rendkívül találó eljárásnak tekinthető az egyes fejezeteket bevezető, mottóként is értékelhető szólások, közmondások idézése, amelyek a lehető legrövidebb, és legpontosabb formában fejezik ki az egyébként közel sem egyszerűen megragadható, értelmezhető jelenségeket, összefüggéseket.

A második fejezetben tárgyalt közösségi épületek, elemek: templom, temető, fejfa, sírjel, harangláb, kegyesbrotok, kálváriák stb. bemutatását átjárja „*A messzi harangnak későre jön hangja*” szólás komor, végkifejletét tekintve azonban mégis pozitív kicsengésű hangulata. Az egyéni alkotásokat bemutató utolsó fejezet mellett számomra ez a könyv legkedvesebb része, egyebek mellett a rendkívül gazdag és érdekes nyelvészeti, régészeti, művészettörténeti, történelmi, néprajzi ismeretet felsorakoztató komplexitása miatt – igaz, ez az eljárás a kötet egészére nézve is érvényes.

A kerítés, a kapu, a székely kapuk, a házak bemutatását tartalmazó harmadik fejezetet a „*Ritka madár fészek nélkül*” mondás nyitja meg. A tárgyak és a szólás összecsengése itt nem kíván magyarázatot. A szerző történeti előzmények, táji különbségek, korszakok és „divathullámok” mentén ismerteti a legapróbb részletekig az ember életterének legfontosabb alkotását: az otthon és annak helyét a helyi épített környezetben.

A szobabelső, valamint a benne fellelhető bútordarabok (asztal, pad, szék, tükör, ágy, ládák stb.) bemutatását ismét csak találó mondás alapozza meg: „*Egy a szoba a kemencével*”, ami a családi tűzhely metaforikus kifejezése, a családi élet/az otthon melegségét, egységét és erejét jelképezi (105. oldal).

Elsősorban ide, a háztartás kellékei közé kapcsolódik az ötödik fejezetben ismertetett tárgyegyüttes: a konyha és edényei: a fazekak. A fejezet – amint annak mottója: „*Cserepén ismerem, minemű fazék volt*” is mutatja – voltaképpen a fazekasság történetét tekinti át, és pedig a kutatás által meghatározott táji tagoltság (Közép-Tisza, Közép- és Dél-Alföld, Erdély, Dunántúl, Felföld, Felső-Tisza) szerint/mentén. Technikák, formák, minták, színek, funkciók stb. jellemzők alapján rendszerezi és ismerteti a népművészet legváltozatosabb, az előállított tárgymennyiség tekintetében leggazdagabb területét.

A könyv utolsó két fejezetében az egyéni, a személyiséget leginkább tükröző népművészeti tárgyak ismertetésére kerül sor.

A *népviselet* áttekintését nyújtó hatodik fejezet az előző rész struktúráját követi: a tárgy kutatástörténetét, a viselet egyes elemeit, táji sajátosságait, az életkori jellemzőket mutatja be, végül – ahogyan a fejezet mottója is jelzi: „*Szakadjon a ruha, maradjon az ura*” – a viselethez való viszonyulást. Az alkotói vágy kibontakozásához nyújt lehetőséget a faragás és a hímzés, amely egyszersmind a kötődés, a szerelem tárgyi megnyilvánulása is.

A két területről a kötet záró, utolsó fejezetében olvasunk. „*Hasznos munkának nincsen fáradsága*” tartja az idézett mondás, amely ebben a kontextusban az ajándékozás okozta öröm kifejezése. A díszített, a használók által is nagyobb becsben tartott faragott tárgyakról (pl. pásztorfaragások) több mindent tudhat a szakma. Ugyanígy, a hagyomány által (szigorúan) megszabott határok között mozgó nők által készített hímzésekhez való személyes kötődés az oka annak, hogy e tárgyegyüttes szakmai dokumentáltsága szintén jó.

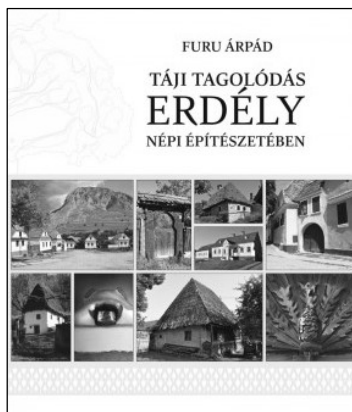
A könyvet a szakirodalom legfontosabb tételeinek sora, a képeket magyarázó jegyzetek, valamint a helymutató zárja. A szerző munkáját Szegedy-Maszák György és felesége, Holló Valéria emlékének ajánlotta.

A kötet számos erénye közül itt csak a legfontosabbat emelhetjük ki, ez pedig a szerzői stílus, a tárgyat megközelítő, azt megszólaltató sajátos/egyedi módszer/szemlélet. A szerző a kutatás- és művelődéstörténet együttes mozgósítása, a jelenségek bemutatása terén tanúsított kiegyensúlyozottsága révén a téma kutatástörténetében egy olyan perspektívát nyitott meg, ahonnan a lehető legtisztább, az arányosság mértékét kiválóan megvalósító és tükröző láttelep figyelhető meg a (Kárpát-medencei) magyar népművészetnek. Tegyük hozzá, nem is mellesleg, a szerző személyes szimpátiájának is hangot adott, ami pedig a tudományos szintézist még hitelesebbé teszi. Végül: a népi kultúrára, egyes területeinek a kutatására általában is érvényes tudományos igazságokat vet papírra akkor, amikor a kazettás mennyezetek kapcsán úgy fogalmaz: „*bár voltak előzmények, s olykor kimutathatóak a mintakönyvekből átvett motívumok és formák [...], az soha nem másolás, soha nem szolgai utánzás, hanem mindig a fantáziadús újraterejtés eredménye*” (45. oldal). A magyar néprajztudomány újabb sikerkönyvét a legnagyobb haszonnal azok forgathatják majd, akik tudományos és esztétikai élményben egyszerre kívánnak részesülni.

IANCU LAURA

**Furu Árpád „Táji tagolódás Erdély népi építészetében”
című könyvének bemutatója
(Kolozsvár, 2018. március 8.)**

Furu Árpád: *Táji tagolódás Erdély népi építészetében*. Exit Kiadó–Teleki László Alapítvány, Kolozsvár, 2017. 416 o., 735 kép, 8 térkép.

Tekintélyes tartalmú és terjedelmű kötet bemutatására tekintélyes számú hallgatóság gyűlt össze a Kriza János Néprajzi Társaság előadótermébe.

Az A4-es formátumú kötet 416 oldal terjedelmű, 735 képet, 8 térképet tartalmaz. Az első két fejezetre kiterjedő bevezető oldalakat 6 fejezetben, közel 200 oldalon Erdély népi építészetének morfológiai leírása követi. Megismerjük a településszerkezeteket és a telekhasználatot, a lakóházak alaprajzi elrendezését és tüzelőberendezéseit, az épületszerkezeteket,

a homlokzatok kiképzését, a házak formai megjelenését, az udvar épületeit és a térelválasztókat, a kapukat, kerítéseket. Nemcsak a magyar népi építészeti jelenségeit dolgozza fel, hanem, a címének megfelelően, az Erdélyt benépesítő összes etnikumét. Erre amiatt is szüksége volt, mert a források egyenetlenek és így nagy nehézséget okozott a táji tagolódás hiteles megállapítása, bemutatása. A leíró rész hallatlanul adatgazdag, nemcsak a szakirodalom alapos ismeretéről tanúskodik, hanem arról a hatalmas terepmunkáról is, amellyel a szerző ezt kiegészítette. A népi építészeti kutatásának ezt a két forrását a történeti adatok bőséges használata egészíti ki, az ismertek – a Szabó T. Attila, B. Nagy Margit és Benkő Elek által feltártak – mellett az ebből a szempontból kevésbé ismert, a 18–19. század fordulóján készült unitárius egyházlátogatási jegyzőkönyvek ide vonatkozatható adatai újdonságnak számítanak.

A kötet második része, a IX. fejezet és az *Összegzés*. Erdély népi építészetének táji tagolódást, ennek idő- és térbeli alakulását egy módszertani újítással, a „népi építészeti változók” segítségével állapította meg. Módszertanilag éppen az egyenetlen forrásanyag miatt van erre szüksége. A matematikai modell első pillantásra túl merevnek tűnik, mint ahogyan a klaszteranalízisek is (Harkai Imre kézi, Borsos Balázs számítógépes), de a változók minősítésével, hierarchizálásával úgy tűnik, egy rugalmasabb és eredményes analízist tudott elvégezni. Leírja az egyes tájak jellemzőit, a nagy építészeti régiókat: a közép-erdélyi pitvaros házövezetet, a kelet-erdélyi ereszes ház övezetét, azaz a Székelyföldet, az észak-erdélyi kemencés-lakószobás házat és végül a magashegyi kamrás ház övezetét. Ezeken belül a kistájakat ismerteti, az ismert és kevésbé ismert régiókat.

A kötetet 735 kép illusztrálja. Egy részük a szakirodalomban eddig nem, vagy alig ismert forrásból származik, mint például Téglás István fényképhagyatéka az 1900-as évek elejéről, vagy Vuia Romulusnak az Erdélyi Néprajzi Múzeumban őrzött, a magyar kutatás által kevésbé ismert képei. És természetesen a szerző saját fotói – melyek egyben nagy terepismeretének bizonyosságai.

A bemutató során, melyet Jakab Albert Zsolt, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke vezetett le, előbb Kelemen Hunor, az RMDSZ elnöke szólt. Mint elmondta: „*Furu Árpádtól az utóbbi évtizedekben megszokhattuk, hogy ha valamihez hozzányúl, azt alaposan teszi, nem aprózza el, végiggondolja, pontosan kutatja.*”

A munka alapos ismeretéről szóló üdvözlete után ketten méltatták és mutatták be a kötetet. Pozsony Ferenc akadémikus, a szerző 2015-ben sikerrel megvédett doktori értekezésének témavezetője, aki többek között kiemelte, hogy az építész Furu Árpád az eredeti végzettségéből adódó kutatási megközelítés mellett néprajzusként azt is figyelembe vette, hogy az épületeket „*emberek tervezték, építették és használták*”. Úgy értékelte, hogy „*Kós Károly munkássága és eredményei után Furu Árpád mérnök úr szintézise szakmánk kiemelkedő színvonalú és jelentőségű teljesítménye.*”

Balassa M. Iván mindenekelőtt azt méltatta, hogy a szerző kutatásait és természetesen feldolgozását nem korlátozta Erdély magyar lakosságára, hanem az egymással kölcsönhatásban élő etnikumokat, a románokat, a szászokat és a németeket is vizsgálta. Szólt a megértést segítő bőséges illusztrációs anyagról, a nyolc térképről, melyek segítségével akár az egyes falvak esetében is megállapítható a táji hovatartozás.

A méltató és kérdéseket felvető hozzászólások, a Tokos Zenekar játéka Bárdos Réka népdalénekes közreműködésével tette teljessé és igazi ünneppé a bemutatót.

BALASSA M. IVÁN

* * *

IN MEMORIAM

A magyar néprajztudomány „tiszteletbeli magántanára” Emlékezés Dienes Erzsébetre

Mély fájdalom kísérte a hírt, hogy Dienes Erzsébet nyelvtörténész, néprajzkutató, gyémántokleveles középiskolai tanár, aki 1975 óta volt a Magyar Néprajzi Társaság tagja, 2018. május 21-én, életének 84. évében eltávozott tiszteletlői, tanítványai köréből.

A debreceni Dóczi Leánygimnázium diákjának (1945–1949) nyelvi tehetségére már tanára, a finnugor nyelvész Kopányi Mária felfigyelt, és mindvégig segítette egyetemi tanulmányai, majd tudományos pályája során. Dienes Erzsébet a szolnoki Varga Katalin Gimnáziumban tett sikeres érettségit követően a Szegedi József Attila Tudományegyetemen Nyíri Antal professzor tanítványaként végleg elköteleződött a nyelvtörténet, illetve annak egy életre meghatározó kutatási területe, az *Érdy-kódex* nyelvtörténeti sajátosságainak vizsgálata, továbbá a *Müncheni Kódex* szótárának anyaggyűjtése mellett. Kutatási eredményeit nemzetközi és hazai konferenciák előadásain, kivételesen értékes publikációkban ismertette.

Néprajzból szintén Szegeden, Bálint Sándornál doktorált. Mint Szikszai György református püspök ükunokája, néprajzi kutatásait elsősorban a vallási néprajz tárgykörében folytatta, tanulmányai jelentős számban kapcsolódtak Kunhegyes egyháztörténetéhez.

Röviddel a magyar-történelem szakos középiskolai tanári diploma megszerzését követően, 1958-ban Szolnok város második legrégebbi középfokú oktatási intézményének, az akkor már Vásárhelyi Pál nevét viselő közgazdasági szakközépiskolának a tanára lett... és nagybetűs tanára maradt 57 éven keresztül – bár közben tanított a Szolnoki Tanárképző Főiskolán és a Nagykőrösi Református Tanítóképzőben is.

Neve és tevékenysége Szolnokon összeforrt a néprajzi, honismereti gyűjtőmunkával. Több mint fél évszázadon keresztül vezette az iskola néprajzi-honismereti szakkörét. Diákjai a Magyar Néprajzi Társaság Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatára és a Szolnoki Damjanich Múzeum pályázataira több mint 200 pályamunkát küldtek be. Ezek mindegyike díjat, jutalmat, oklevelet nyert az évenkénti megyei és a kétévenkénti országos megmérettetéseken. (Az eredmények teljes körű felsorolása lehetetlen, mindössze azt emeljük ki, hogy pl. a 49. és az 51. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton (2006, 2010) az ő diákjai nyerték el az 1-4. helyezéssel járó valamennyi díjat, továbbá számos különdíjat, elismerést.)

A Magyar Néprajzi Társaság által 1974-ben *Sebestyén Gyula-émlékéremmel* elismert szakkör diákjainak dolgozatai elsősorban a Jászkunság történeti, néprajzi forrásait gazdagították. (A Damjanich Múzeum több pályamunkát megjelentetett a *Szolnok Megyei Adattár* sorozatban, illetve a *Múzeumi Levelekben* és a *Jászkunság* folyóiratban.) A középiskolás diákokkal felfedezte a szülőföld, a család értékeit. A kutatás iránti érdeklődés, a kutatások során megkövetelt szakmai igényesség valamennyiük számára már a felsőoktatás előszobáját, az arra való felkészülés lehetőségét jelentette. Dienes Erzsébet személyes példája meghatározó volt azon tanítványai számára is, akik egy életre elköteleződtek a néprajztudománnyal, illetve a pedagógushivatással.

Tudományos és pedagógusi munkáját *Ortutay-émlékéremmel*, *Szolnok Város Pedagógiai Díjával*, *Csete Balázs-émlékplakett* kitüntetéssel és *Honismereti Munkáért Emlékéremmel* ismerték el az évek folyamán, de számára a legnagyobb elismerést mindvégig tanítványai, néprajzos, nyelvtörténész kollégái szeretete, megbecsülése és egykori diákjainak szakmai sikerei jelentették.

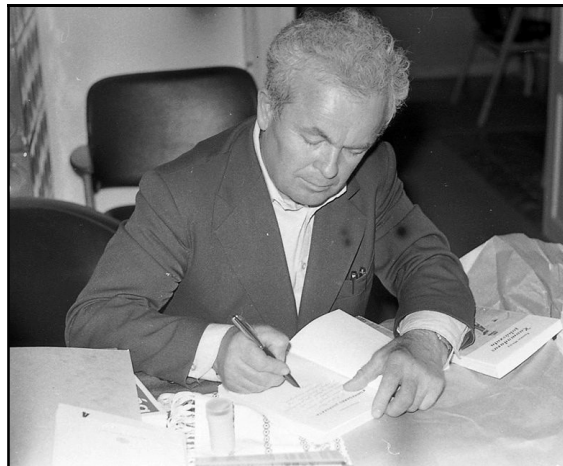
A Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, a Magyar Történelmi Társulat, a Doktorok Kollégiuma, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Társaság, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület, a Damjanich János Múzeum Baráti Köre, a Szolnoki Művészeti Egyesület, a Finnugor Baráti Kör, a Verseggy Kör és a Kunhegyesiek Baráti Köre egyaránt vesztességként éli meg személyének, szakmai munkájának, támogatásának hiányát.

Tanítványai, tisztelői Dienes Erzsébet tudományos pályáját, tanári egyéniségének örökségét 2018. szeptember 21-én Szolnokon egy emlékkonferencia keretei között idézték fel. A nagyszerű pedagógusra emlékeztek, aki diákok nemzedékeit nevelte rendszeres és lelkiismeretes készülést kívánva, fele-

lősségteljes gondolkodást, feladataik iránti teljes odaadást követelve. A tudós pályájának állomásait elevenítették fel, akit felkészültsége, szakmaisága, emberi tartása, puritán egyenessége, megkérdőjelezhetetlen tisztessége, hitének és értékrendjének minden körülmények közötti következetes vállalása a magyar néprajztudomány *tiszteletbeli magántanárává* avatott.

NAGY JANKA TEODÓRA

In memoriam Fazekas Mihály
(Karcag, 1934. augusztus 3.–Karcag, 2018. június 27.)

Megrendülten hallottuk a hírt, hogy a Nagykunság kiváló néprajzkutatója, Fazekas Mihály hosszan tartó betegség után 84. évében, 2018. június 27-én csendesen megpihent. A néprajzosok nagy generációja közül való volt. Úgy ismerte a szeretett szülőföldet, a Nagykunságot, mint a tenyerét. A nagy hírű debreceni professzor, Gunda Béla tanítványa volt. Bár pályája kezdetén nem néprajzsként dolgozott, szenvedélyesen gyűjtötte a Kunság népeletére vonatkozó visszaemlékezéseket, javában a karcagi Mezőgazdasági Szakközépiskola tanára volt, amikor 1975-ben néprajzból tett doktori szigorlatot. *Kunmadaras juhászatából* írta a doktori disszertációját, amely első kiadásban 1979-ben, második kiadásában 2009-ben jelent meg szülővárosában, Karcagon. Máiig ez az egyetlen összefoglalója az agrártudomány egyik fontos területének, a juhászatnak. Alapmű nemcsak a néprajzkutatók számára, hanem a turkológusok is

haszonnal forgathatják, hiszen a juhászat szakszókincse számos kun eredetű szót megőrzött.

Fazekas Mihály Karcagon született 1934. augusztus 3-án, református családban. Általános és középiskolai tanulmányait is szülővárosában végezte, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatója lett, itt szerzett magyar–történelem szakos diplomát 1958-ban. (Az 1956-os szabadságharcot debreceni diákként élte meg. Egy későbbi művében, *Én így láttam – Napló 1956–1957* címmel megemlékezett erről a korszakról. Karcagon jelentette meg, 1996-ban.)

Friss diplomás tanárként hová is mehetett volna dolgozni, mint a szülőföldjére... Karcagon a Kiskulesosi Általános Iskolában tanított 1958-tól 1961-ig, majd több mint két évtizeden át a Mezőgazdasági Technikumban (a mai Szentannay Sámuel Mezőgazdasági Szakközépiskola elődje) tanított. Pedagógusnak is kiváló volt, tanítványai szeretettel emlékeznek rá.

A közel harminc éven át tartó pedagógusi pályát váltotta 1985-ben a történész–néprajzkutató muzeológusi szakterületre. A Györffy István Nagykun Múzeum munkatársa volt nyugállományba vonulásáig. A muzeológusi évei alatt teljesedett ki írói alkotópályája. Sorra adta ki köteteit. *A karcagi református egyház története* című munkáját szülővárosában, Karcagon jelentette meg 1991-ben. A nagykunsági tanyavilág láttelejét adja a *Karcag népi táplálkozása* című kötete, amit a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke adott ki 1994-ben.

A régi tanyavilág szakavatott ismerője volt, a Györffy Istvánt követő nemzedék kiemelkedő alakja, aki a paraszti kultúrát gyermekkorától tisztelte, maga is a város határában, Botonáson sajátította el a gazdálkodás alapját. Ez a tudás végigkísérte az életét. Kiváló szaccikket, könyveket írt, munkássága, példás élete a szülőföld szolgálatában telt.

Emlékét hálás szeretettel megőrizzük.

BARTHA JÚLIA

* * *